

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 31 (403) 7 – 13.08.2015 р.

Зев Ханін
про ортодоксів
і світські
інститути
в Ізраїлі

Куди «тікають» гроші
з депозитів

Як у державах ЄС ратифікують
Угоду з Україною

Як інтернет і демократія
змінюють розвідку

ЧОРНОРОБИ РЕВОЛЮЦІЇ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

Якщо зібрався у мандрівку,
бери з собою **ТревелСімку!**

ЄДИНИЙ ТАРИФ
на дзвінки та СМС
в Україну

Тревел Шоп

**БЕЗКОШТОВНА
ДОСТАВКА**
гарних номерів

Діє у > **190** країнах

БЕЗКОШТОВНІ вхідні дзвінки у **≈ 140** країнах

ВІДСУТНЯ ПЛАТА за з'єднання та абонплата

ПАКЕТНІ ПРОПОЗИЦІЇ, що дозволяють заощаджувати
ще більше: дзвінки, СМС, GPRS-Інтернет

БЕЗКОШТОВНІ дзвінки зі **Skype** та **Viber** на ТревелСімку

ВСІ можливі варіанти поповнення: portmone.com ПриватБанк VISA IBOX

Інфолінія: (044) 223-8008 w.TravelSiM.ua

U.T.T. & C.S.C.

Продукт створений від ТД «Сітел» в Дроговеві на вулиці «Тисо» 11-ша
вулиця, 10-й поверх та ТД «Сітел» в м. Львів, вулиця Івана Микитюка, 10-й поверх

НА ЧАСІ

- 4 Недоопоблок
Кого бояться й на що сподіваються колишні регіонали
- 7 Юрій Макаров про небезпеку тотальної війни
- 8 Гроші, яких немає
На що вказує структура впливу депозитів
- 12 «Так» на 90%
Як ратифікують Угоду з Україною держави ЄС

ТЕМА НОМЕРА

- 14 Казка про Страшного Правосека
Чим «зручні» для влади радикали
- 16 Міцний сплав
Із чого виник і в що трансформувався нинішній «Правий сектор»
- 19 Міфи і легенди «Правого сектору»
Що в розмовах про ПС найбільше схоже на правду

- 22 Андрій Стемпицький:
«Державна машина працює на нашу дискредитацію»
Командир Добровольчого українського корпусу про фронтові й тиллові будні

- 26 Знову шаблі без книжок?
Для чого радикалам інтелектуальна зброя
- 28 Візитка Яроша
Як російські ЗМІ популяризують українських націоналістів
- 30 Влада vs отаманщина: історичні смисли в реальній політиці
Як спекуляції з минулим обертаються політичним аргументом

СВІТ

- 34 Шпигунство за нової доби
Як трансформується розвідка під впливом інтернету, біометричних систем і громадської думки
- 37 Спустошення
Чим скандал із банками небезпечний для економіки Молдови
- 38 Не можеш осідлати хвилю – каламуть воду
У чому Росія перебільшує власну міць
- 40 Зеєв Ханін:
«Держава Ізраїль узяла на себе елементи традиції як частину мейнстріму»
Яким є вплив єврейських ортодоксів на політичне життя країни
- 43 Едвард Лукас про те, що відволікає Європу від російської загрози

КУЛЬТУРА

- 44 «Іван Васильевич меняет профессию»
Як кривавий цар став ключовою статтю російського пропагандистського кінематографа
Щоденники ОКУПАЦІЇ
- 48 Грім небесний
Про православний фундаменталізм на півострові
- 49 Банка з павуками
Що змушує бойовиків «ДНР» воювати між собою
- 50 Леонідас Донскіс про те, чому не варто панікувати під впливом російської пропаганди

Тиждень

№ 31 (403) 7–13.08.2015
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар,
Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,
Валерія Бурлакова, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко,
Ольга Ворожбит

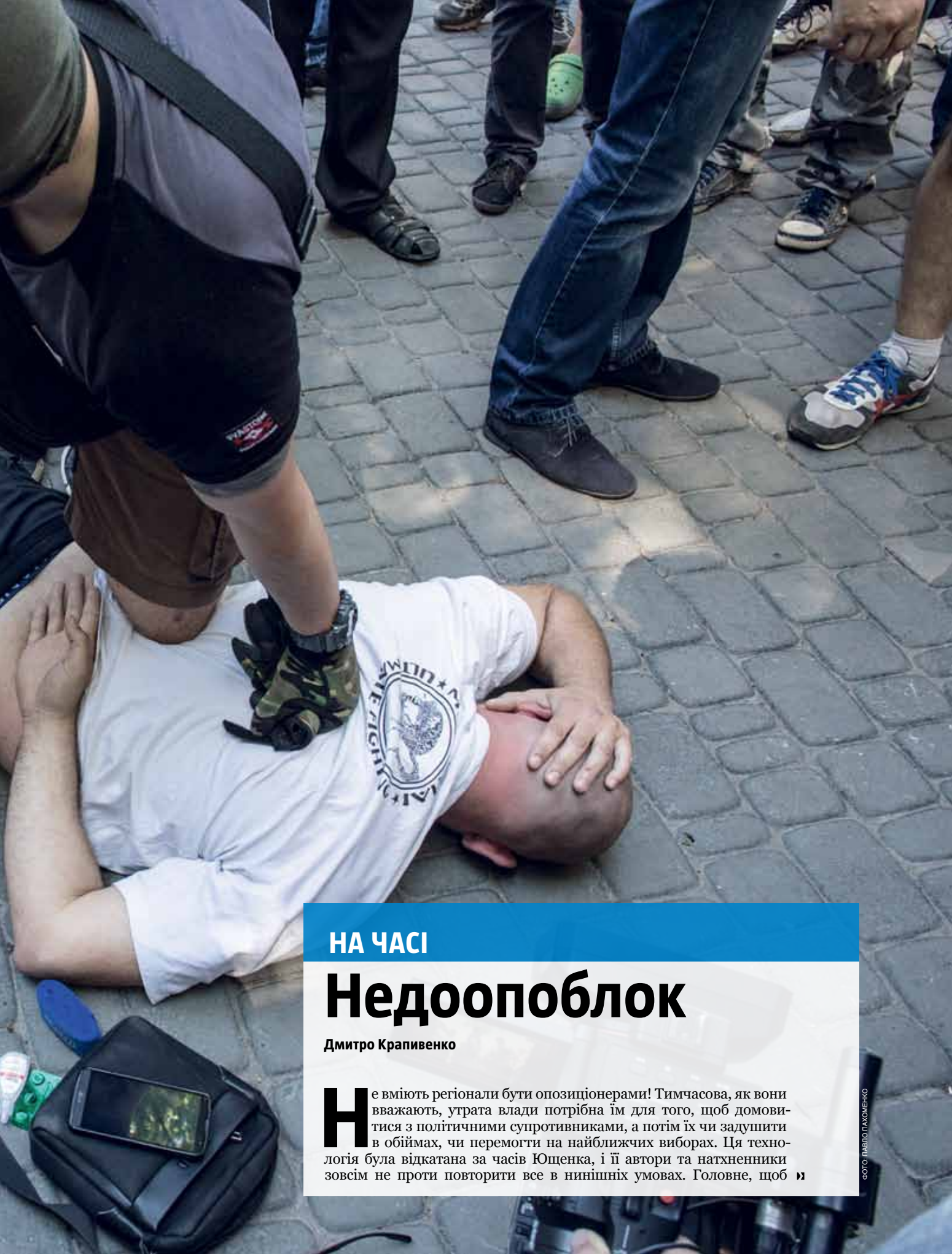
Директор зі збуту Олександр Грищенко
Директор з реклами Олена Андрєєва
e-mail: olena.andreeva@tyzhden.ua
тел.: 067-407-10-89
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК»,
Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р.
№ зам. 15-1847
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 5.08.2015 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

НА ЧАСІ

Недоопоблок

Дмитро Крапивенко

Не вміють регіонали бути опозиціонерами! Тимчасова, як вони вважають, утрата влади потрібна їм для того, щоб домовитися з політичними супротивниками, а потім їх чи задушити в обіймах, чи перемогти на найближчих виборах. Ця технологія була відкатана за часів Ющенка, і її автори та натхненники зовсім не проти повторити все в нинішніх умовах. Головне, щоб ►

Банкова їх серйозно сприймала і була схильна до переговорів, а далі вже «ловкість рук». Успіх 2006-го, а потім 2010-го політичні нащадки Януковича могли б розіграти як по нотах, зрештою, колись помаранчевий президент не надто їм перешкоджає, якби не одне «але». Із часів Майдану колишні опинились у такому агресивному середовищі, що актуальнішим стає питання виживання. Створила це середовище, звісно ж, не влада, а громадськість.

Чи може довго й без фальші протриматися напівкримінальний бізнесмен, шістка олігархів, «червоний директор», природжений пристосуванець, цинічний кар'єрист або ж мажор у ролі «борця з режимом», чи то пак хунтою? Ні, з театральними талантами в цій партії завжди було сутужно. Так, є в Опозиційному блоці кілька штатних блазнів, охочих ходити на телеєфіри, юродствувати, ніби викриваючи нинішню владу і пропонуючи альтернативу у вигляді «міцних господарників» та «голубів миру», тоді як основна маса нудьгує за ресурсами, корупційними можливостями і п'яним відчуттям уседозволеності. Цього варті будь-які вибори й будь-які політичні союзи, зрештою, і партквиток змінити можна. Але членство у ПР — дурна спадковість, мало куди візьмуть, хоча окремим персонажам вдається. Особливо там, де нинішня влада відчуває брак кадрів. Старі «професіонали» готові до співпраці.

Владі, що прийшла після Майдану, не вистачило духу визнати Партію регіонів злочинною організацією, якою вона, безумовно, була, доказів не бракувало. Ніби не помічаючи переродження регіоналів у Опозиційний блок, наші демократи спокійно співіснують із ними в одному політичному просторі. Вони відгородилися від об'єктивної реальності законом про лустрацію, схожим на бездарний серіал розслідуванням розстрілів Небесної сотні та прокурорськими анонсами, кого ж із колишніх функціонерів режиму нарешті переслідуватимуть і позбавлятимуть мандата. Бо ж як без опозиції? Особливо якщо вона намагається презентувати себе як «голос промислових регіонів», альтернативну політсилу. У цьому і є головна хиба. Альтернатива у виконанні реінкарнованих регіоналів — це замасковане миролюбною демагогією прагнення реваншу. Не забуваймо й ціну такого реваншу: «ображені» завжди спиратимуться на Росію, а отже, швидко й «ефективно» покладуть край українській незалежності. Чи є сенс вести діалоги з такими політичними опонентами?

Разом із тим регіоналі слабкі як ніколи. По-перше, обезголовлені. Годі недооцінювати функцію Януковича в цій партії. За всіма законами жанру він виконував роль «хрещеного батька», якого слухалися різні презентовані в ПР клани. Жалюгідні прес-конференції Азарова у Москві й заочне висування Володимира Олійника «альтернативним кандидатом у президенти» не те що не вселяють якоїсь надії, а, навпаки, посилюють почуття приреченості серед партайгеносе тут, в Україні. Досвідчені політикани знають сумну електоральну долю проросійських проєктів: медведчуківський «Український вибор» навіть на парламентські перегони не наважився піти, хоча й бюджети осюював вельми нескромні. По-друге, зруйновано «базовий регіон». Так, на місцях лишилися свої люди, є деякі можливості, але це вже не ті мільйони слухняних виборців, безвідмовний адмінресурс і гарантовані електоральні дивіденди. По-третє, бути регіоналом, чи то

пак опоблокером, іноді просто небезпечно. Річ навіть не у трьох класичних шокінських попередженнях. Проблема в тому, що громадяни навіть у так званих лояльних регіонах часом зустрічають нинішніх «опозиціонерів» доволі агресивно: згадаймо бодай стусани, яких дістав у Миколаєві Олег Царьов (до речі, у статусі кандидата в президенти), і просто обструкцію, що її зазнав покійний уже нині Михайло Чечетов на лінійці в чернігівській школі. Або зовсім недавні сутички в Харкові: тамтешній офіс регіоналів буквально штурмували місцеві активісти — в хід пішли каміння, петарди й навіть травматична зброя. Картинка не вельми приваблива, але показова: регіоналі давно втратили монополію на насильство, і проти їхніх «тітушків» завжди знайдуться загони добре підготовлених хлопців, котрі вірять у добро з кулаками. Прикметно, що в день сутичок колись головний регіонал Харківщини Михайло Добкін устиг зробити заяву, мовляв, Опозиційний блок узагалі може відмовитися від участі в місцевих перегонах. Формальний привід — зволікання з реєстрацією партійних осередків Опоблоку. А насправді це скидається на синдром Царьова, який після кіль-

ЖАЛЮГІДНІ ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЇ АЗАРОВА У МОСКВІ НЕ ТЕ ЩО НЕ ВСЕЛЯЮТЬ ЯКОЇСЬ НАДІЇ, А, НАВПАКИ, ПОСИЛЮЮТЬ ПОЧУТТЯ ПРИРЕЧЕНОСТІ СЕРЕД ПАРТАЙГЕНОСЕ ТУТ, В УКРАЇНІ

кох «жарких зустрічей» з українськими виборцями відмовився від амбіцій, пов'язаних із найвищою посадою, і втік виконувати віртуальні функції «спікера парламенту Новоросії». Виховані в найкращих кримінальних традиціях регіоналі бояться, що їх масово почнуть бити й палити на такому рідному їм Південному Сході «невідомі в балаклавах» і годі вони остаточно втратять своє «пацанське» обличчя. По-четверте, олігархи, передусім Фірташ і Ахметов, зможуть собі проторувати шлях на Банкову та в інші владні кабінети й без посередництва такої сумнівної політичної сили, як Опозиційний блок. Таким чином утрачається ще одна важлива посередницька функція партії.

Настав слухний момент, щоб виправити політичний проєкт, який за 10 років устиг об'єднати чималу антиукраїнську силу, на смітник історії. Зрештою, це традиційний шлях партій влади в незалежній Україні. Можливо, Опоблок і сам зголосився б натиснути на кнопку «самоліквідація», якби більш однозначно була позиція нинішнього державного керівництва. Адже прецеденти існували, після Революції гідності партійні осередки ПР масово закривались у більшості українських областей. Однак тепер усе ще залишається потенційна можливість домогтися. А отже, залишитися у великій політиці. Так, багатьма амбіціями доведеться пожертвувати, і торгувати потрібно буде своїм останнім ресурсом: лояльністю, голосами в Раді, стриманою «миролюбною риторикою» (це вже товар на експорт, для зовнішнього, себто російського, споживання). Ну й нерозмінною залишається монета популізму, яка допоможе на хвилі критики нинішньої влади та непопулярних реформ якщо не знімати вершки, то бодай залишатися біля казана керівних можливостей. Із такою мотивацією регіоналі зможуть протягнути ще не один рік в українській політиці. ■

Терпіти не можна наступати

Юрій Макаров

«Скільки ми ще так стоятимемо під цілком снайперів, під мінометними обстрілами, не маючи можливості відповісти, а в ідеалі знести одним ударом усю цю нечисть із нашої землі?» — так питають загартовані в боях фронтовики, особливо після інформації про чергове припинення на кшталт демілітаризації Широкиного. Справді, чому ні? Авжеж, Мінськ, священна корова європейської дипломатії, важкі кайдани на наших руках і ногах.

То, може, нахрін ці домовленості? Зберемо сили й виб'ємо? Спокуса чимала, тільки треба зважити всі ризики. Ми позбавляємося гнійника на тілі країни, який коштує щодня людських життів: і військових, і мирних мешканців прифронтової зони, який усмоктує в себе гігантські зовсім не зайві в державі гроші, який травмує фізично й морально мужніх патріотів, а крім того, отруює і розбещує, скажімо так, нестійких (контрабанда, грабунки, бешкети), бо ж війна, а вона вивільнює не найкращі інстинкти в людини. Не забуваймо і про випробування для тих, які не можуть із різних причин переїхати з окупованих територій на «велику землю», вони теж громадяни України, за них теж відповідає держава. Та хіба ж треба доводити, що мир після війни кращий за війну без миру?

Приблизно місяць тому президент назвав чисельність ЗСУ в зоні зіткнення: 64 тис. осіб. Плюс сили Нацгвардії, СБУ, прикордонників. Їм протистоїть близько 8,9 тис. російських військових — наскільки можна зрозуміти, як «солдатів удачі», так і регулярної армії. Кількість місцевих членів банд не піддається обліку взагалі, до того ж їхня надійність, як то кажуть, залишає бажати... Маючи таку чисельну перевагу, можна ризикнути.

Якщо не враховувати, що ще приблизно 8,5 тис. російських вояків стоять на низькому старті по той бік кордону, тільки чекаючи команди переміститися до лінії зіткнення. Якщо швидким маршем, то на це піде 3–4 год. Далі: російський «військторг» просто-таки засипає зону окупації зброєю, зараз там налічується до 200 танків, близько 500 одиниць бронетехніки, 100 реактивних систем залпового вогню, 150 гаубиць (зрозуміло, що всі дані опіочні). А по той бік кордону зібрано ще понад 100 танків, 600 бронемашин, 130 гаубиць, 190 літаків, 40 вертольотів. І ще: вздовж українського периметру від Полісся до Криму зосереджено додатково 36 тис. солдатів та офіцерів із відповідною зброєю. Сподіватися, що вся ця армада заплутається у власних ногах, танки вибухнуть зсередини, а літаки падатимуть (як це регулярно стається в них на навчаннях), приємно але малопродуктивно.

Це все цифри, доступні будь-якому диванному аналітику, але від того вони не стають менш пере-

конливими. Проти нас друга за потужністю армія світу, самим героїзмом її не подолати. Європа за нас не воюватиме. Вона й за себе не хоче. І Вашингтонський обком не поспішає нас озброїти, ми для нього не були в пріоритетах перед Майданом, хай там що собі думають у Москві, й не є зараз.

А сучасна війна залишається війною ресурсів не менше, ніж війною технологій, уміння та індивідуального героїзму. У нашого противника ресурси в короткостроковому вимірі майже невичерпні. Ми можемо скільки завгодно розповідати анекдоти про гнилу «Рашку», але слід усвідомлювати тверезо, що це дуже масивна машина, яка певний час може проіснувати на інерції стагнації, доки все остаточно посиплеться. Найбільш досвідчені експерти дають їй наразі два роки до справжнього економічного, а відтак і політичного краху.

Тим часом у разі повноцінної війни слід враховувати можливість застосування бомбар-

НИНІШНІЙ МОСКОВСЬКИЙ РЕЖИМ МОЖЕ ЗБЕРЕГТИСЯ ВИКЛЮЧНО ЗАВДЯКИ МОБІЛІЗАЦІЇ ШОВІНІСТИЧНИХ НАСТРОЇВ УСЬОГО НАСЕЛЕННЯ. ІНАКШЕ КАЖУЧИ, ВЕЛИКА ВІЙНА ВИГІДНА ПУТІНУ. ОТЖЕ, НЕ ВИГІДНА НАМ

дувальної авіації і тактичних ракет не лише проти позицій ЗСУ, а й по всій території України. Уявляєте бомбардування Запоріжжя із Дніпрогесом? А Києва? Чи вистачить у Путіна божевілья пустити в хід ядерну зброю, питання не до військових експертів, а до психіатрів. Але зовсім виключати цю можливість не варто.

Висновок? Є такі безвихідні ситуації, коли, наприклад, ти опиняєшся в зоні агресії не дуже врівноваженої, натренованої на людей вівчарки. Принизливо? Безглуздо? Але нікуди дітися, ти кажеш собі, що треба не робити різких рухів і чекати, доки тварина втомиться або хтось її віджене. Нам протистоїть скажений звір. Неприпустимо кидатися в наступ, втрачаючи найкращих синів України зі звичайним для наступальних боїв коефіцієнтом 3:1 в найкращому разі, та ще й в умовах міських агломерацій.

До того ж слід пам'ятати, що після всіх економічних і зовнішньополітичних провалів нинішній московський режим може зберегтися виключно завдяки мобілізації шовіністичних настроїв усього населення. Інакше кажучи, велика війна вигідна Путіну. Отже, не вигідна нам.

Я одного не розумію: чому керівництво держави не скаже все це нам такими самими простими словами? ■

Гроші, яких немає

Любомир Шавалюк

На що вказує структура відпливу депозитів

Ось уже третій місяць поспіль залишки депозитів на рахунках в українських банках зростають. Хоча йдеться лише про гривневі вклади, адже обсяги валютних поки що не досягли свого мінімуму. Але це не заважає високопосадовцям регулярно згадувати про цю тенденцію в публічних виступах. Мовляв, депозити, забрані з фінустанов за останні півтора року, повернуться, становище й баланси банків покращаться, курс гривні стабілізується і життя українців у економічній площині нормалізується. Проте такий оптимізм не виправданий: статистика вказує на те, що велику частину грошей із закритих останнім часом вкладів українські банки уже ніколи не побачать. І можуть минути місяці, перш ніж депозитна база повернеться на початковий рівень.

На початку минулого року банківська система складалася зі 180 кредитних корпорацій, які мали в розпорядженні майже 422 млрд депозитів у гривні та \$31 млрд в еквіваленті валютних вкладів (див. «Масштабне падіння»), що тоді становило 46% ВВП. На середину поточного року залишилося 128 діючих фінустанов, на балансах котрих перебувало майже 360 млрд (-15%) гривневих депозитів та \$15,6 млрд (-50%) валютних. За півтора року банківська система втратила вкладів на 62,4 млрд у гривні та \$15,5 млрд у валюті, більшість із яких становили депозити фізичних осіб. Куди вони поділися?

НАСЛІДОК ОКУПАЦІЇ

Значними виявилися прямі втрати від російської окупації. У Криму на початок минулого року було вкладів на 14,0 млрд грн та \$1,1 млрд, або 3,4% усіх вкладів в Україні. Мешканці тимчасово окупованої АРК при першій-таки нагоді вилучили ці гроші, які, очевидно, вже ні до українських банків, ні до нашої економіки загалом не матимуть ніякого стосунку.

На рахунках у банківських відділеннях Донецчини та Луганщини на початок минулого року налічувалося 52,2 млрд грн та \$3,2 млрд, або 11,6% всієї депозитної бази. Із них на середину цього року залишилося менш ніж 18 млрд грн та півмільярда доларів, тобто гривневі вклади зменшилися майже втричі, валютні — вшестеро. Чи можна очікувати, що ці кошти коли-небудь повернуться в банківську систему? Звичайно, ні, адже в очевидній своїй більшості їх уже витратили на підтримку споживання люди, які zostалися без роботи чи отримують менші доходи, або на нове житло ті, хто переселився з окупованих районів Донецчини й Луганщини.

От і виходить, що безпосередньо внаслідок війни та окупаційних дій РФ депозитна база україн-

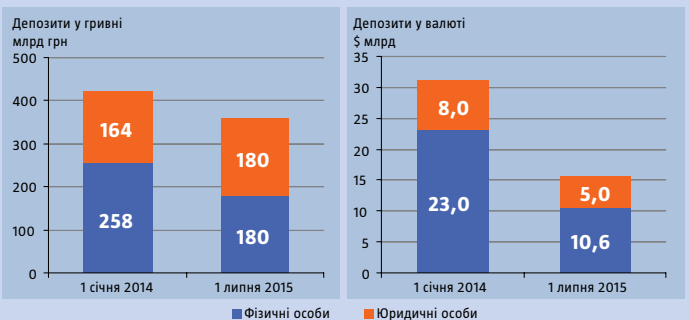
ських фінустанов недорахувалася понад 48 млрд грн та \$3,8 млрд. До таких негативних наслідків у межах кількох областей не здатна призвести жодна звичайна економічна криза. Найгірше для банків те, що їхні втрати подвійні. Адже вклади населення вони мусили повертати зі своїх коштів, а от збитки від активів, розміщених та зруйнованих на окупованих територіях, їм також ніхто не компенсував, відтак їх довелося просто списати. Це послужило вагомою причиною дуже глибоких проблем банківського сектору (як він узагалі вистояв?!) і масових чисток неплатоспроможних фінустанов, які НБУ виводить із ринку.

ФОНД ГАРАНТУВАННЯ

Іншим значущим фактором зменшення депозитної бази кредитних корпорацій стала вищезгадана очистка системи. Станом на середину липня 53 фінустанови, які стали проблемними після першого січня 2014 року, були під дією тимчасової адміністрації, у процесі ліквідації чи передачі іншому банку (останню опцію застосовують в одиничних випадках), тобто такими, що їх виводять із ринку. На початок минулого року в цих банках було сконцентровано вкладів на суму 107,1 млрд грн та \$6,8 млрд, або 23% усієї депозитної бази в країні. Зокрема, фізичним особам належало 60,6 млрд грн та \$5,3 млрд. Звичайно, до того як у кожен із них увели тимчасову адміністрацію, обсяги вкладів зменшувалися чи то під впливом загальної тенденції, чи то внаслідок отримання окремими особами інсайду, що давав змогу вилучити гроші з фінустанови перед тим, як її оголосять неплатоспроможною. Так чи так, а сума заморожених у банках-банкрутах коштів вражає. Вона цілком зіставна із загальним обсягом відпливу депозитів, який відбувся за останні півтора року. Її можна умовно розбити на три частини.

Масштабне падіння

За останні півтора року банківська система України зафіксувала глибоке падіння депозитної бази. Основні його причини – війна, масштабна очистка банківської системи та пов'язані з ними страхи українців

Перша — обсяг депозитів, які Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) повертає в межах гарантованої суми відшкодування 200 тис. грн. За інформацією фонду, станом на 1 червня 2015 року він виплатив 31 млрд грн, що становить близько 60% запланованих виплат за депозитами банків, оголошених банкрутами до середини липня. Важливо те, що валютні депозити ФГВФО виплачує за курсом на момент введення в банк тимчасової адміністрації. Значить у більшості випадків вкладники втрачають через девальвацію. З огляду на обсяг валютних вкладів у неплатоспроможних банках можна впевнено говорити, що на курсовій різниці власники заморожених депозитів утратили кілька мільярдів гривень. Проблема не критична на тлі ситуації в системі, але досить помітна.

Друга частина — великі депозити фізичних осіб. Їх ФГВФО відшкодовує лише в межах гарантованої суми. Решта фактично пропадає. Коли зважати на заявлені фондом плани відшкодування, то йдеться майже про половину всієї суми заморожених у банках-банкрутах вкладів фізосіб (концентрація депозитів загалом по системі значно вища, з чого виникає припущення, що багаті вкладники подеколи отримують інсайд перед введенням тимчасової адміністрації та встигають вивести свої гроші), тобто про близько 50 млрд грн. За певних обставин власники цих коштів могли б їх отримати від продажу активів фінустанов у разі ліквідації. Але проблема в тому, що українські кредитні корпорації мали активи на окупованих територіях, які переважно довелися списати. Це підсилюється чутками про глибоку корупцію, яка виникає у процесі реалізації майна банків. У підсумку виходить, що часто-густо на компенсацію великих депозитів грошей майже не залишається. Тобто такі вклади фактично втрачені прямо й опосередковано через війну.

Аналогічна доля спіткала і практично всі вклади юридичних осіб, які стоять у черзі задоволення вимог кредиторів збанкрутілого банку настільки далеко (передостанніми), що не претендують практично на жодну компенсацію. Їхні кошти також зникають. Йдеться про 46,5 млрд грн та \$1,5 млрд, якщо оперувати цифрами на початок минулого року. Утрата цих коштів у багатьох випадках призводить до погіршення фінансового становища підприємств, не кажучи вже про вимушене через це скорочення ними обсягу інвестицій.

У підсумку неплатоспроможні банки, виходячи з ринку, навіки забирають із собою левову частку депозитної бази. На сьогодні йдеться, грубо кажучи, більш ніж про 100 млрд грн, утрачені як для банківської системи, так і для економіки загалом.

ЇЖА Й ЖИТЛО

Куди ж поділася решта депозитів? Одну частину проїли, другу інвестували, третю спрямували для роботи в тіньовому секторі й лише незначну кількість грошей «поклали під матрац».

Витрати на споживання передусім стосуються мешканців Донбасу, зокрема переселенців. До війни (у 2013 році) річний оборот роздрібною торгівлі на Донеччині та Луганщині, тобто, грубо кажучи, потреба регіону у споживанні, становив 127 млрд грн. Якщо врахувати те, що дві третини економіки регіону (і таку саму частину доходів на-

селення) знищено або просто зупинено війною, то купівельна спроможність зникла в тій частині українців, яка раніше споживала приблизно на 80 млрд грн за рік, або на 120 млрд грн за півтора року. Цієї суми вистачає, щоб поглинути весь вплив депозитів із банків Донеччини й Луганщини за останні півтора року. Тобто мешканці Донбасу, які втратили доходи, весь цей час жили на заощадження у формі депозитів. У зв'язку із цим на горизонті виникає величезна проблема: запаси грошей на банківських рахунках швидко тануть, їх вистачить не більш ніж на півроку. Що робитимуть мешканці окупованих районів Донеччини й Луганщини після цього (переселенці принаймні мають шанс працевлаштуватися), ніхто не знає. Але що це може стати поштовхом до соціальної катастрофи, сумнівів не виникає.

Натомість у решті регіонів України проблема підтримання рівня споживання практично зовсім не позначається на відпливі депозитів. За минулий рік реальні зарплати українців (номінальні, скориговані на зміну дефлятора кінцевих споживчих витрат домогосподарств) упали на 9,0%, а оборот роздрібною торгівлі скоротився на 8,6%. Різниця перебуває в межах похибки, а це означає, що торік українці воліли або були змушені економити відповідно до динаміки реальних доходів, а не підтримувати споживання на незмінному рівні за рахунок де-

НЕПЛАТОСПРОМОЖНІ БАНКИ, ВИХОДЯЧИ З РИНКУ, НАВІКИ ЗАБИРАЮТЬ ІЗ СОБОЮ ЛЕВОВУ ЧАСТКУ ДЕПОЗИТНОЇ БАЗИ. НА СЬОГОДНІ ЙДЕТЬСЯ, ГРУБО КАЖУЧИ, БІЛЬШ НІЖ ПРО 100 МЛРД ГРН

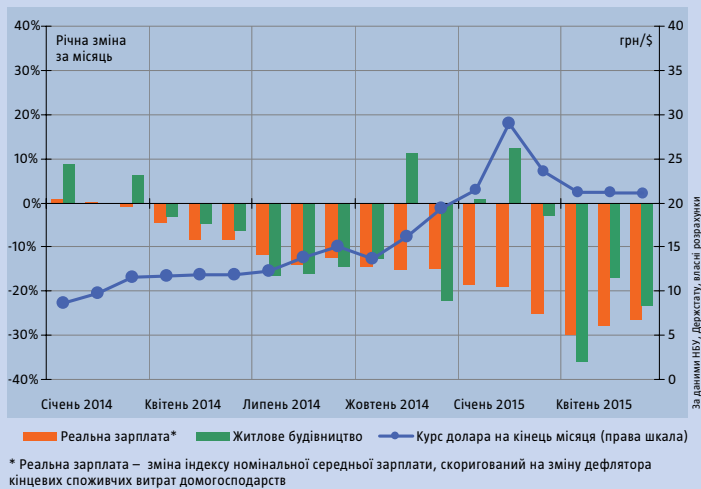
позитних заощаджень. Подібна ситуація склалася й у цьому році. За січень — червень реальні зарплати зменшилися на 25,2%, а оборот роздрібною торгівлі — на 24,6%. Тобто, попри величезне знецінення гривні та стрімке зростання цін і тарифів, українці в середньому не збідніли настільки, щоб активно проїдати депозити. Отже, вилученим із банків грошам знайшли інше застосування.

Цікавим напрямком розміщення коштів, які лежали на депозитах, є нерухомість. Існує думка, що на цей ринок іде значна частина заощаджень населення. Так, очевидно, було до кризи 2008–2009 років, коли ціни на нерухомість, передусім житлову, зростали, а відтак інвестиції в неї дозволяли отримати привабливу дохідність. Однак потім ринок нерухомості загалом завмер, став неліквідним і тому був непривабливим для інвесторів протягом тривалого часу, як виявляється, до минулого року. Коли разом із падінням режиму Януковича проблеми банківської системи впливали на поверхню, а стримуваний девальваційний потенціал гривні почав реалізовуватися швидкими темпами, українці взяли масово скопувати нерухомість, сподіваючись зберегти свої заощадження від знецінення. Особливо це стосується житла (див. «Капітальне перетікання»).

У результаті якщо за весь минулий рік індекс капітальних інвестицій по країні знизився на 24,1%, обсяг валового накопичення основного

Капітальне перетікання

Попри падіння реальних зарплат і загальну кризу в економіці України, житлове будівництво демонструє відносно позитивні результати, завдячуючи цим впливу депозитів із банків та переселенцям із Донбасу

капіталу скоротився на 23,0%, а індекс будівельної продукції впав на 21,7% (це три вимірники інвестицій у різних розрізах), то обсяг житлового будівництва зріс на 1,8%. Тенденція продовжилась і цього року: за січень – червень індекс будівельної продукції втратив 28,3%, а житлового будівництва – лише 6,4%. А якщо не враховувати Донецький й Луганщини, то будівництво житла й цього року, мабуть, продовжує зростати. На графіку видно, що найкращу динаміку обсяг житлового будівництва показував у місяці найрізкіших стрибків курсу долара. Люди, побоюючись, що з новим витком девальвації настане чергова хвиля банкрутств банків, яка заморозить депозити, забирали свої вклади (передусім валютні, котрі бояться не девальвації, а лише неплатоспроможності фінустанови – це видно з темпів впливу валютних вкладів) та інвестували в житлову нерухомість. Будівельні компанії, які фіксували приплив ліквідності, використовували її на активізацію робіт, що й відображено в підсумковій статистиці.

Звичайно, додатковим фактором попиту були внутрішні переселенці з Донбасу, які купували житло (або винаймали його в підприємливих покупців, що скористалися ситуацією) в мирних регіонах, але вплив проблем у банківській системі на ринок житлової нерухомості не можна недооцінювати. Хвиля була настільки суттєвою, що, наприклад, у Києві новобудови, у яких до минулого року щовечора можна було побачити світло в поодиноких вікнах, дуже швидко стали заселеними. А довгобуду, плановий термін здачі яких давно минув, ніби прокинулись і почали рости як на дріжджах. Під Львовом зводять цілі котеджні містечка просто посеред поля. Про бум у будівництві житлової нерухомості говорити зарано, але те, що ця галузь утримала весь будівельний сектор – а з ним і економіку – від значно глибшого падіння, незаперечний факт. Імовірно, що зі стабілізацією банківської системи та валютного курсу вона перестане черпати ресурси з вилучених депозитів, адже обсяг впливу останніх незабаром, мабуть, спаде до нуля. Однак загаль-

ний обсяг робіт із будівництва житла порівняно невеликий. За весь 2014-й він становив 11,1 млрд грн, що на порядок менше, ніж сума впливу банківських вкладів за останні півтора року.

У підсумку виходить цікава картина. Якщо говорити про гривневі депозити, то їх вилучення мешканцями Донбасу та замороження в банках-банкрутах (за вирахуванням відшкодування частини останніх ФГВФО) мало б зменшити депозитну базу в національній валюті приблизно на 120 млрд грн (тут не враховано перетину цих множин, тобто вкладів мешканців Донбасу в неплатоспроможних банках). Але фактичне зниження загальної суми гривневих вкладів за півтора року становило 62 млрд грн (близько 78 млрд грн для фізичних осіб). Тобто, поки одні вилучали або втрачали свої вклади, другі відкривали гривневі рахунки. Це свідчить про те, що тенденція збільшення депозитної бази в національній валюті виникла раніше, але не домінувала практично до кінця I кварталу цього року. Зараз вона вийшла на перший план, тому сумарна статистика демонструє позитивну динаміку.

Що стосується валютних вкладів, то за вирахуванням депозитів, заборонених мешканцями Донбасу та втрачених у неплатоспроможних фінустановах, іще десь «зависло» близько \$5 млрд. Найімовірніше, ці гроші опинилися на чорному валютному ринку. Адже у 2013-2014 роках із банків виходило близько \$3 млрд готівкової валюти щороку (кілька років тому ця сума становила \$5-10 млрд), а от у 2015-му навпаки зафіксовано притік. І більша частина із цих грошей йшла на чорний ринок, зокрема на оплату контрабандних товарних потоків. Із адміністративними обмеженнями, впровадженими торік Нацбанком, у фінустановах валюти стало купити вкрай важко. Однак попит на неї не впав так різко, тож його цілком могли задовольняти гроші, отримані з вилучених валютних вкла-

ВІЙНА, ОЧИСТКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА ПСИХОЛОГІЯ МАС ВИЗНАЧИЛИ НАСТІЛЬКИ ГЛИБОКЕ ПАДІННЯ ДЕПОЗИТНОЇ БАЗИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ, ЩО СТВОРИЛИ РЕАЛЬНУ ЗАГРОЗУ ЙОГО КОЛАПСУ

дів. І розквіт валютообмінних кіосків, який можна спостерігати в Києві (і, мабуть, не тільки в ньому), зайве цьому підтвердження. Звідси випливає парадоксальний висновок: що довше в Україні зберігатимуться адміністративні обмеження на купівлю валюти, то довше об'єктивно функціонуючий чорний ринок проковуватиме відплив валютних депозитів, підтримуючи стійкість банківської системи, на підтримання якої й запроваджувалися зазначені обмеження. Значить, падіння валютної депозитної бази ще не завершилося, а відтак про зміну тенденції говорити зарано.

Отже, війна, очистка банківської системи та психологія мас визначили настільки глибоке падіння депозитної бази банківського сектору України, що створили реальну загрозу його колапсу. Щоб фінустанови відновили втрачені позиції як основу для стабільності сектору загалом, потрібні час і спокій. ■

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку
за наведеними реквізитами.
Повідомте адресу доставки
за телефоном 067-407-10-96
(з 9:00 до 18:00,
оператор скине Ваш виклик
і перетелефонує)

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»
за індексом 99319

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:

www.portmone.com.ua

**ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ
ПЕРЕДПЛАТИ:**

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 45 грн
- на 3 міс. – 135 грн
- на 6 міс. – 270 грн
- на 12 міс. – 540 грн

**Телефон редакції:
044-351-13-00**

**ОБЕРІТЬ ЗРУЧНИЙ ДЛЯ ВАС СПОСІБ
ПЕРЕДПЛАТИ:**

повідомлення	отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»	
		26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача	код отримувача
	назва установи банку	300023	
	ПАТ «Укрсоцбанк»	МФО банку	
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	вид платежу: за передплату на журнал «Український тиждень»		
	період:		
касир		сума, грн	
	платник (підпис)		

«Так» на 90%

Віталій Рибак

Абсолютна більшість країн ЄС ратифікувала Угоду про асоціацію з Україною. «Проблемними» залишаються ті, де присутнє потужне російське лобі

ПОДОЛАЛИ СПРОТИВ

Після підписання Угоди президент Порошенко робив обережний прогноз: три роки. Проте поки що реальність показує, що прогноз цей був песимістичним. Угоду про асоціацію ратифікують швидше, ніж очікувалося. Деякі країни, наприклад Болгарія, Румунія Латвія та Литва, підтримали Україну майже одразу. В інших процес відбувався дещо довше. Загалом же в країнах, які вже ратифікували Угоду, проблем майже не виникало.

Не всюди, звісно, затримка під час ратифікації Угоди мала російський слід. У Швеції проти голосувала фракція партії «Шведські демократи». І не тому, що підтримувала Росію — таких людей там дуже важко знайти. Причина полягає в євроскептицизмі: партія виступає проти розширення Європейського Союзу, адже воно несе міграцію та глобалізацію, що, на думку ультраконсервативних «Шведських демократів», є загрозою для суспільства.

Варто пам'ятати, що швидкість ратифікації Угоди багато в чому залежить від законодавчої процедури в кожній окремій країні та особливостей її політичної системи. У деяких країнах потрібно ухвалити рішення лише в однопалатному парламенті, в інших — у двох палатах, та ще й підписати в прези-

дента. Утім, те, що проросійські партії можна знайти в парламентах багатьох країн — членів ЄС, — це факт. Усі вони намагалися гальмувати процес ратифікації Угоди про асоціацію.

У деяких країнах опозиція не була надто сильною. Наприклад, у Німеччині тільки «Ліві» виступали проти, мотивуючи свою позицію небажанням посилювати конфронтацію з РФ. Вони також повторювали класичну пропутінську мантру, суть якої полягає в тому, що Європа й НАТО спричинили конфлікт на Донбасі своїм «східним розширенням», яке й змусило Росію діяти. Така позиція насправді не викликає здивування, адже «Ліві» є ідеологічним нащадком східнонімецьких комуністів, які завжди браталися з Москвою. На щастя, частка прихильників Путіна, або, як їх називають самі німці, «путінферштерів», у суспільстві та обох палатах парламенту виявилася недостатньою, щоб завадити Німеччині ратифікувати цей необхідний для нас документ. Але, на жаль, уникнути проблем вдалося не всюди.

ДОЛАЄМО СПРОТИВ

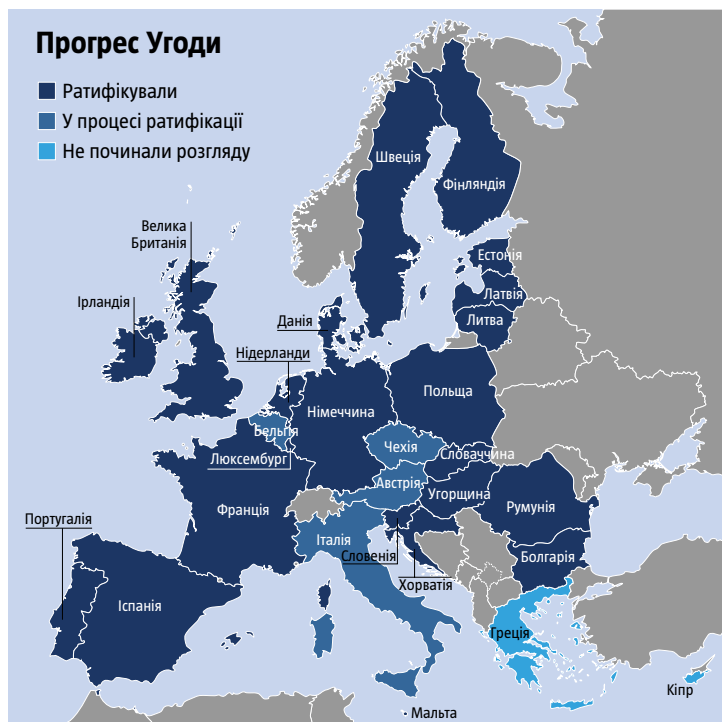
Є й країни, у яких проросійський голос звучить значно сильніше. Тут варто відзначити Чехію та Італію, які традиційно мають потужні бізнесові зв'язки з нашим північним сусідом.

У Чехії жодних проблем не виникло під час ратифікації Угоди в Сенаті, верхній палаті, у грудні 2014-го, адже проросійські сили в ньому майже не представлені. Перша ж спроба голосування за ратифікацію в Палаті депутатів 20 травня цього року провалилася через накладене комуністами вето.

Як і німецькі друзі по ідеології, Комуністична партія Чехії та Моравії містить у собі ідеологічний спадок партії часів залізної завіси, у цьому випадку чехословацьких комуністів. У нижній палаті вона має 33 місця із 200. Використавши таку кількість голосів, їй вдалося накласти вето на розгляд питання про ратифікацію Угоди й виключити його з порядку денного взагалі.

Комуністи провели дуже грамотну інформаційну кампанію, у якій розказали й про «утиски фашистами» Комуністичної партії України, й про інтенсифікацію фашистських настроїв узагалі. Додамо до цього фінансову та інформаційну підтримку російського посольства, лобі російського бізнесу та класичний для країн Вишеградської групи страх імміграції — отримуємо рецепт провалу.

Українське посольство в Чехії, на жаль, не допрацювало. Чехи замало знають про нинішні суспільні процеси в Україні, й саме від нас необхідна тісніша співпраця як на політичному, так і на культурному рівні. Зараз же, на жаль, інформацію за обома напра-

мами чехам переважно надає наш північний сусід. Чехія залишається єдиною слов'янською країною, яка досі не дала Угоді про асоціацію «добро».

В Італії ж зволікання з ратифікацією Угоди спричинили багато факторів. «Російський слід» тут, безперечно, є: він простежувався ще раніше, коли італійський уряд довго відмовлявся продовжувати санкції Європейського Союзу проти РФ. Проросійські політичні сили доволі потужно представлені в парламенті: під час голосування за ратифікацію Угоди 11 червня 112 із 388 депутатів висловилися проти. Це були депутати партій опозиції: «П'ять зірок», «Північна ліга» та «Вперед, Італія». Остання є партією Сільвіо Берлусконі, знаного друга Владіміра Путіна.

Проте лише проросійське лобі не пояснює, чому розгляд почався так пізно. Потрібно зауважити, що Італія у 2015 році має цілу низку внутрішньополітичних проблем: це і розкол у правлячій партії «Новий правий центр», і міграційна криза, яка стала наслідком значного зростання чисельності іммігрантів порівняно з 2014-м.

ОСТАННІ БЕЗДІЯЛЬНІ

Внутрішні проблеми—це також вичерпне пояснення того, чому жодних слухань стосовно ратифікації Угоди про асоціацію не відбулось у Греції. Грекам потрібно вибиратися з дна економічної кризи, на якому вони опинилися через безвідповідальну політику прем'єр-міністра Алексіса Ципраса. Зараз навіть не можна точно сказати, чи й за Ципраса греки з кризи пробуватимуть вийти, адже угода, яку він підписав із Європейським Союзом, не лише викликала незадоволення в грецькому суспільстві, а й спричинила розкол у самій правлячій партії «СИРИЗА». Тож не варто відкидати можливість проведення в Греції других поспіль дострокових виборів. За такого сценарію на розгляд Угоди про асоціацію найближчим часом годі й сподіватися.

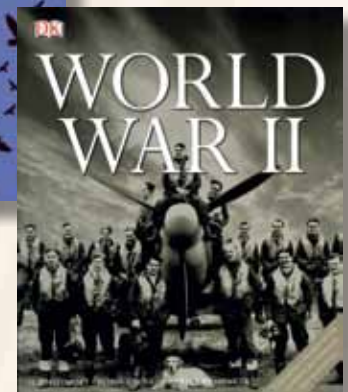
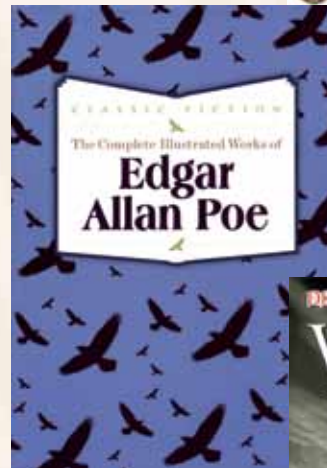
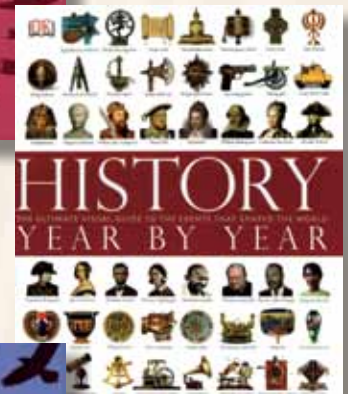
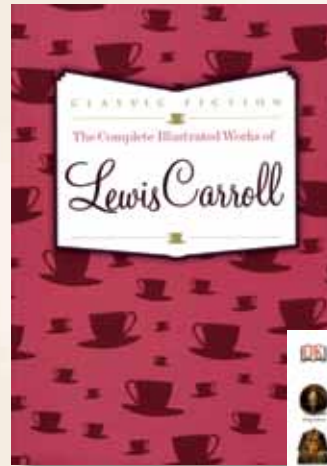
У ситуації з Кіпром Росія скористалася процедурою прийняття рішень на свою користь: вона передбачає одностайну згоду усіх 28 членів, отже, Путіну достатньо змусити лише одну з країн блокувати процес. Це й сталося у випадку з Кіпром. Спроба Путіна схилити на свій бік президента Кіпру Нікоса Анастасіадіса, схоже, виявилася успішною: жодних спроб ратифікувати Угоду досі не було помічено, хоча посол Кіпру в Україні Вассос Чамберлен не раз обіцяв зрушення в цьому напрямку.

Утім, немає підстав вважати, що Угоду чекає провал через Грецію та Кіпр. Країни, які затягують із ратифікацією, піддаються тиску не лише з боку РФ, а й з боку інституцій та країн—лідерів ЄС. У Росії це розуміють і, швидше за все, навіть не ставлять перед собою завдання зірвати ратифікацію Угоди: у їхніх інтересах просто відтягувати її, наскільки це буде можливо.

Із цієї ситуації можемо винести позитивний досвід та важливе знання: хоча Росія має вплив у багатьох країнах Європи, вона переважно чинить його через ультраправі чи ультраліві політичні сили, у яких мало шансів увійти до правлячих коаліцій у національних парламентах. Це Владімір Путін намагається компенсувати своїми козирами: бізнес-зв'язками та залежністю певних країн від російських енергоносіїв. Саме на це й слід звертати увагу українським дипломатам, і тоді Угода про асоціацію між Україною та ЄС успішно пройде свій непростий шлях. ■

К Н И Г А Р Н Я

ЧОРНОРОБИ РЕВОЛЮЦІЇ

Правий сектор

Казка про Страшного Правосека

Юлія Олійник

Якби «Правого сектору» не було, то влада мусила б його вигадати. Бо як же українська влада без «невістки»? От Міхо Саакашвілі, наприклад, на функцію «невістки» не годиться, бо виконує роль гайдарівського Тімура — добрі діла творить: паркани на пляжах валяє, чиновників шугає, у Чернігові на виборах чиновника захищає. Міхо готовий як не очолити, то прокоментувати все, що діється в тепер рідній йому неньці Україні. Дуже турбується про росіян, і то аж настільки, що взяв у свою тімурівську команду правнучку радянського письменника Гайдара — творця Тімура. Як пояснив голова фракції імені президента в парламенті, це щоб урівноважити вплив іншої колеги-українки в команді голови Одеської ОДА. Російський письменник Гайдар був насправді чекістом Голіковим. Розкуркулював селян у час Тамбовського повстання, вбивав зі спецназом башкирів і хакасів, а ще любляв власноруч стріляти полоненим у потилицю. Але чекістська влада відкликала його з «поля бою» і відправила в психушку. Там Гайдар-Голіков і став писати книжки для дітей. (А ви питаєте, звідки у нас вата...) Тепер у Каневі стоїть йому пам'ятник, а дитячі бібліотеки в Україні носять його ім'я.

А от із «правосеками» все складніше. Ну хіба зможе влада без них зарадити контрабанді на кордонах? Ну як почати відбирати у когось потоки, якщо цей хтось добре відомий центральній владі й навіть справно платить Києву за право на перемитництво? А тут «Правий сектор» узявся за діло — і шуму в закарпатських лісах нарobili, і міністри з депутатами показали себе державниками, і президент у Верховній Раді отаманщину 1919 року згадав. (Шкода, не згадав про тогочасних соціалістичних «державників» — прем'єра Винниченка і президента Грушевського, які не знали ні як дати землю селянам, ні з ким краще дружити: з німцями чи росіянами, а винними в усьому виявилися такі отамани-«невістка».)

Ну а як, скажіть, без «правосеків» можна сподобатись американським партнерам, про чию глибоку стурбованість українськими справами знає весь світ? Тепер вони стурбовані розгулом націоналізму в Україні... Ну якщо в нашому керівництві є такі поважні люди, як пан Гройсман або пан Клімкін, то хто повірить в український націоналізм? Але коли — і то виключно в державних інтересах! — витягти жупел «правосеків», тоді вже ніхто не питатиме, чого це пані Нуланд так круто нагинає пана Порошенка заради внесення в Конституцію України положення про особливий статус «ДНР-ЛНР»?

Велика політика блукає десь далекими коридорами Вашингтона і, на жаль, не такими далекими Москви, а щоденне політичне життя на Банковій конче потребує «невістки», бо як ще можна пояснити електорату відсутність перемін?

А електорат в Україні неспокійний, тепер усі знають, що він може й не витримати до наступних виборів. Хоч як благали на Майдані лідери опозиції — «борці з режимом Януковича» — дочекатися виборів-2015, але вийшов нікому не відомий боець Парасюк і сказав усім «пацифістам-примиренцям» забиратися «з пляжу». Злякалися не тільки «борці-опозиціонери», а й президент Янукович. Чому? Бо вони знали, що казка про страшних «правосеків» — це не байка для переділу потоків і не привид українського націоналізму. У якийсь момент український терпець обов'язково уривається, а тривалість цього терпцю що далі, то стає коротшою.

Українці — всі, кому дорога ця країна, — завжди пам'ятали про потребу своєї національної (а інших людство ще не винайшло) держави й готові були за неї боротися. Їх багато разів дурили свої ж такі малороси казками про «братній народ», але коли-небудь віра в казки мала скінчитися. Українська нація (незалежно від етнічних характеристик крові, яка тече в жилах українців, — про це окремо треба наголосити нашим глибоко стурбованим партнерам) нарешті подорослішала й буде захищати своє право на те, що давно мають інші: власні мову, історію і державну територію. Ще зовсім недавно українські нацдеми 1990-х боялися розізнати «великих дядь», у яких такі «великі інтереси»... А ті молоді, котрі не боялися, гуртувалися десь навколо спочатку УНА-УНСО і «Тризуба», потім ранньої «Свободи», «Пори» і багатьох подібних; скільки їх було, годі й пригадати. Майже одразу виявлялося, що на чолі стоять люди «інших інтересів», що молода й гаряча сила випускається у свисток, а провід на практиці служить інтересам ворога. Форма розвалювалася, але зміст залишався, попри все. Він набрав нової сили й шукав іншу форму, яку швидко відкидав як непідходящу. Тепер усі ламають списи довкола «Правого сектору». Та хоч би якою була його доля, протестний дух українців не зникне: «праві сектори» приходять і йдуть, а «правосеки в душі» залишаються. Колись вони витворять свій адекватний політичний провід і ввійдуть до керівництва України — спокійної, багатой, європейської. Бо хто в юності не був радикалом, той у молодості не стане лібералом, а в зрілому віці — консерваторм, якому обов'язково не даватимуть спокою юні вільні радикали. ■

Міцний сплав

Роман Малко

Із чого виник і в що трансформувався нинішній «Правий сектор»

Ще два роки тому про націоналістів в Україні як серйозну впливову силу можна було говорити лише з натяжкою. Організації такого ґштбу в нас ніколи не бракувало, але система завжди намагалася загнати їх або під свій ковпак, або на маргінес, попередньо послабивши й розчленувавши. І задля справедливості варто зазначити, що й вони самі нерідко добряче цьому сприяли, влізаючи в якісь несуттєві конфлікти одна з одною, ведучись на провокації та стаючи іграшками в чужих руках. Система вміло давала собі з тим усім раду, бо за роки тоталітаризму з'їла на цьому зуби. Тільки-но якась патріотична структура з радикальною ідеологією починала набирати сили, як у її середовищі заганялося безліч «кротів», її членів починали переслідувати, а імідж руйнувати провокаціями, спробами підкупів чи банальним навішуванням ярликів «фашистів», «нацистів», «ксенофобів» тощо. У спецслужбах, природно, існували цілі відділи для такої роботи, і «підозрілі» та найактивніші елементи націоналістичного руху були змушені час від часу проходити співбесіди з уповноваженими, що передбачали промивку мізків.

Так тривало впродовж усього періоду української незалежності. Контроль іноді послаблювався, часом посилювався, але ніколи не зникав, бо держава, що виникла на руїнах совка й назвалася Незалежною Україною, чомусь вбачала найбільшу небезпеку саме в проукраїнських націоналістичних об'єднаннях, натомість майже не помічаючи відверто антиукраїнських та антидержавних. Нині вже й без конспірології зрозуміло, чому так відбувалося. Історія все розставляє на свої місця, але, на жаль, нікого нічого не вчить. І сьогодні ситуація з недовірою, а часто й переслідуванням занадто радикальних патріотів, на думку вже нової системи, знову повторюється. Хоча й становище самих націоналістів вже істотно змінилося, а тому гра, схоже, вийшла на новий рівень.

НАРОДЖЕННЯ «СЕКТОРУ»

Від початку ПС був спілкою на Майдані різних націоналістичних громадських та політичних організацій, яка протистояла диктатурі Януковича й Партії регіонів, що з часом перетворилася на потужний військово-політичний рух, формалізований у співзвучні громадську організацію та політичну партію «Правий сектор», а також Добровольчий український корпус як збройне формування, що бере участь в АТО.

Істрія ПС почалася з перших днів студентсько-містечка на майдані Незалежності. Його активні учасники й деякі лідери з'явилися там ще першого дня, офіційна ж назва народилася трохи зго-

дом. Її авторами, за свідченням очевидців, були нині покійний тризубець, вояк ДУК Орест (Андрій Козюбчик) і провідник сумського УНСО Фает (Микола Сурженко). Це вони запропонували з націоналістичного крила, яке стихійно виникло серед учасників акції, створити окреме товариство. Не обійшлося й без ненавмисної допомоги так званих офіційних організаторів, яким червоно-чорні прапори націоналістів трохи різали очі.

Спочатку ПС отаборився коло пам'ятника засновникам Києва на Майдані як місця зустрічі «своїх». Одночасно між представниками ВО «Тризуб» ім. С. Бандери, УНСО та «Патріота України» відбулися переговори про спільні дії, і вже 28 листопада вперше з'явився банер ПС, написаний фарбою на простирадлі. «Карпатська Січ» до цього товариства долучилася автоматично. З нею «Тризуб» уже давно співпрацював як із братньою організацією. А от що стосується «Білого молота», який представляв невелику тусовку київських скінхедів, то точний час його входження в рух так і не вдалося визначити.

ЗАСНОВНИКАМИ «ПРАВОГО СЕКТОРУ» ОФІЦІЙНО ПРИЙНЯТО ВВАЖАТИ «ТРИЗУБ», УНСО, «ПАТРІОТ УКРАЇНИ», «КАРПАТСЬКУ СІЧ» І «БІЛИЙ МОЛОТ»

ЧОМУ «ПРАВИЙ СЕКТОР» І ХТО ЙОГО СТВОРИВ

Рух вирішили назвати «правим», бо він об'єднав активістів правих поглядів, а «сектор» — бо це слово дуже миле вуху футбольних фанатів, яких серед учасників на той час не бракувало.

Засновниками ПС офіційно прийнято вважати «Тризуб», УНСО, «Патріот України», що згодом трансформувався в Соціал-національну асамблею, «Карпатську Січ» і «Білий молот». У кожній з цих організацій були свій історичний шлях і свої бойові віхи. Найвідоміші перші три, і їхню історію неможливо не окреслити бодай побіжно.

УНА — УНСО (Українська національна асамблея — Українська націоналістична самооборона) заснована ще 3–4 листопада 1990 року. У її послужному списку охорона литовського парламенту під час Вільнюських подій 1991-го, «Поїзд дружби» для залякування сепаратистів на початку лютого 1992-го в Одесу, Херсон і Крим, участь у війнах у Придністров'ї, Абхазії та першій чеченській кампанії, а також інші численні акції в Україні та за її межами. 1994 рік був періодом найбільшого злету УНА — УНСО, а от наступний позначився першим серйозним протистоянням із силовиками, що став-

Апофеоз УНА — УНСО. Протистояння бійців організації на вулиці Банковій під час акції «Україна без Кучми» 9 березня 2001 року

Новітні бандерівці. Бійці ВО «Тризуб» ім. С. Бандери. На урочистостях у Тернополі з нагоди 20-річчя організації

ся на Софійській площі 18 липня під час похорону Святейшого Патріарха Володимира і ввійшов в історію як «чорний вівторок». Ще одна гучна акція за участю унсовців відбулася 9 березня 2001-го під час «України без Кучми» й закінчилася великою бійкою з правоохоронцями на вулиці Банковій. Після цієї події кілька заслужених членів організації були заарештовані та засуджені, а сама вона пережила ланцюжок криз і розколів. Свого колишнього піку слави їй більше так і не вдалося досягти.

Всеукраїнська організація «Тризуб» імені Степана Бандери — парамілітарна націоналістична організація орденського типу, була заснована 14 жовтня 1993 року й зареєстрована як Громадська спортивно-патріотична організація. Ініціатором її створення виступив провід ОУН(р) бандерівців на чолі з тодішньою головою Славою Стецько. Переважно займалася вишколом молоді, брала участь у націоналістичних (термін тризубівців. — **Ред.**) акціях, а її члени не раз мали конфлікти з офіційною владою й зазнавали переслідувань. Найбільші гоніння на ВО «Тризуб» припали на 1996–1998 роки, коли проти її членів по всій Україні було порушено чимало кримінальних справ, а потім на 2010–2011-й, часи правління Януковича, коли тризубівці організували знищення пам'ятника Сталінові в Запоріжжі. Цю акцію влада вирішила використати для знищення організації. Було влаштовано підлив того самого пам'ятника й під цим приводом проведено арешти всього керівництва. Їм інкримінували навіть підготовку теракту проти Януковича, мовляв, збиралися поцілити в літак із дрібнокаліберної рушниці, але у зв'язку зі сміхотворно зліпленою справою вона була швидко зам'ята.

Громадська організація «Патріот України» заснована наприкінці 1999 року як молодіжне крило Соціал-національної партії України, що згодом перейменувалася у ВО «Свобода». Попередником «Патріота України» були «Загони СНПУ». У 2004-му через внутрішні партійні конфлікти «Патріот України» розпущено, але згодом він відро-

дився в Харкові, а потім і в Києві. Також його осередки швидко починають з'являтися в більшості міст України. 2008-го організація стає однією зі співзасновниць Соціал-національної асамблеї, що об'єднала такі структури, як «Патріот України», НД «Рід», ЧПР «Українська альтернатива», ГО «СіЧ». Влітку 2011 року організація зазнає переслідувань і переживає серію арештів своїх керівників здебільшого за сфабрикованими справами. Частині інкримінували підготовку терактів, а комусь підозру в замаху на вбивство. Вийти з в'язниці вони змогли лише після перемоги Революції гідності.

КРИСТАЛІЗАЦІЯ В БОРОТЬБІ

Побиття студентів у ніч на 30 листопада стало своєрідним бойовим хрещенням ПС. Нечисленні активісти тоді намагалися втримати навалу «Беркута», але це виявилось неможливо, зважаючи на занадто велику різницю в силі. А вже наступного дня, коли центр протестувальників перемістився в Михайлівський монастир і на Михайлівську площу, куди й почали стягувати сили, майбутні «правосеки» зайнялися формуванням загонів самооборони та їх вишколом. Нібито тоді до руху намагався долучитися й Дмитро Корчинський зі своїм «Братством», але співпраці не вийшло. Подією, він уже тоді пропонував взятися за підготовку бруківки, бо так, мовляв, бореться вся Європа, але більшість цього не сприйняла. У ПС визнають, що на той час ще не були готові до такого. «Він пропонував те, що за місяць сталося, але історія — така річ, що всьому потрібен свій момент».

Під час акції на Банковій 1 грудня багато учасників руху ПС брали в ній участь, а частина навіть захопила будинок КМДА, який згодом усе ж звільнила, не бажаючи провокувати простих громадян, що з переляку самі стали хапати активістів і здавали їх ментам. Утім, як відносно повноцінна структура ПС сформувався лише після розквартирування в Будинку профспілок на п'ятому поверсі, з якого його регулярно намагалися відселити численні ліберальні майданівці. Тож, щоб цьому запобігти ▶

Вогнехрещ на Грушевського. Бійці «Правого сектору» були одними з перших хто пішов в атаку на Урядовий квартал під час Революції гідності в січні 2015 року

й урегулювати масовий наплив людей, була офіційно створена 23-тя сотня Самооборони, до якої ввійшла вся тусовка ПС, а керівництво її відділами та вишколом взяли на себе члени «Тризуба», що мали відповідний досвід.

БОЙОВЕ ХРЕЩЕННЯ

Напередодні Водохреща 18 січня представники ПС — члени «Тризуба» та УНСО — були запрошені на зустріч з оточенням одного із лідерів опозиції Віталія Кличка, де з ініціативи останнього начебто розроблялися плани активізації дій і можливого наступу мітингувальників на парламент. Усе нібито було готове й розпрацьоване, бракувало лише «добра» згори. Втім, увечері того самого дня Кличко дав задній хід таким планам і повідомив через своїх представників, що наступу не буде, все скасовується. Але 19 січня зі сцени хтось із представників Автомайдану (очевидці кажуть, що Коба) таки закликав людей йти в бік ВР, і майданівці, які стомилися від невизначеності, цей заклик почули й почали масово підступати під кордони міліції. Відділи ПС також висунулися на позиції. Там уже стояла Самооборона, дійшло до дрібних сутичок із міліцією. Кличко, який намагався втихомирювати натовп, отримав дозу пилюки з вогнегасника, і Грушевського вибухнула. Далі вже до протистояння почали підключатися всі охочі. І члени ПС, і члени Самооборони, і невідомі патріоти.

Доходило до курйозів: по один бік барикад стояли абсолютно несумісні футбольні фанати і лівого, і правого спрямування, що можна вважати унікальним випадком в історії України. Завчай вони одне одного на дух не переносять і до Майдану навіть билися. Поки тривало революційне протистояння, ПС, природно, жодним чином не намагався якось структуруватися чи організаційно оформитися. На це просто не було часу. Важливішими були вишкіл та взаємодія в боротьбі. І лише після втечі Януковича виникла по-

треба надати рухові якогось логічного вигляду. Треба визнати, що процес цей був доволі нелегким, зважаючи на одвічну звичку націоналістів поборювати одне одного.

На сьогодні ПС є не так спілкою організацій-засновників, як структурою, створеною на базі двох потужних націоналістичних середовищ, загартованих у горнилі багаторічної боротьби: ВО «Тризуб» ім. С. Бандери та УНСО. Окрім того, до нинішньої структури долучилися всі охочі, належні чи не належні до різних патріотичних рухів та організацій, а сама партія «Правий сектор» увійшла в легальну політику через перейменування унсовського політичного крила — Української національної асамблеї. Також варто зазначити, що наразі ані «Патріот України», ані «Карпатська Січ», ані «Білий молот» уже не мають стосунку до «Правого сектору». На початковому етапі творення «Патріоту України» була делегована місія від ПС працювати на Сході країни, а в провід були навіть введені його лідери Андрій Білецький та Олег Однороженко. Але робота за цією схемою не склалася, і вони пішли своїм шляхом, створивши батальйон, а нині полк «Азов». «Карпатська Січ» також обрала свій окремий шлях.

Незважаючи на те що багато унсовців, переважно старшого покоління, нині обіймає чільні посади в «Правому секторі», незначна частина членства УНСО нещодавно відкололася від нього й навіть перереєструвала собі організацію. Що ж стосується «Білого молота», то співпраця з ним у націоналістів не склалася ще від початку. Ці хлопці виявилися занадто несистемними, за твердженням очевидців, і їх відлучили від ПС одразу після закінчення революції.

З часів Майдану структура ПС зазнала серйозних змін, але, здається, вони пішли їй на користь. Багато членів «Правого сектору», які від початку хотіли йти воювати з окупантом на фронті, зважаючи на затягування владою переговорів зі створення ДУК, частково розійшлися по різних баталь-

ПАРТІЯ «ПРАВИЙ СЕКТОР» УВІЙШЛА В ЛЕГАЛЬНУ ПОЛІТИКУ ЧЕРЕЗ ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ УНСОВСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО КРИЛА — УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ

йонах і відділах ЗСУ, але й далі лишаються в лавах ПС. У цьому керівництво організації не бачить жодної проблеми й ніколи не порушувало питання, що, будучи членом ПС, мусиш обов'язково воювати в ДУК. До того ж таке розосередження може навіть виявитися з часом доволі корисним.

Нині «Правий сектор» уже не можна не помічати. З моменту його виникнення минуло не так багато часу, але він уже встиг істотно розростися й заявити про себе як про серйозну силу. Його політичні рейтинги нині зростають, а бойове крило, що досі перебуває в нелегалах, обросло героїчними легендами. Та й не тільки героїчними. Заздріники, конкуренти і просто вороги роблять усе для того, щоб відпровадити націоналістів на маргінес, адже мають підстави їх серйозно побоюватися. ■

Міфи і легенди «Правого сектору»

Валерія Бурлакова

Тиждень зібрав найпоширеніші чутки про ДУК ПС і спробував відшукати їх підґрунтя

«СТРАШНО СТАЛО?»

Розмову про відхід «Правого сектору» з Донецького аеропорту (можливо, й не підозрюючи, що найнеадекватніші користувачі соцмереж захопляться нею аж настільки, аби стверджувати, що ДУК ПС у ДАП не було взагалі, а відзнятий про це документальний фільм Леоніда Кантера «Добровольці Божої чоти» створений піарниками) почав радник Петра Порошенка, волонтер Юрій Бірюков.

Сперечаючись щодо доцільності відводу добровольчих батальйонів із Широкиного, Бірюков раптом висловив своє «особливе ставлення» до всіх добровольчих формувань, узявши при цьому за приклад саме «Правий сектор». «Да-да, доблестные «добровольцы» как раз в ноябре взяли... и съелись из Донецького аэропорта. Страшно стало...»

У листопаді бійці «Правого сектору» (які брали участь у штурмі багатьох населених пунктів поблизу ДАП, а також, за однією з версій, ішли в лобову атаку на укріпчий район сепаратистів біля Донецького аеропорту, завдяки чому це місце згодом змогли зайняти українські десантники) аеропорт справді покинули. Утім, «втекли» вони недалеко — сили ПС далі захищали, зокрема, Піски, чи не найгарячішу точку донецького напрямку. Важко сперечатися з тим, що в Пісках «Правий сектор» фактично грав першу скрипку, займаючи найважливіші оглядові позиції й маючи змогу коригувати вогонь, а також, на відміну від ЗСУ, відповідати на вогонь ворога без кількогодинних узгоджень дій із далеким керівництвом. Крім того, бійці ПС посилювали свою присутність у взятому спільно із ЗСУ за шість днів до відходу з аеропорту селищі Опитному й у селищі Водяному. Не покинули вони й північну сторону злітної смуги ДАП, яка і раніше була зоною їхньої відповідальності. Комбат 5-го батальйону ДУК Чорний тоді підкреслив: усе, що штурмові підрозділи могли зробити в аеропорту, вони зробили. Нині в ДАП, куди підтягнулося багато військових, для ПС «задача вичерпана».

Чи стало бійцям або ж тим, хто приймав рішення щодо їхньої передислокації, «страшно» в ДАП? Відповідь, на жаль, очевидна й підтверджена десятками спогадів.

«За Мінськими угодами, Донецький аеропорт повинен був дістатися сепаратистам, а ДУК мав бути виведений із передової як незаконне збройне формування. Влада не раз намагалася «видавити» бійців ДУК із летовища, однак на той момент в інформаційному просторі вже не було слова, популярнішого за «кіборги», і просто так на-

ФОТО: УНАН

Дякую, всі вільні. Юрій Бірюков каже, що, хоч «саме вони», добровольці, й постали на передовій, коли ЗСУ «тільки починали формуватися», нині поза лавами армії вони більше не потрібні

казати добровольцям піти геть Порошенко не міг. Так випадково сталося, що майже в той самий час, про який згадує Бірюков, я був у Пісках, — розповідає боєць ПС Олексій Бик. — Та ротація була важкою: загинули друг Ленін і друг Шип, друг Пилипась дістав тяжке поранення. А найгірше було те, що влада, практично не ховаючись, «зливала» аеропорт. Військові сиділи на валізах і чекали наказу відходити на Карлівку, деякі навіть встигли відійти, а наші хлопці під обстрілами ганяли по залишених позиціях ЗСУ і збирали все, що здатне стріляти чи використовуватися для війни: ящики гранат, патронів і мін, постріли до РПГ і т. д. Відступати ми навіть не планували. Якщо комусь мало приймати на віру мої слова, подивіться фільм Леоніда Кантера «Добровольці Божої чоти». У ньому є епізод, коли бійці ЗСУ лишили в новому терміналі аеропорту свої танки й відступили в старий термінал. І тільки мій побратим Богема власним прикладом змусив вояків відбити втрачене назад: сам повів цей змішаний підрозділ в атаку. Фільм документальний, відео не дасть збрехати. Ще більш підло на офіційному рівні здавати ворогу місто за містом і водночас засуджувати за відступ (факт якого знову ж таки нічим і ніким не підтверджений) лише добровольців. Чи часто Бірюков вживає такі сильні вислови щодо свого шефа Порошенка, коли той

здає черговий населений пункт ворогам? Коли той, зрештою, здав Донецький аеропорт?»

Інші вояки з того сектору розповідають: у певні моменти, зокрема коли в ДАП відбувалася ротація вояків, бійці «Правого сектору» заходили в аеропорт і тримали його під час «перезмінки», насамперед на прохання представників ЗСУ.

Якщо ж загалом «Правий сектор» перестав сприймати аеропорт як важливий форпост і відвів суттєві сили звідти, то відбувалося це не через страх, а через обґрунтоване передчуття «здачі» ДАП і небажання втрачати людей задурно. Враховуючи розповіді останніх «кіборгів», у моменти, що передували втраті аеропорту українською стороною, наші бійці не раз викликали артилерію, щоб дати хоч якусь відповідь на вогонь по собі. Арта практично мовчала. «За день, коли поклали вишку, поклали термінал, наша артилерія кинула чотири міни. Дійсно чотири. За цілий день. Хоча по наших працювали танки, працювали СПГ. І викликали ж арту, просили! Але артилерія не працювала. Було враження, що ДАП здали навмисно», — розповідав один із «кіборгів» **Тижню** ще взимку.

...Зрештою, це й передбачали так звані Мінські угоди.

ПЕРШОЮ ОДИНИЦЕЮ АРТИЛЕРІЇ ДУК СТАВ ЗАХОПЛЕНИЙ БІЙЦЯМИ У СТЕПАНІВЦІ ПІД САВУР-МОГИЛОЮ МІНОМЕТ «ВАСИЛЬОК»

ПОЛОНЕНІ БОЖОЇ ЧОТИ

«Правий сектор» взяв у полон сина одного з польових командирів «ДНР», «Правий сектор» захопив у полон російського військового», «Правий сектор» взяв у полон командира підрозділу бойовиків із «ДНР»... У стрічках новин, що рясніли такими повідомленнями, час від часу знаходилося місце й для інших, які підтверджували: хоч яку хорошу справу роблять бійці ДУК ПС, не отримуючи нічого навзаєм, іноді вони поведуться зовсім не так, як мали б.

Широкого розголосу, зокрема, набула історія з полоненими медиками-волонтерами. Коли з'явилася інформація про те, що їх — зовсім не сепаратистів — «правосеки» насильно утримують у ямі на своїй базі в Дніпропетровській області, ПС почав активно пояснювати ситуацію.

Зокрема, у «Правому секторі» зазначили: відкрили «злочинне угруповання». Як повідомила начмед ДУК ПС Яна Зінкевич, група була розкрита під час спроби... виведення медичного батальйону «Госпітальєри» зі складу ДУК ПС, що вчасно було попереджено.

Згодом медиків почали відпускати.

Утім, ця історія непоодинокa. Чимало інших подібних епізодів просто не знаходить розголосу. Так, навесні 2015 року бійці 5-го батю ПС захопили в полон і довгий час утримували двох бійців іншого офіційно незареєстрованого підрозділу, який на той момент перебував разом із ними на позиціях у Пісках, — «Карпатської Січі» (нині легалізованої у складі 93-ї бригади). Їм здалося, що побратими стріляли в їхній бік, хоча тоді, за сло-

вами полонених хлопців, це було не так (та й загалом випадковий «дружній вогонь» на війні — річ сумна, але звична; не раз його випадково відкривали й бійці «Правого сектору» без будь-яких наслідків для себе). Жодної гільзи на оглядовій позиції, з якої майбутні полонені нібито відкрили вогонь зі стрілецької зброї, знайдено не було.

Ставитися до них почали краще, а згодом хлопців, щоправда побитих, взагалі відпустили. Обійшлося без розголосу. Але, як то кажуть, осад залишився — хоча б тому, що побратими тривалий час не могли знайти своїх і дізнатися щось про їхню долю. Скільки насправді таких епізодів, про які ніхто не став говорити, визначити складно. І навіть якщо подібні ситуації мають мало спільного зі смаженими російськомовними немовлятами на сніданок, все одно важко не визнати: у деяких випадках ДУК ПС із мовчазної згоди свого керівництва бавиться в правосуддя.

НА ЛАВИ ЗАПАСНИХ

Один із цікавих феноменів ДУК, щодо якого розходяться думки навіть усередині організації, — так звані запасні батальйони. Родзинка в тому, що в той час, коли на фронті перебувають два-три батальйони «Правого сектору» та кілька окремих груп, у тилу перебуває значно більша кількість запасних (див. «Бойові та резервні»).

Існування таких структур керівництво корпусу пояснює переконливо... але не щиросердно. «Запасні батальйони складаються з тих, хто воював на фронті і вже повернувся додому. Оскільки ми не армія, а добровольча структура, кожен воює стільки, скільки може і вважає за потрібне, потім їде додому працювати й годувати сім'ю. Для того щоб ті, хто перебуває на ротації, не розбрідалися й не залишалися наодинці зі своїми проблемами, і були сформовані запасні батальйони», — підкреслив в одному з останніх інтерв'ю голова політичного крила ПС Андрій Тарасенко. Окреслюється момент потрапляння бійців із фронту в лави запасних і в статуті ДУК ПС: «Бійці, які відбувають із бойових підрозділів у відпустку, на ротації чи на постійне перебування у своїй області, стають на облік у штабі відповідного запасного батальйону та беруть участь у його діяльності». Але ж загалом запасні батальйони в системі ДУК, згідно зі статутом, є «допоміжними структурами»

Як показує досвід спілкування із запасними, хоча «демобілізовані» бійці там і є, здебільшого в лавах таких батальйонів перебувають активісти, які ніколи не були на фронті. Нерідко запасні батальйони навіть очолюють люди, що не брали участі в бойових діях.

Часто про це свідчать і слова верхівки «Правого сектору». Так, коментуючи можливість корпусу долучити бійців до протестів, не знімаючи людей із фронту, прес-секретар ПС Артем Скоропадський підкреслив: «...по всій Україні в нас 18 чи 19 запасних батальйонів. Вони тренуються, проходять підготовку, готуються до відправки на фронт».

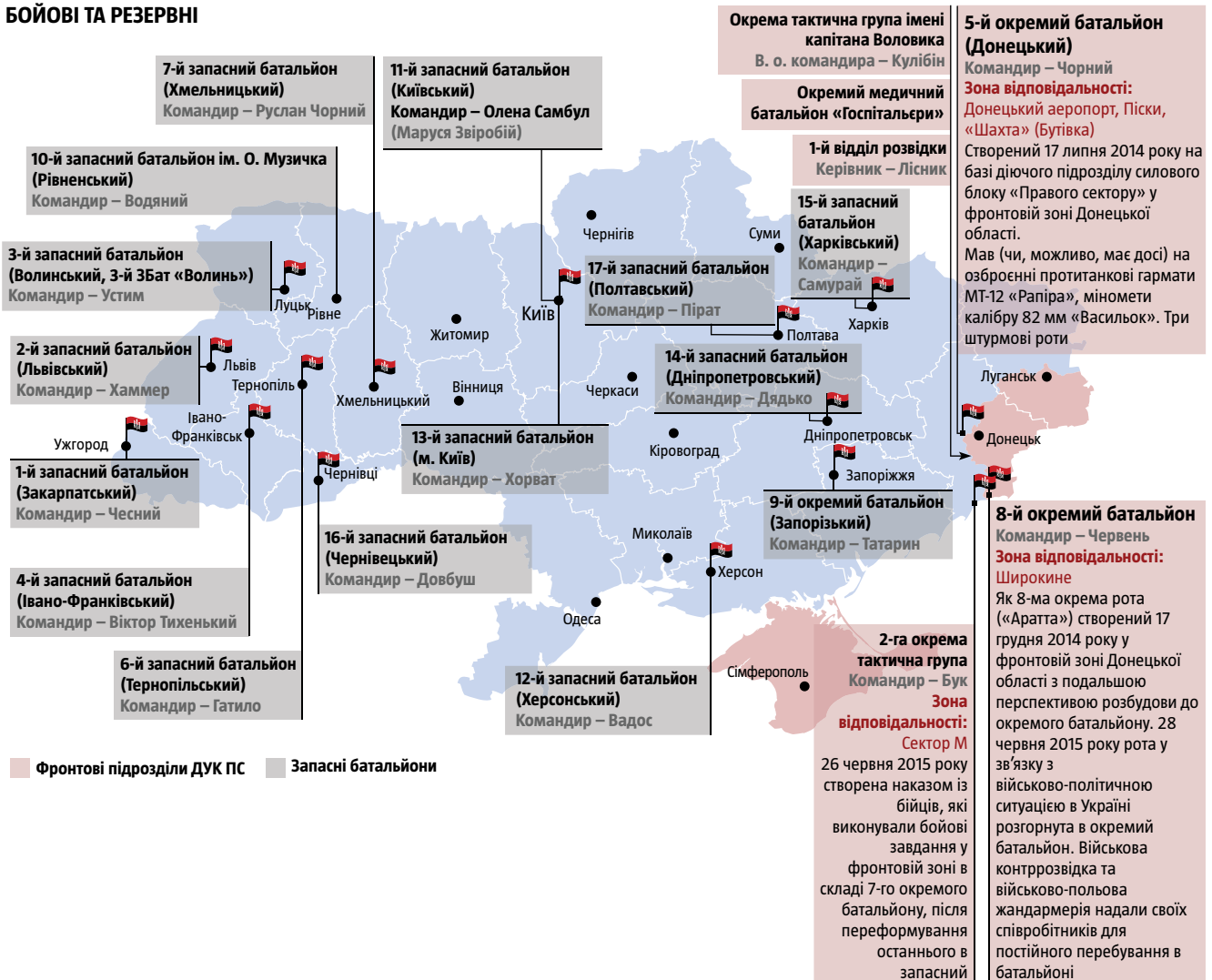
То проходять підготовку й готуються долучитися до бойових дій чи все ж таки «не розбрідаються» після активної участі у війні?

Хай там як, а, ймовірно, для надсилання додаткових підрозділів на фронт у поки що не легалі-

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

БОЙОВІ ТА РЕЗЕРВНІ

званого ПС банально немає зброї, адже нерідко її брак відчувається й у лавах ДУК ПС на передовій.

«ТРОФЕЙНА ЗБРОЯ»

Трофейну зброю ДУК ПС, поза сумнівом, має. Іноді навіть відкрито розповідає про її походження. Так, першою одиницею артилерії ДУК став захоплений бійцями у Степанівці під Савур-могилою міномет «Васильок». Чимало було й розповідей про особисту мисливську зброю бійців, придбання набоїв у мисливських магазинах. І, звісно, про трофейну зброю. Але все решта?..

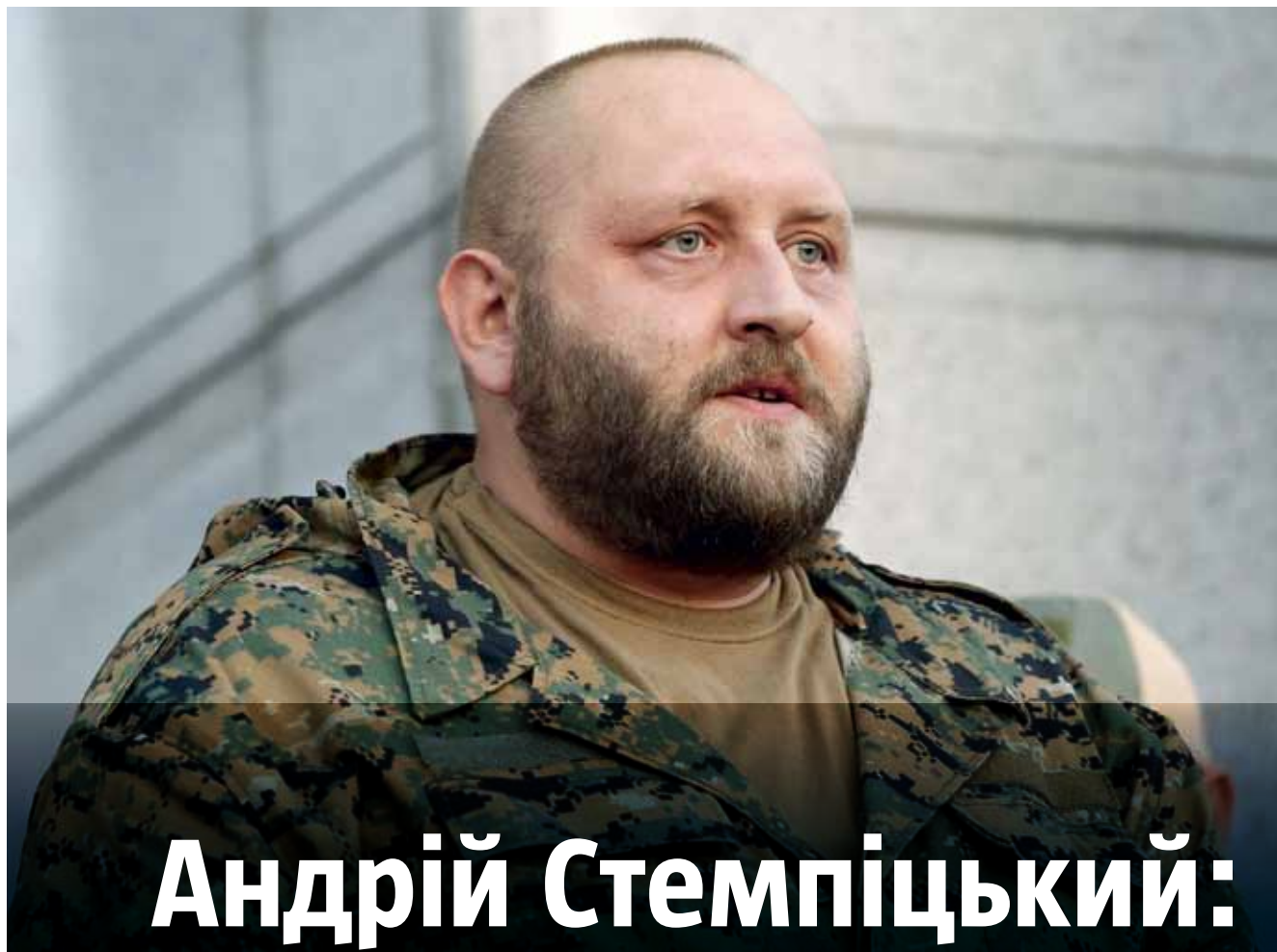
«...Навіть набой купувалися за свої гроші. Смішно. На початку ми, члени Добровольчого корпусу, купували набой і везли їх на фронт, у той час як військові та інші крали їх успішно й завозили в тил. Ну парадокс. Зараз ця проблема вже вирішена, тому що ми воюємо з військами й не відчуваємо потреби практично ні в чому, хоча стрілецької зброї держава не видає й автомата в нас легально не купиш. Здобувається в основному трофейна. Військові часто допомагають. Після бою визбирають зброю ворога. От у мене кулемет героїчно загинлого сепаратиста з Луганщини», — розповідав у

розмові з **Тижнем** борець 5-го батю ДУК ПС «кі-борг» Гатило.

Однак справа не тільки у трофеях. Як показує досвід інших неофіційних добровольчих формувань, особливо в період відсутності активних бойових дій, основним джерелом зброї для оочих воювати «нелегалів» завжди були арміїці... Але не тільки у «визбируванні» трофеїв та їх подальшій передачі. Так, зокрема, нерідко командири того чи іншого рівня віддавали стрілецьку зброю пораниених бійців у тимчасове користування добровольцям під чесне слово «нелегалів», яке, власне, і не порушувалося. Також, як і батальйони МВС, арміїці залюбки допомагали добровольцям боеприпасами.

За словами бійців ДУК ПС, винятком не була і їхня структура. Тісна співпраця між добровольцями й ЗСУ на певному рівні, традиція ділити позиції та функції, прикривати одне одного й постійна взаємодія на передовій зайвий раз свідчать про одне: на лінії вогню між добровольцями та арміїцями конфліктів не виникало.

Усі розмови про те, хто крутіший і хто звідки втік, мають суто «диванне» коріння... ■

Андрій Стемпіцький:

ФОТО: УНІАН

«Державна машина працює на нашу дискредитацію»

Спілкувався
Роман Малко

В інтерв'ю *Тижню* командир Добровольчого українського корпусу «Правого сектору» Андрій Стемпіцький (Легун) розповів про те, чим загрожують мінські домовленості тим, хто їх дотримується і не відповідає на вогонь ворога, чи піде українська влада на знищення «Правого сектору» й що потрібно для того, щоб перемогти у війні.

Як змінилися ваші відносини з владою після подій у Мукачевому?

—Збільшився тиск на запасні батальйони. Мені командири доповідають про нездорове зацікавлення силовиків кількісним складом, базами, місцями дислокації, тими, хто їздить воєю і т. ін. Про Закарпаття я взагалі мовчу, там тотальний тиск і на запасний батальйон, і на ПС. От на Волині, сьогодні доповідали, поприходили повістки хлопцям, але рівно стільки, скільки є членів ПС. Якщо в районі їх п'ять, значить і надіслали п'ять. Це цілеспрямована акція. Вони чомусь думають, що наші хлопці бояться отримувати повістки чи йти в армію. Питання ж не в цьому, багато хто вже воює понад рік. Зрозуміло,

що таким чином намагаються закинути активний елемент у якісь частини й ізолювати.

Ваші позиції на Закарпатті серйозно послабилися?

—Закарпаття є багатонаціональним регіоном, і там не всім був до вподоби ПС. Але після мукачівських подій підтримка серед населення ПС надзвичайно зросла. Це факт. Так, була стрільба, навіть із тих самих гранатометів, це недобре в тилу, однозначно, але ситуація виникла така, що в хлопців не було іншого виходу, їх фізично знищували. А вони вмилрати чомусь не хотіли. Їх розстрілювали з великокаліберного кулемета, вже загинув один у машині, й вони увідповідь вистрілили з гранатометів, вогонь припинився, і хлопці змогли відійти в гори. Багато хто закидає, що вони в центрі мирного міста стріляли, кругом мирні люди, діти. Це було не так. Це було за межами міста, на окружній, і питання якраз до МВС, яке цю спецоперацію проводило: чому був відкритий вогонь саме там? Якогось плану чи бажання воювати з міліцією в хлопців однозначно не було. Вони їхали до бандитів, які перед

тим погрожували їм і їхнім сім'ям. Було чітко сказано: або ви заспокоюєтеся з перекриванням контрабанди, або ми вирішуватимемо з вами питання зовсім по-іншому, у тому числі й з вашими сім'ями. Ну хлопці поїхали ставити крапку, сподівалися, що буде без стрільби, але знали, куди їдуть, що в тих місцевих бандитів достатня кількість зброї. Про це чомусь ніхто не каже. І найцікавіше, що після стрілянини ще жоден не був затриманий із тієї сторони конфлікту. Все ж, по ідеї, мало бути справедливо. Наші хлопці були зі зброєю, ті були зі зброєю. Обшуки провели, а затримань не відбулося взагалі. Тобто з тієї сторони можна стріляти, можна мати зброю, а якщо це зробив ПС, то це вже терористичний акт. Як-от недавно на Рівненщині, де бурштин копали. Масові безлади, стрільба, але все нормально, бо не було ПС. А от якби був, то вже назвали б масовим тероризмом.

З новим очільником Закарпаття Москалем співпрацюєте по цій справі, довіряєте йому?

— Не співпрацювали й не довіряємо. У нього ще на Луганщині було негативне ставлення до ПС, хоча там ми не воювали. А коли приїхав на Закарпаття, відразу була заява, думаю, ви читали, про 80% судимих людей у ПС, про повістки дівчатам в армію і т. ін. Зрозуміло, з якою метою він приїхав і які його будуть подальші дії на Закарпатті стосовно «Правого сектору».

ПС заявляв, що на фронті перебувають два підрозділи, а в тилу аж два десятки. Для чого їх стільки? Чим вони займаються, навіщо вони в тилу?

— Запасні батальйони існують для того, щоб люди, які мають бажання воювати в складі ДУК ПС, знали, куди прийти на мобілізацію. У деяких є вишкільні бази, де можна пройти підготовку, і це не тільки щоб їхати на фронт. Також вони виконують й інші завдання в тилу, як-от забезпечення. Хлопці намагаються пробивати щось для бойових батальйонів, підтримку тих, хто повертається з фронту, щоб не просто прийшов із передової і загубився в цьому світі, а далі був у структурі та в організації.

Чи піде влада на повне знищення ПС?

— Я думаю, що вона цим і займається. Просто інтенсивність час від часу змінюється і способи різні. Знищити ПС не означає ж обов'язково фізично: оточили, напали, роззброїли. Це і дискредитація, що дуже успішно робиться, і створення таких ситуацій, як на Закарпатті, де хлопці потрапили в пастку і з цього вийшли такі трагічні події. Це і внутрішні певні деструктивні речі, які вводяться. От, наприклад, у день мукачівських подій виступ Рема, одного з колишніх бійців 7-го батальйону, який поряд із Шевченком, прес-секретарем МВС, дуже вчасно зробив свою заяву. Таких речей багато. Десь намагаються посадити добровольців, десь підвести під бандитизм. Ніхто не каже, що в нас ангельські полки, зрозуміло, що люди всі живі й різні, але можна помітити, як це робиться, навіть на прикладах інших. Починаючи з того самого батальйону «Торнадо», як його дискредитували і знищували, як в «Айдарі» були певні події. Тому методи владою напрацьовані, й вона намагається застосувати їх і до нас.

Якось боротиметеся проти запущеної віднедавна кампанії дегероїзації ПС? Хтось каже, що в аеропорту ви, виявляється, не воювали, ще десь там не були. Цьому якось можливо протидіяти?

— Спочатку нас не було вже на Майдані. Ми ще тоді сміялися, що настане час, коли казатимуть, що нас там не було. Про це говорять. Потім настане час, коли казатимуть, що нас на війні взагалі не було. Наприклад, слова волонтера Бірюкова про те, що ми втекли з аеропорту, найбільше дратують наших хлопців. Бо якраз про цей вихід просило армійське командування. І відповідно ми ще тоді казали, що вийдемо з ДАП і його здадуть. Так само потім говоримуть про Широкине чи інші місця, звідки приходили. Наші хлопці за визначенням не люблять відступати. І коли якісь такі речі відбувалися, то це координація зі Збройними силами. Те, про що нам завжди кажуть: ви ж добровольці, ви повинні співпрацювати, має бути дисципліна. Але потім це використовують проти нас.

Звичайно, ми цьому як можемо протидіємо. На передових підрозділах працює наша контррозвідка, яка займається, зокрема, і внутрішньою безпекою. Є також служба безпеки ПС, яка намагається працювати на випередження.

Ви пропонуєте для легалізації ДУК ПС естонську або швейцарську модель. У будь-якому разі йдеться про легалізацію зброї. Ця влада готова дати зброю людям?

— Ця влада, як і всі попередні, не готова дати людям зброю, тому що цивільна озброєна людина, навіть психологічно, — це вже вільна людина. А кому потрібні тут вільні люди? Нікому, тому що ними керувати важкувато. Особливо так, як керує наша влада.

**ЦЯ ВЛАДА, ЯК І ВСІ ПОПЕРЕДНІ,
НЕ ГОТОВА ДАТИ ЛЮДЯМ ЗБРОЮ,
ТОМУ ЩО ОЗБРОЄНА ЛЮДИНА, НАВІТЬ
ПСИХОЛОГІЧНО, — ЦЕ ВЖЕ ВІЛЬНА ЛЮДИНА**

Водночас у нашому законопроекті не прописано, що одразу зброя видається в руки. За естонським варіантом саме так і є. Там усе дуже чітко: люди тримають вдома до семи чи до дев'яти одиниць зброї, проходять підготовку. У будь-який час вони мобілізуються, відбивають наступ ворога чи вирішують інші проблеми. Ми ж подали пом'якшений варіант законопроекту. Тобто в нас є запасні батальйони, які мають бійців, і якщо в країні щось відбувається й потрібна їхня допомога, вони переходять у розпорядження структури, яка ці проблеми вирішує. Ми не хочемо підмінити будь-яку силову структуру: чи ЗСУ, чи МВС, чи СБУ. Вони мають Конституцією визначені завдання: ЗСУ — відбиття зовнішнього ворога, МВС — внутрішнього, СБУ — безпека держави. І згідно із законопроектом ми хотіли б бути допоміжною структурою. От є АТО, із запасних батальйонів за керівництва СБУ формуються підрозділи й переходять у розпорядження керівника АТЦ. Там отримують зброю і забезпечення, виконали своє завдання — і розїхалися по батальйонах. Є зовнішня загроза — війна, відповідно за наказом

головнокомандувача формуються підрозділи й переходять у розпорядження начальника Генштабу.

Наскільки ДУК ПС є залежним від партії ПС, яка у вас частка самостійності? Чи зацікавлені ви в тому, щоб усі бійці мали партквитки?

— ПС — це всенародний рух. І на Майдані він виник як певне унікальне явище. Це не була партія чи якийсь військовий підрозділ. Це був саме рух, активний, дієдатний, з активної молоді, як організованої, так і неорганізованої. Потім, коли вже закінчилися події на Майдані, у новій ситуації відповідно викристалізувалися частина людей, яка була готова зайнятися політикою, і частина тих бійців, які хотіли прийняти виклик від Росії, бо почалися події в Криму й на Сході. Таким чином з'явилися два крила: одне політичне й одне військове. Як права й ліва рука. У кожного свої завдання, і не може бути ДУК ПС залежний від партії чи партія від ДУК ПС. Просто в ПС завдання політичні, а в бійців ДУК ПС завдання військові — передусім це боротьба з окупантом, який прийшов на нашу землю. Але всі разом об'єднані одною ідеєю — створення нормальної, сильної Української держави. Політична партія це декларує у своїй програмі, у своїх агітаційних матеріалах, пояснює на зустрічах із людьми, а бійці ДУК ПС декларують на фронті.

Які у вас стосунки з військовими?

— З бійцями, які воюють і воювали ще з того року, у нас надзвичайно хороші, побратимські стосунки. Бо коли на позиціях сидять добровольці й армія, то там немає різниці, і ворог теж не вибирає, хто є хто. Є спільні бойові завдання, нормальна співпраця з командирами та бійцями. Питання в іншому: багато з тих, хто торік брав участь в операціях, вже демобілізувалося, понабирали нових солдатів, яким розказали, який ПС поганий, не воює і займається всім, чим завгодно, частина з них навіть вірить. Доки не зустрічається з хлопцями й розуміє, що це не так. Але державна машина працює на дискредитацію. І навіть серед Збройних сил.

Добровольців часто звинувачують у мародерстві. Наскільки масштабне це явище, чи є воно в ДУК ПС і як ви з цим боретеся?

— Нам легше з таким боротися, бо в нас рівень мотивації зовсім інший і такі речі відбуваються в менших масштабах. Наприклад, якщо в армії покаранням за п'янку чи ще щось є гауптвахта або інші способи, то в нас найбільше покарання — це як мінімум вигнати з передової, а як максимум вигнати з ДУК ПС. Усе навпаки: покарати людину, щоб вона не потрапила на війну. Хоча бувають різні випадки: і п'янство, і негідна поведінка, такі люди викидаються за межі системи. Командири переважно вже стали досвідченими, наперед бачать тенденцію конкретної людини, що вона не вписується в певні рамки, і її позбуваються. Отака боротьба. Найперше на випередження, ну і ми себе не обмежуємо способами покарання. Є різні впливи на людину для того, щоб вона не хотіла скоювати злочини. І це нормально.

Вам закидають велику кількість воєнків із кримінальним минулим. Геннадій Москаль навіть казав про 80% членів закарпатського ПС. Скільки таких людей насправді й чи є в цьому якась проблема?

Андрій Стемпіцький — головний командир ВО «Тризуб» ім. С. Бандери, заступник провідника «Правого сектору», командир Добровольчого українського корпусу. Народився на Львівщині. Навчався на льотчика-штурмана в Харківському вищому військовому авіаційному училищі. Активний учасник національно-визвольного руху. Член ВО «Тризуб» ім. С. Бандери з 1995 року. 1996-го засуджений за участь в акції із захоплення військового аеродрому (термін п'ять років). З жовтня 2010-го в. о. головного командира, а з жовтня 2012-го головний командир «Тризуба».

— Москаль перегнув палицю. 80% судимих — це смішно. Там не одна сотня ПС на Закарпатті: і хлопці, і дівчата. Нормальні люди, які вели активну політичну діяльність, роботу з молоддю, з дітьми. І це все є на відео, на сайтах, кругом. Протягом року нічого такого не говорили, а тут раптом вистрілило, Москаль сказав. Це просто дивно.

Звичайно, є поміж бійців ДУК ПС і, можливо, ПС судимі. Якийсь невеликий відсоток. Але, поперше, коли люди приходять у ДУК ПС воювати і в них є судимість, то їх перевіряють. Пробивають, які це судимості. Якщо, наприклад, згвалтування чи якісь патологічні крадіжки, то такій людині не місце серед нас, бо, скільки вонка не годуй, він усе одно в ліс дивиться. Якщо вбивства з метою наживи чи якісь садистичні нахили, то їм також не буде місця в ДУК ПС. Але якщо це якісь незначні злочини, то чому людина не має права воювати за свою Батьківщину? У нас було дуже багато законослухняних, чистих перед законом прокурорів, міліціонерів, есбеушників, які цілим скопом попереходили на бік Росії та ополченців. Вони були несудимі, дбали про закон і представляли його. Тому, думаю, питання не в судимості, а в самій людині. Багато хлопців, які мали судимість, показали себе досить гідними воїнами на передовій і дали б фору багатьом несудимим. До речі, і в мене є дві судимості.

Політичні?

— Вони йшли як кримінальні. Головне — зрозуміти мотивацію людини, яка прийшла. Коли є таке розуміння, тоді далі вже видно, по дорозі нам чи ні.

За діяльністю ПС пильно стежить Росія, вочевидь, були спроби інфільтрувати до вас агентів ФСБ. Чи виявили ви їх колись? Ви казали про свою контррозвідку, СБ ПС, можете пролити світло на їхню роботу?

— Деталі не розповідатиму. Були виявлені навіть агенти «ДНР». Засилаються деколи люди деструктивні, й СБ шукає ланцюжок: хто, кому це вигідно і т. д. Кожен по-різному може працювати. Хтось веде деструктивну діяльність, хтось щось нашіптує, хтось панікує сіє, але з цим справляємося. Я вже казав, що є контррозвідка, яка займається бойовими підрозділами, і СБ, яка працює в тилах. Вони виявляють по своїй лінії, обробляють дані, щоб розуміти, чи людина прийшла з ширими почуттями, чи з якимись іншими намірами. У когось, можливо, меркантильні — нажитися на імені ПС, у когось — зробити дріб'язкову політичну кар'єру будь-якою ціною, хтось узагалі випадково потрапив. Вони над цим працюють і рекомендують командирам чи політичним структурам або виключити, або обмежити в діяльності чи на посадах.

Як ви вирішуєте питання з полоненими?**Катуєте, вимінюєте?**

— У нас полонених було не так вже й багато. А катування в нас заборонені. Тому що реалізовувати свої садистичні схильності можна десь в іншому місці. Відповідно тих полонених, які в нас були, ми обміняли.

Ви самі їх міняли?

— Так. Встановити певні контакти й провести обмін — справа нелегка, але можлива. А коли трапляються якісь незрозумілі люди, ми передаємо їх у СБУ, хай вони далі розбираються. Прекрасний приклад — мер Курахового Сергій Сажко. Організував референдуми, агітував людей за «ДНР», дав показання на відео, дав їх письмово, причому без фізичного впливу — все це було передано в СБУ, і в кінцевому підсумку він став депутатом Верховної Ради України. Отака ефективність державної системи в боротьбі із сепаратистами. Але це не означає, що погано працює контррозвідка чи СБУ, це свідчить про те, що вони залежать від тих законів, якими користуються. Вони ними обмежені у своїй діяльності. Закони мирного часу не досконалі, а Росія веде проти нас війну. Але війни в нас немає, згідно з тим усім, що в країні відбувається. І тому такий дисбаланс виходить. З того боку роблять усе що завгодно й використовують будь-які моменти для своєї чорної справи, а з цього боку не можуть толком протидіяти, бо закони того не дозволяють робити.

Які у вас втрати за час війни?

— Убитих донедавна було 35, а після відновлення боїв на Шахті 39 або 40. Поранених кілька сотень, це якщо врахувати і важко, і легко, і середньо поранених. Якщо ж урахувати тих, хто випадав зі строю, то, думаю, щонайменше дві сотні.

Як допомагаєте покаліченим побратимам і рідинам загиблих?

— Маємо власну медичну службу «Госпітальєри», керівник Яна Зінкевич. Робота служби налагоджена скрізь, де воюють наші підрозділи. У них є екіпажі медичного забезпечення, які надають першу допомогу, причому не тільки нашим, а й воякам інших добровольчих батальйонів. Під вогнем витягують, вивозять у найближчі лікарні, а потім, коли стабілізують, то в Дніпропетровськ, у Мечникова, де вже з ними працюють спеціалісти. Завдяки їхньому професіоналізму дуже багато людей було врятовано. Пораненими теж займається медична служба. Якщо потрібна додаткова допомога чи є в чомусь крайня потреба, шукаємо кошти, знову-таки все з допомогою українців: кидають на картки і т. ін. Коли хтось хоче взяти шефство над якоюсь родиною, допомагаємо, але щоб не бути посередниками, а щоб усе проходило напругу, намагаємося їх безпосередньо сконтактувати. Шукаємо можливості вивести дітей на відпочинок. Знаходяться люди, які допомагають. Тобто робимо все, що в наших силах. Аналогічні завдання — опікуватися родинами загиблих і пораненими — поставлені перед запасними батальйонами. Адже найстрашніше для дітей, для сімей — це коли забувають.

Ви вимагаєте скасування мінських угод і війни до переможного кінця. Українська армія здатна успішно воювати й відбити території Донбасу та Криму?

— Так, ми виступаємо за скасування мінських домовленостей, бо що таке взагалі «мінські домовленості»? По-перше, просте запитання: хто веде переговори з терористами? Медведчук, Кучма, інші «деятелі». Хто їх на це вповноважив? ВР, президент? По-друге, самі переговори з терористами — це якось трохи неправильно. У жодній країні перемовини з терористами не ведуться. Та й виконання мінських домовленостей через кілька років вже може трактуватися як злочин. Тобто ті офіцери, ті бійці, які зараз, коли по них ведуть вогонь, не стріляють у відповідь, уже через кілька років можуть опинитися на лаві підсудних. Там вони що, розказуватимуть про мінські домовленості? Які, хто домовлявся, як і т. ін.? Крім того, кажуть, що потуга російської армії більша, ніж української. Так, це факт, брухту в них, звичайно, більше, ніж у нас, і людського м'яса теж вистачає. Але тут є кілька аспектів. Перший: українці ведуть війну оборонну, захищають свою землю, а росіяни — окупанти, і, звичайно, мотивація в сторін різна. Вмерти за свою сім'ю і Батьківщину легше, ніж незрозуміло чого, прийшовши в чужу країну. Другий: тактика ведення війни. Якщо ворог сильніший технічно та кількісно, то й тактика має бути зовсім інша. Це зрозуміло. Не можна з ними тягтися по статутах 1942 року: позиційні війни, оборонні рубежі оті будують, витрачаючи невідомо на

ТІ ОФІЦЕРИ І БІЙЦІ, ЯКІ ЗАРАЗ, КОЛИ ПО НИХ ВЕДУТЬ ВОГОНЬ, НЕ СТРІЛЯЮТЬ У ВІДПОВІДЬ, УЖЕ ЧЕРЕЗ КІЛЬКА РОКІВ МОЖУТЬ ОПИНИТИСЯ НА ЛАВІ ПІДСУДНИХ

що мільйони гривень. Війна зараз динамічна, мобільна, як і рубежі. Це ж Перша світова, коли засіли на рубежах і кілька років один по одному гартують. Це просто дурне викидання грошей, замість того щоб кинути їх на розробку безпілотних апаратів, новітніх технологій.

Наскільки реально перенесення війни на територію Росії?

— Спочатку війна на території України. Але от до всього сказаного вище: тактика, технологія... Потрібна ще й політична воля керівництва держави, а потім уже, як наслідок, вирішення тих питань. Це нікому не треба, це не вирішується. І в результаті маємо оцю «вялотекущую» війну зі смертями, каліцтвами і так далі, причому найкращих людей.

У який спосіб можна переломити ситуацію?

— Тиск на владу може змінювати все. Ми вже бачили ситуацію в 2013 році, тобто, виявляється, хоч би що там кажуть песимисти, що нічого не вийде, а люди можуть багато. Але маємо проблему: потенціал є, а механізму вирішення немає. Партії поділили суспільство. Кожна тягне людей у свій бік, і немає потужної єдності українців, які одним махом можуть вирішувати будь-які питання. Розділяй і володарюй. ■

Повну версію інтерв'ю читайте на сайті www.tyzhden.ua

Знову шаблі без книжок?

Ігор Лосєв

Без потужної ідеології, себто пояснення, що є, що повинно бути, як цього досягти, будь-який військово-патріотичний рух може здеградувати до збройного хуліганства

Інтелектуальний голод. Люди дії ще не навчилися пояснювати свої вчинки з позиції чіткої, зрозумілої ідеології

Коли «Правий сектор» звинувачують у слабкій інтелектуальній складовій за надміру прямої дії, то йдеться про ваду не лише цієї організації. Вона є жертвою загальноукраїнської біди, що полягає у зневазі до аналітики, експертного опрацювання проблем, ідейно-теоретичних питань. Ось чому, навіть наблизившись до жаданої влади, чимало наших партій не знають, що робити, й не роблять нічого. Вони витрачають свої кошти на що завгодно: на масові акції, політичні фестивалі, виборчі кампанії, політологів, які лізуть зі своєю вербальною діареєю в усі екрани, — тільки не на створення потужних аналітично-експертних центрів. І відповідно мало що можуть запропонувати тій частині суспільства, котра системно мислить і здатна суттєво посилити (чи, навпаки, своєю неучастю послабити) будь-який громадський рух.

А як засвідчує історія людства, поєднання зусиль людей діла й людей думки може творити великі проекти. Нехтування інтелектом (що особливо поширено серед політиків-бізнесменів, скорбагатків на кшталт нинішнього президента України) поєднується в дуже багатьох партійних лідерів із комплексом нарцисизму: я сам усе знаю, навщо мені якісь експерти?.. У військово-політичних структурах популярними є думки та-

кого штибу: головне діяти, а аналітика й теорія якось потім докладуться. Не докладаються... У політиці, як і в науці, має абсолютну рацію нобелівський лауреат Нільс Бор: «...немає нічого практичнішого за хорошу теорію».

Мало показати масам свою зброю і силу, треба розповісти (переконливо, яскраво, талановито) суспільству, заради чого існує ця сила, чому саме так треба діяти, чому необхідно підтримувати власне цю структуру, що вона робить і як, коли прийде до влади. З огляду на все це важко назвати серед партій, що критикують «Правий сектор» за неухагу до ідеологічних питань та роз'яснювальної роботи в суспільстві, таку, яка не могла б адресувати цю критику самій собі й не демонструвала б такої самої зневаги до аналітичного ресурсу та експертних можливостей. До речі, чим це обертається, показала сцена Майдану 2013–2014 років, коли три нібито лідери мас (Яценюк, Кличко, Тягнибок) мали вигляд доволі жалюгідний, бо не знали, що говорити, як діяти, як оцінювати ситуацію. А це все повинно б уже давно бути пророблено в експертно-аналітичних «мозкових центрах»... Але за парламентською демагогією та кулуарними інтригами було ніколи.

«Правому сектору» треба розуміти, що всі великі збройні рухи — це водночас потужні ідеологічні, а нерідко й культурні феномени.

Наприклад, знамените повстання таборитів, що хитало цілу Європу кілька десятиліть, було сильне не лише військовою виправністю чехів, а й великими ідеями отця Яна Гуса, що надихали тисячі людей. Без цього вчення все виродилося б у кілька збройних сутичок. Бойовий прапор для перемоги потребує прапора ідейного.

Певно, революція в Англії не набула б таких масштабів і значущості, якби не ідеологічний комплекс, створений тамтешніми пуританами, який надихав «залізобоких» Олівера Кромвеля... І чи відбулася б Велика французька революція без усього того, що зробили в ідейній сфері Руссо, Вольтер, Дідро, Монтеск'є?

Наш великий воїн гетьман Петро Сагайдачний з усім військом Запорозьким співпрацював із Львівською братською школою, розуміючи, що саме такий союз шаблі й книги зміцнює Україну. Віддаючи належне духовному аспектові національного бунту, він із допомогою Патріарха Єрусалимського відновив українську православну ієрархію.

Ірландська республіканська армія (ІРА) саме тому змогла так довго протистояти більшим за неї потугам, що діяла як складова сильної політичної партії «Шин Фейн» із її розробленою національною ідеологією.

УВО та ОУН мали не тільки бойові підрозділи, а й поважних ідеологів та ціле гроно афільованих з українськими націоналістами ідеологічних структур і впливових інтелектуалів. Деякі з них формально не належали до ОУН, як, приміром, знаменитий Дмитро Донцов. ОУН — УПА так довго протрималися в боротьбі із циклопічними репресивними машинами Гітлера й Сталіна саме тому, що створили на західних землях велике ідейне середовище, яке охоплювало мільйони українців, зробили свою справу справою всього тамтешнього суспільства (чи принаймні його більшості) й зуміли організувати масову підтримку власної боротьби. Вони не були «самотніми героями», як поки що «Правий сектор».

Без ідеології та розгалужених зв'язків із громадянським суспільством збройні формування не мають перспектив, перетворюючись на дужі руки без мізків. Адже ніколи не досягне мети той, хто її собі не уявляє, не здолає дороги той, хто не знає, куди йде... Збройні формування є вельми ефективними саме як елемент ширшої системи, тоді як самі собою вони вироджуються в отаманщину, в хаотичну псевдоієрархію польових командирів, військових вождів, середньовічних лицарів-феодалів на певній території, доволі анархічних мережевих структур тощо.

«Правий сектор» може розраховувати на сталий успіх, якщо буде не просто мілітарним формуванням, а військово-політичним рухом (щоб декларують провідники ПС, хоча наразі це тільки мета, якої треба прагнути), а для цього він має стати рухом ідеологічним. Останнє, своєю чергою, вимагає формування інтелектуального кола (не обов'язково з формальною належністю до організації), ідейного середовища, що охоплювало б багато сегментів суспільства, впливало на різні його верстви.

Події в Мукачевому показали, що командування «Правого сектору» виявилось не готовим до нештатної ситуації, воно доволі довго не знало, як відреагувати, а потім зробило це дуже імпульсивно, не завжди сприяючи розумінню власної позиції громад-

ськістю. А офіційний речник ПС Артем Скоропадський, пояснюючи думку свого керівництва, справляв надто вже непевне враження. Та й його російськомовність навряд чи переконає російську пропаганду в «некровожерливості правосеків»... Брак аналітичності призводить до цілком практичних наслідків. Сьогодні патріотичним силам доводиться вирішувати технологічно вельми складну проблему: як поставити на місце знахабнілу владу олігархічних бізнесюків, нездатних відмовитися від хижацьких інстинктів навіть над прірвою, і водночас не перетворитися на несвідомих статистів у політичному театрі Кремля... У Мукачевому вдалося використати «Правий сектор» утемну, створивши ще одне вогнище нестабільності — вже на заході держави...

ПС з'явився під час подій на останньому Майдані нібито «нізвідки», хоча досвідчені політологи знають: це реінкарнація таких національно-патріотичних організацій, як «Тризуб», УНА-УНСО, «Патріот України» і т. ін. Це переважно люди дії. Однак нині треба думати над вирішенням феноменально складного завдання: як змінити цю владу, що є елементом кланово-олігархічної з усіма її вадами, й недоруйнувати країну, котра 2014 року вже втратила Крим і частину Донбасу. Тут без потужного «мозкового тресту» ані кроку не зробиш.

«ПРАВИЙ СЕКТОР» МОЖЕ РОЗРАХОВУВАТИ НА СТАЛИЙ УСПІХ, ЯКЩО БУДЕ НЕ ПРОСТО МІЛІТАРНИМ ФОРМУВАННЯМ, А ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИМ РУХОМ, А ДЛЯ ЦЬОГО ВІН МАЄ СТАТИ РУХОМ ІДЕОЛОГІЧНИМ

Поки що брак інтелектуалізму призводить до абсолютно зайвих затрат енергії найактивніших верств українського суспільства. Багато героїзму, самопожертви, сміливості, але коефіцієнт корисної дії доволі низький, а часом контрпродуктивний. Регулярно в Україні з'являються нові організації — символи національної надії. Якравно спалахнувши, вони швидко гаснуть. А кланово-олігархічна злочинна система лише зміцнюється, набуваючи гнучкості й витонченості в процесі пристосування до громадських протестів, та аж ніяк не позбавляючись хижості й жадібності, виступаючи такою самою зрадливою і глибоко антиукраїнською за своєю суттю.

Скільки вже було таких обнадійливих антиолігархічних структур. Починаючи з УКК — Українського культурологічного клубу, який міг стати потужною інтелектуально-політичною структурою, проте «погибоша аки обри» — зник безслідно. УНА-УНСО могли б стати народною міліцією, армією резерву й водночас масовою громадською організацією. «Тризуб» — реінкарнацією ОУН — УПА. «Свобода» мала чудові перспективи очолити майже весь правопротестний електорат, але звела їх нанівець, погодившись на роль молодших партнерів бізнесової псевдоопозиції Порошенка, Яценюка, Кличка.

Забракло гострого політичного інтелекту. У цьому музеї національних надій, що не справдилися, «Правий сектор» наступний? Чи все-таки він (а з ним і Україна) може розраховувати на іншу долю? ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

Візитка Яроша

Денис Казанський

Російська пропаганда створила «Правому сектору» імідж великого й жахливого монстра, яким лякають довірливих росіян і мешканців Донбасу

Розкрутка бренду «Правий сектор», безумовно, є одним із найуспішніших маркетингових проєктів за всю новітню історію України. Буквально за кілька місяців назва створеної в грудні 2013 року організації стала відома далеко за межами країни, тоді як у самому ПС на рекламу не витратили ані гривні. Це абсолютний рекорд для всіх політичних партій, які коли-небудь існували в Україні. Досить лише навести такі цифри. За запитом «Правий сектор» Google видає 13 млн 200 тис. згадок. За запитом «Партія регіонів» — тільки 932 тис. І це при тому, що ПР була активно присутня у великій політиці близько 10 років, а ПС — лише 1 рік і 9 місяців. Понад те, «Єдина Россия», яка з 2003-го є правлячою партією в РФ, налічує в Google лише 8 млн 100 тис. згадок.

Звідки така небувала популярність в українській партії, яка ніколи не мала власної фракції в парламенті, а на виборах мала мізерну підтримку на рівні 1,5%?

Не секрет, що провідну роль у парі «Правого сектору» відіграли російські ЗМІ, які в одну мить сотворили з групи нечисленних ультраправих активістів жупел планетарного масштабу. Якби в людей Яроша не було такого шаленого піару, можливо, «Правий сектор» до теперішнього часу вже й не існував би. Однак росіяни доклали до популяризації бренду стільки зусиль, що забуття йому не загрожує ще тривалий час. Були б «команданте» та його люди трохи хитрішими, вони давно вже витягли б із власного імені вельми непоганий гешефт і збили б капітали на виробництві лише куклів, футболок та брелоків, але наразі уми лідерів ПС зайняті іншими думками.

Рекорди популярності «Правий сектор» ставив у російських ЗМІ під час революційних подій у Києві взимку 2013–2014 років, однак і піс-

ля зміни влади інтерес до організації Яроша не згас. Досить навести лише один приклад. У квітні 2014-го, коли революція в Києві вже закінчилася, а війна на Донбасі ще не почалася і ПС практично не виявляв великої активності, у російських медіа українські радикали згадувалися майже стільки, скільки «Єдина Россия», і набагато частіше за будь-яку іншу російську або українську партію.

За даними дослідження одного з російських ресурсів, що регулярно аналізує роботу ЗМІ РФ, у квітні 2014-го «Єдина Россия» мала 19 050 згадок, а «Правий сектор» — 18 895. Для порівняння: скандальна ЛДПР Жириновського — лише 11 765, а Партія регіонів — узагалі нікчемні 3502 згадки.

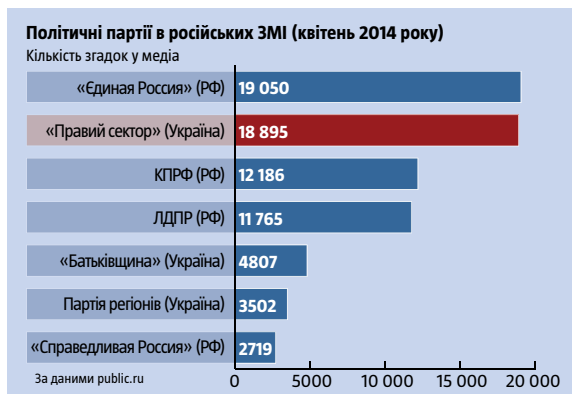
Будь-яка інша політична сила могла б тільки мріяти про таку інформаційну підтримку. Вийшло, що партія російських мільярдерів, яка

ЯКБИ В «ПРАВому СЕКТОРІ» БУЛА БОДАЙ ДЕСЯТА ЧАСТКА ТІЄЙ ЛЮТІ, ЯКУ ЙОМУ ПРИПISУЮТЬ РОСІЙСЬКІ ЗМІ, ВІЙНА НА ДОНБАСІ ДАВНО ВЖЕ БУЛА Б ВИГРАНА, А ЧОРНО-ЧЕРВОНІ ПРАПОРІ МАЙОРИЛИ Б НАД КРАСНОДОНОМ ТА АНТРАЦИТОМ

контролює 90% ЗМІ в Росії, засвітилася в інформаційному просторі своєї країни рівно стільки, скільки нечисленна українська організація з кількома офісами по всій Україні. Ярошу вдалося неможливе без нафтодоларів та адмінресурсу. Російському політику для проведення такої самої масованої рекламної кампанії в ЗМІ довелося б витратити понад €100 млн.

Абсурд ситуації полягав у тому, що в Україні вплив «Правого сектору» після Революції гідності залишався мінімальним. Російський опозиціонер Алексій Навальний зазначив, що популярність українських націоналістичних партій у кремлівських медіа спеціально перебільшується, щоб залякати жителів Росії. І в цьому своєму прагненні пропаганда не цуралася нічого, навіть відвертих фальсифікацій, які в жителів України викликали лише сміх, але в РФ сприймалися досить серйозно.

Найбільш гротескний випадок стався в день позачергових президентських виборів 25 травня, коли російський «Первий канал» у фотешопі намалював фальшиві результати підрахунку голосів на сайті ЦВК і повідомив у новинах, що на виборах в Україні з результатом 37% лідирує лідер «Правого сектору» Дмитро Ярош. Залишається тільки здогадуватися, скільки росіян у цей час

Фейк-парад. З подачі російських ЗМІ в українських соцмережах виник популярний мем — «візитка Яроша»

потяглися до аптечки за валідолом. Однак уже в наступному випуску диктори повідомили правдивий результат і про «перемогу» Яроша більше не згадували.

Інший курйоз, що запам'ятовується, — «вогнетривка» візитка Яроша, нібито знайдена в спаленому автомобілі, який бойовики Стрелкова-Гіркіна розстріляли на блокпосту під Слов'янськом у квітні 2014 року. Після повідомлення про знайдену візитку, що не горить у вогні, інтернет буквально вибухнув захопленими коментарями та пародійними картинками.

Завдяки подібним сюжетам, що зображують Яроша та весь «Правий сектор» такими собі романтичними геніальними лиходійцями, які контролюють чи не всю Україну, російській пропаганді вдалося домогтися надзвичайної демонізації новонародженої та маловпливової за своєю суттю партії. «Правий сектор» став жахом для маленьких діточок і жителів Донбасу з нестійкою психікою. Передозування російськими новинами призвело до сумних наслідків.

Тисячі мешканців шахтарських селищ у Луганській та Донецькій областях навесні 2014-го повстали проти уявних полчищ «Правого сектора», які, як стверджував телевізор, насувалися на Луганськ і Донецьк із Західної України. У тривожному очікуванні через брак реальних «правосеків» періодично доводилося розправлятися із земляками, запідозреними у співпраці з Ярошем. Мабуть, найбільше українцям запам'яталося відео з Ровеньків Луганської області, де місцеві жителі в істеричі перекирили дорогу, почувши десь, що до них у місто збирається приїхати «Правий сектор». За своїм драматизмом відеозапис із Ровеньків може змагатися з найкращими зразками голлівудського кінематографа.

Зараз ПС посів одне з почесних місць у російській демонології поряд із Бандерою, Шухевичем, УПА, Обамою, світовим сіонізмом і Чубайсом. Якби в ньому була хоча б десята частка тієї люті,

яку приписували ПС російські ЗМІ, війна на Донбасі давно вже була б виграна, а чорно-червоні прапори майоріли б над Краснодоном та Антрацитом. Але пропаганда так і не зробила з Яроша президента, а з «Правого сектора» парламентську партію. Попри всі запевнення божевільних російських політиків, радикальний націоналізм ніколи не мав великої популярності в Україні, а після втечі Януковича до Ростова остаточно втратив свого виборця.

На сьогодні слава «Правого сектора» вже трохи згасла. Позначається як затихання бойових дій, так і поява численних конкурентів, як-от добровольчі батальйони «Айдар» та «Азов». Однак батальйонам так і не вдалося повторити успіх партії Яроша в російському інформаційному просторі. ПС завоював популярність ще в час революції. Крім того, у добровольців немає таких харизматичних лідерів. Мельничук, Білецький та Семенченко з якихось причин не підійшли на роль головного українського страховиська. Принаймні їхні вогнетривкі візитки жодного разу не з'являлися в російських новинах.

Утім, треба сказати, що і сам ПС останнім часом не дає росіянам забути про себе. Події в Мукачевому знову змусили Росію говорити про Яроша та його організацію. Зрозуміло, пропаганда зобразила перестрілку на Закарпатті як ознаки наближення нової революції в Україні та навіть громадянської війни. Та й сам «команданте» у своїх виступах наговорив багато такого, що викликало захват кремлівських колумністів та політологів. А враховуючи той факт, що попереду чергові вибори, незабаром ми напевно спостерігатимемо за черговим сплеском згадуваності «Правого сектора» в російській пресі.

ПС — єдина партія в Україні, PR-службою якої за фактом від самого початку працює «Первый канал» Російської Федерації. І варто визнати, що це справді видатне досягнення, яке навряд чи вдасться перевершити будь-якій іншій політичній силі. ■

Паніка в Ровеньках, спричинена чутками про «Правий сектор». Дивіться тут

Влада vs отаманщина: історичні смисли в реальній політиці

Дмитро Архирейський

Мукачівський інцидент демонструє намір влади залишити за собою монопольне право на тлумачення не тільки резонансних подій, а й історії та власної політики

Зрозуміло, коли політики й державні діячі апелюють до історичних прикладів, аби пояснити якісь свої практичні рішення чи популяризувати певні думки, таким чином простіше донести до електорату важливі з їхньої точки зору меседжі. Якщо враховувати диференційованість будь-якого суспільства, політичний маркетинг має створювати продукт різного рівня складності, щоб звернення до кожної цільової аудиторії досягало мети. При залученні історичних матеріалів ту аудиторію, яка вважає, що історія не є наукою (так, загальні розмови), цілком можуть задовольнити однолінійність, пафосність і відверте перекручування фактів. Натомість більш інтелектуальне середовище, безперечно, зацікавляє аналітичність, наявність методології, адекватна інтерпретація фактичних даних та грамотне оприлюднення результатів історичних пошуків.

Український політикум включно з президентами, ясна річ, не є винятком у бажанні спертися на історичні приклади. Причому складається враження, що існує очевидний зв'язок між рівнем компетентності державного діяча й частотою та пафосністю його апеляцій до історії. Очевидно, що пострадянська номенклатура, злившись із політикумом і обслуговуючи капітал, завжди буде охоче прикривати історією свою некомпетентність та корумпованість. Що більше один любитель трипільських старожитностей, будучи президентом, переймався проблемами націєтворення, до місця, а частіше не до місця апелюючи до історичних прикладів національно-визвольної боротьби українців, то очевиднішою ставала його власна менеджурська бездарність. Рівень знань історії іншого сумнівного доктора економічних наук і «професора» за сумісництвом коментарів узагалі не потребує.

Що ж маємо тепер? Наскільки адекватно й на яких історичних прикладах теперішні можновладці доносять свої меседжі до електорату?

ОТАМАНЩИНА — ІСТОРИЧНА І НЕІСТОРИЧНА

Розгляньмо, як керманці держави дозволяють собі трактувати таке цілком історичне явище, як отаманщина. Тема більш ніж актуальна тепер, коли в постмайданних умовах протистояння іноземній агресії та боротьби з вітчизняним колаборанцізмом наше щойно народжене громадянське суспільство болісно намагається знайти

компроміс із владою щодо форм і методів упровадження конче потрібних для країни реформ.

16 липня 2015 року в своєму виступі у Верховній Раді президент України Петро Порошенко сказав: «Анархії в Україні я не допущу. Почитаймо підручники історії. Хіба у нас не було періоду отаманщини, яскравого, але короткого і трагічного? Хіба не завершився він повною перемогою Росії і втратою незалежності України майже на 70 років? Вороги України, запам'ятайте: так більше не буде!». Категорично й пафосно промовлені слова, які, вочевидь, мають переконати громадян України у тому, що президент є принциповим державником і патріотом. Під такими словами, безперечно, поставити підпис кожен патріот, а не те що будь-який чиновник із багатотисячного легіону вітчизняної бюрократії. Однак ці слова свідчать про ідеологічну архаїку й стереотипність уявлень про вітчизняну історію в головах наших теперішніх державних очільників, бо, схоже, у їхніх радників часу вистачає хіба що на гортання підручників.

ВЛАДА ЗАЛЮБКИ ВИКОРИСТОВУЄ ДОБРОВОЛЬЦІВ І АКТИВІСТІВ У МОМЕНТИ ВЛАСНОЇ БЕЗПОРАДНОСТІ, АЛЕ БОЇТЬСЯ ПЕРЕТВОРЕННЯ ЇХ НА НЕЗАЛЕЖНУ СИЛУ

Сьогодні наша влада залюбки використовує добровольців, волонтерів, активістів у моменти власної безпорадності, але водночас боїться їх і не бажая їхнього перетворення на потужну й незалежну силу — на реальне громадянське суспільство, цілком здатне контролювати владні інституції. Тема отаманщини, махновщини, анархії раз по раз витягується чиновництвом для дискредитації когось в очах населення, яке не повною мірою розуміється на історичних фактах. Тому важливо знати, як інтерпретує явище отаманщини той сегмент української історичної науки, який займається його дослідженням безпосередньо.

Під отаманщиною мається на увазі насамперед стан анархії, хаосу, свавілля, беззаконня тощо, коли набирають сили кримінальні й мілітаризовані елементи, які прагнуть замінити собою владу. Як на класичний взірць, або, якщо завгодно, історичний приклад, указують на отаманщину часів Визвольних змагань 1917–1921 років. Та чи може

вживання терміна «отаманщина» саме в такому значенні бути коректним у сучасній політиці?

Аналіз історичних джерел показує, що першими використали це поняття представники основних політичних таборів, які в 1917–1921-му змагалися між собою на теренах України, претендуючи на власну державність (більшовицький, українські національні та біло-російські режими). Попри відмінності в ідеологіях політично-військові опоненти, ясна річ, мали на меті те саме — здобуття вищої влади — й однаково негативно ставилися до отаманщини, оскільки вона заважала їм ту владу здобути.

Як розуміли отаманщину політики того часу? Насамперед як специфічний соціальний рух, надзвичайно мілітаризований та децентралізований в умовах воєнного часу, політично майже невизначений, але при цьому дуже активний. Політики наділяли цей рух іще й такими якостями, як низька дисципліна, стратегічна непослідовність, потяг до кримінальних дій. А головне — цю силу обов'язково персоніфікували: її очолювали «батьки-отамани», які активно боролися з вищою владою або з державою як такою, хоча самі були не проти стати владою на місцях. Владу отаманів уявляли як владу своєрідних удільних «баронів», а тому всіляко висміювали її.

Доволі точно місце отаманів в українській дійсності того часу визначив лідер більшовиків Владімір Ленін, який писав, що фактично в кожному селі «селяни хапалися за зброю, обирали свого отамана або свого «батька», щоб завести, щоб створити владу на місці. На центральну владу вони зовсім не зважали, і кожний «батько» думав, що він є отаман на місці, уявляв, ніби він сам може вирішувати всі українські питання, не рахуючись ні з чим, що роблять у центрі». Аналогічні погляди щодо отаманщини мали лідери і Директорії УНР, і Збройних сил Півдня Росії.

Російські більшовики добре усвідомлювали селянську сутність української отаманщини. Селянство і в мирний час здатне демонструвати свою непередбачуваність. А в умовах Світової війни та революції, коли село залишилось єдиним джерелом постачання армій, а отже, й об'єктом насильства, ця найбільша верства населення, отримавши зброю, військові кадри та фронтовий досвід, отримала й можливість самостійно захищати свої, як вона їх розуміла, економічні інтереси. Ясна річ, що отамани були лише верхівкою великого селянського айсберга. Без матеріальної та моральної підтримки селян отаманщина не мала б такого розмаху в Україні.

Як бачимо, отаманщина часів Визвольних змагань була збройним селянським повстанським рухом. Саме так це явище розуміли і його сучасники, обізнані в селянських проблемах. Очевидно, що різні політичні режими остерігалися отаманщини настільки, наскільки вони рахувалися із селянством — і, безперечно, усвідомлювали нерозривний зв'язок між повстанством і селянами. Не дивно, що в ході воєнно-політичної боротьби влада докладала максимум зусиль для компрометації сили, яка не бажала піддаватися будь-якому контролю. Звідси ототожнення отаманщини з бандитизмом, безладом, анархією тощо. Звинувачен-

ня повстанства, наприклад, деякими урядовцями Директорії було викликано бажанням виправдати власну політичну поразку: мовляв, свавільні отамани розтягли революцію по своїх загонах. Правда, в галузі пропаганди повстанство відповісти політичним режимам не могло, бо не мало відповідних технічних можливостей.

Попри часте використання, термін «отаманщина» не був достатньо проаналізований історичною наукою. Конкретно-історичне явище, яке мислиться в цьому понятті, має свої не лише істотні, а й неістотні ознаки, за якими, власне, і сприймається більшістю людей, далеких від науково-історичних студій. Тобто відбувається фактичне відокремлення поняття «отаманщина» від відповідного історичного явища при підміні його значення.

Повстанці 1919-го. Вони претендували на спадкоємність або пряме походження від українського козацтва

ЩО ТАКЕ ОТАМАНЩИНА НАСПРАВДІ

Аналізуючи поняття «отаманщина», слід звернути особливу увагу на такі його риси:

1. Отаманщину не можна зрозуміти поза конкретним історичним контекстом. Не повстанство породило революцію, а навпаки. Отже, треба аналізувати загальнореволюційні впливи на отаманщину: ідеологічні, соціально-політичні, економічні, воєнно-ситуативні, національні, культурні тощо. Необхідно враховувати, що серед отаманів і повстанців багато хто прямо ототожнював себе з революційними процесами, однак у боротьбі за владу право на революційність монополізували більшовики, пропаганда яких змогла закріпити за повстанцями тавро «бандитів» та «контрреволюціонерів».

2. Отаманщину (як породження селянського повстанства) розуміють насамперед як специфіч-

ний соціальний рух воєнного часу, і цей рух мав явну протестну основу. Тому отаманщину доцільно розглядати в контексті дослідження протестного руху як такого. Наскільки цей напрям є важливим для науки, показує, зокрема, сьогоднішня української політики.

3. Повстанський рух 1917–1921 років у соціальному плані мав переважно селянську основу. Однак суть селянського збройного «протестантизму» не можна пояснювати небажанням селян сприймати абстрактну проблему організації державної влади чи селянською архаїчністю. Це цілий комплекс причин, який має більш широкий характер. Крім того, слід враховувати присутність у повстанстві й інших соціальних категорій, у тому числі робітників і особливо сільської інтелігенції. І, звісно, ота-

відомих у минулому козацьких та гайдамацьких ватажків (Байда, Голий, Гонта, Кармелюк, Мамай, Остриця тощо). Навіть махновці, які ідеологічно орієнтувалися на анархізм, усвідомлювали себе нащадками та військовими спадкоємцями запорозьких козаків.

5. Ще однією яскравою рисою отаманщини є її персоналізація: говорять про авантюризм отаманів, їхні амбіційні бажання досягти власної, обов'язково корисливої мети. Однак хіба політику інших тогочасних діячів не можна пояснити тими самими суб'єктивними чинниками конкуренції, звичайної заздрості, надмірної амбіційності, прагненням до влади? Хіба ж не сварилися українські державники-народники повсякчас між собою? Навіть до збройних сутичок доходило.

ФОТО: УНАІН

Добровольці 2014-го. Перші підрозділи нової Нацгвардії формувалися здебільшого із сотень Самооборони Майдану

манщина як соціальний рух не може інтерпретуватися як діяльність купки авантюристів-пасіонаріїв. Кількісні показники (дослідники нараховують 8–10 тис. повстань тільки протягом 1919–1922-го) ясно свідчать про соціальну сутність явища.

4. Отаманщину також необхідно розглядати як продовження українських військово-історичних традицій. Повстанці будь-якого політичного забарвлення, навіть червоні (згадаймо корпус Червоного козацтва, сформований із колишніх партизанів), як правило, претендували на спадкоємність чи й пряме походження від українського козацтва. Це важко назвати грою тодішніх інтелектуалів, швидше проявом історичної пам'яті українців. Багато пропетлюрівських отаманів раніше пройшли через структури Вільного козацтва. Отамани брали псевдоніми (позивні сучасною мовою) на честь

Чому ж вина за програв революції перекладається винятково на селянських отаманів?

6. Зрештою, є наукова концепція формування так званої контреліти, яка може цілком логічно пояснити соціально-політичну природу й української отаманщини. Зокрема, американський антрополог Ерік Вольф стверджував, що контреліта «могла кинути виклик і деструктивному керівництву, що базувалося на ринкових відносинах, і безсилим спадкоємцям традиційної влади, утворюючи новий консенсус через зв'язки із селянством. Таку контреліту частіше за все складали представники провінційних еліт, яких витиснули на периферію комерційної діяльності й політичної влади; посадовці чи спеціалісти, що перебувають між глибиною та центром і зав'язані у протиріччях між ними, а також інтелігенти, яким доступ-

на система символів, здатні забезпечити взаєморозуміння між керівництвом і селом». За даними більшовиків, до 80% тодішніх повстанських отаманів України дала саме українська інтелігенція, переважно сільська. Тому більшовики добре усвідомлювали потребу в Україні репресій проти сільської інтелігенції як контреліти того часу.

7. Українській отаманщині були притаманні елементи традиційного селянського самоврядування воєнного часу. Мова про принцип виборності в межах певної громади-колективу, коли жодний голос не міг бути проігнорований рештою голосів. Таким чином відбувався вплив усього колективу (у тому числі повстанського загону) на прийняття рішення отаманом.

КОМУ НАЛЕЖИТЬ ДЕРЖАВА?

Отже, термін «отаманщина» має доволі складний зміст, тому вимагає ретельного аналізу й обережного використання як у наукових дослідженнях, так і в публіцистиці, а тим більше в публічних виступах наших політиків. Софістичне використання його призводить лише до спотворення об'єктивної дійсності. І водночас слугує своєрідним маркером освіченості політиків.

НАШ ПОЛІТИКО-БЮРОКРАТИЧНИЙ КОРПУС ВИКАЗУЄ ПОТАЄМНЕ БАЖАННЯ МОНОПОЛІЗУВАТИ ПРАВО ЯК НА ДЕРЖАВНУ ВЛАДУ, ТАК І НА САМУ ДЕРЖАВНІСТЬ

Повернімося до промови нашого президента. Доцільно звернути увагу на ще один дуже важливий аспект, який проявився в ній. Виявляється, сучасне чиновництво щиро переконане в тому, що революційні події 1917–1921 років мали на меті розбудову передусім української державності як такої, а не відображали боротьбу мас за свої громадянські свободи та соціально-економічні права. Іншими словами, революція і державність уявляються як абсолютно однакові величини, що, відверто кажучи, не зовсім відповідає дійсності. Із тези, озвученої президентом у Верховній Раді 16 липня, випливає цілком зрозумілий висновок: ті українці початку ХХ століття, які боролися за якісь там свободи, а не державність, і є винуватцями програшу Визвольних змагань, а вже ж ніяк не діячі революції, що проголосили створення держави й не проявили достатньої компетентності, далекоглядності та просто хоробрості, щоб захистити її.

Згадки про отаманщину свідчать не тільки про погане знання українським політикумом нюансів вітчизняної історії чи спроби маніпуляції історичним фактажем задля досягнення якоїсь кон'юнктурної мети. Слова президента виказують потаємне бажання українського політико-бюрократичного корпусу монополізувати право як на саму державність, так і на державну владу, ба більше, привласнити їх. Категоричність принципу «держава — це я» видає з головою, по суті, радянсько-комуністичний родовід теперішньої держслужбової номенклатури, яка, безперечно, готова боротися з паростками громадянського

суспільства, у тому числі засобами «правильної» для себе інтерпретації історичних знань. І в контексті такої інтерпретації можновладці фактично отождоюють поняття «держава» та «влада».

Звісно, не можна ставити під сумнів необхідність виборювання українцями початку ХХ століття своєї національної держави, як і сам факт такої боротьби під час подій 1917–1921 років. Проте державність навряд чи можна вважати самоціллю революції. Власна держава була потрібна українцям як надійна гарантія більш справедливого й гідного життя, котрого вони як нація не мали й не могли мати в імперіях. Тодішні українські пасіонарії боролися, як ми знаємо, під різними політичними гаслами, проте мега-гасло «Вільна Україна», вочевидь, об'єднувало їх усіх. Просто одні ду-

Отаман? Ярош поступово стає фольклорним персонажем, як і свого часу Махно, Григор'єв, Зелений...

мали, що національна свобода можлива й без державного устрою, а інші були переконані, що лише суверенна держава може гарантувати і національну самостійність, і демократичні права громадян. Хто з них більше наробив помилок (і теоретичних, і практичних), хай краще розбираються історики, але ж ніяк не сучасні політики. Та й безглуздо виносити якісь вердикти діячам минулого — про них просто треба знати, щоб адекватно розпорядитися історичним досвідом, зокрема вчитися на їхніх помилках. Бо якщо дозволити представникам влади вільно маніпулювати історичним знанням, Україна непомітно перетвориться на ще одну Росію, правлячий клас якої, аби довічно залишитися при владі, за старими радянськими традиціями брудно використовує історію в ролі служниці ідеології та засобу пропаганди. ■

Шпигунство за нової доби

Електронне шпигунство стає легшим, але викликає дедалі більше суперечок. Тоді як традиційна розвідка дається важче, але від неї більше користі

Колись інтернет-кафе були улюбленим інструментом західних служб розвідки та безпеки. Ці непоказні заклади виявилися вкрай ефективними; їх відкриття не потребувало значних витрат. Маючи інтернет-кафе десь біля осередку міжнародних зустрічей, де об'єкти стеження аж роїлись, або неподалік мечетей, куди вчашали ісламські екстремісти, їх господарі мали змогу відстежувати, що користувачі шукають у мережі, їхні логіни та паролі, а ще запускати шпигунські програми на майбутнє. Ці дії були законні: згода на них ховалася в умовах, які користувач приймав одним кліком миші не читаючи. Ще такі місця вподобали користувачі, які з міркувань безпеки не хотіли світити свої комп'ютери. Хтось навіть мігрував з одного інтернет-кафе до іншого, не знаючи, що усіх їх контролюють відповідні органи.

Але цьому настав кінець. Едвард Сноуден, що працював колись на американське Національне агентство безпеки (НАБ), а тепер утік жити до Москви, викрив практику шпигування через інтернет-кафе на самітї країн Великої двадцятки в Лондоні 2009 року. Відтак користувачі комп'ютерів насторожились. У багатьох країнах інтернет-кафе закрили. Персонал, який керував ними, довелося перевести на іншу роботу (а деяким працівникам розвідки — створювати нову ідентичність, що обходиться недешево). У результаті, як стверджують шпигуни, тепер важче стежити за тими, кого підозрюють у тероризмі.

Цей епізод увиразнює одну з найважливіших тенденцій у сучасній розвідці. Сьогодні стало легше збирати електронну інформацію загалом, адже виключити цифрові системи із життя повністю майже неможливо, а будь-яка діяльність, пов'язана з комп'ютерами та мережами, паралельно створює доступ для спостерігачів. Тому, хто має найскромніші технічні навички, прочитати електронного листа не важче, ніж поштову листівку. Кілька простих прийомів перетворюють мобільний телефон на сигнальний маячок і пристрій для прослуховування. Більшість людей готові пожертвувати приватними даними в обмін на зручність. А якщо залізти в чужий комп'ютер, то можна отримати цілі масиви розвідданих.

Утім, багато в чому шпигувати стало і складніше. Розвідникам значно важче зберігати таємність і створювати подробиці ідентичності. А з огляду на високі запити пересічних людей до захисту особистого простору, надто в цифровій сфері, в багатьох країнах праця служб розвідки та безпеки викликає не вдячність, а обурення.

ТАЄМНИЦІ ТА БРЕХНЯ

З погляду теорії аж ніяк не повинно видаватися дивним, що розвідувальні служби шпигують

і найбільші та найкращі серед них добре виконують свої завдання. Але Сноуденові викриття привертають увагу до деяких незручних фактів. Шпигунство за своєю суттю не знає ніяких законів. Прослуховування начебто приватних комунікацій — річ звичайна. Нібито дружні країни стежать одна за одною. Новина (яку згодом спростували німецькі прокурори), мовляв, Америка прослуховувала мобільний телефон Ангели Меркель, доповнила низку згубних викриттів, які призвели до вигнання з Берліна керівника тамтешнього осередку ЦРУ — ця подія стала найнижчою точкою у відносинах двох країн.

Електронне шпигунство полягає, зокрема, в громадянстві та просіюванні великих масивів інформації включно із приватним спілкуванням людей, не пов'язаних зі злочинами, тероризмом чи владою. Західні розвідслужби стверджують, що такий матеріал їх не цікавить, а є лише неминучим побічним продуктом збору повідомлень, які містять потрібні їм дані. Громадськість у деяких країнах це не тривожить. Наприклад, у Франції новий масштабний закон про шпигунство майже не викликав публічних обговорень. Деінде, як-от у Німеччині, наляканій своїм нацистським досвідом і пам'яттю про Штазі, він вилився в запеклі суперечки. Чію інформацію можна перехоплювати? Де її треба зберігати? Як довго? Кому надавати до неї доступ? Ці питання лежать у серці відносин між державою та громадянами.

НИНІ ШПИГУНАМ ПОТРІБНИЙ ГРОМАДСЬКИЙ КОНСЕНСУС, НАДТО КОЛИ ЙДЕТЬСЯ ПРО ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ

І Британія, і Сполучені Штати перебудовують свої системи нагляду в надії заспокоїти громадськість. Американська НАБ уже не перехоплює безпосередньо електронні повідомлення жителів США й не зберігає їх. Тепер на витребування їх від інтернет- і телефонних операторів потрібен ордер (доступ до повідомлень іноземців лишився без змін). Девід Андерсон, юрист і незалежний британський оглядач законодавства, що стосується тероризму, опублікував доповідь, у якій розкритикував, за його словами, застарілі структури нагляду. Теперішню систему, в якій для перехоплення обміну інформацією необхідні дозволи від окремих міністерств, він пропонує замінити суворішим контролем за законністю таких операцій.

Хоча розвідслужби досі вкрай сердиті на Сноудена і його прихильників, їхні керівники у Британії та Америці невдоволено визнають: тепер їм тре-

Едвард Сноуден працював на американське НАБ, а тепер утік жити до Москви.

Він викрив практику шпигування через інтернет-кафе на саміті країн Великої двадцятки в Лондоні 2009 року

ба докладати зусиль, щоб відновити довіру громадськості. Старого доброго поєднання таємності з необізнаністю суспільства уже не досить. Шпигунам для легітимації їхньої роботи тепер необхідний громадський консенсус, надто коли йдеться про діяльність, яка зачіпає приватне життя співгромадян. На формування його знадобляться роки.

Сноуденові викриття не тільки засвідчили, що електронне шпигування значно більшою мірою втручається в приватне життя людей, ніж більшість собі гадає, а й підказали, як його можна уникнути. Скажімо, зашифровані електронні повідомлення куди важче перехоплювати, ніж звичайні електронні листи й телефонні розмови. Так само складніше й шукати в них підказки. Шифрувальні коди можуть знати тільки сторони, які спілкуються, тож звертання, скажімо, до Apple по доступ до повідомлень, котрі курсують платформою компанії, нічого не дасть. Шпигуни нарікають на це: наприклад, директор ФБР Джеймс Комі каже, що фірми, які збувають клієнтам шифрувальні програми, слід зобов'язати давати правоохоронним органам дешифратори. Критики такого підходу стверджують, що він і марний, і небезпечний: склад, де повно ключів кодування, стане мішенню для атак.

Значно менше шпигуни говорять про численні способи обійти шифрування. Хоч як надійно закодоване повідомлення під час пересилання, його слід складати й показувати таким чином, щоб розуміли люди. А ці дії зав'язані на клавіатурі та екранах комп'ютерів — таких собі «вразливих точках кінцевого користувача». Коли ви знаєте, що написав об'єкт і що він читає, передача матеріалу в закодованому стані не впливає ні на що. Ці обставини, можливо, додають роботи шпигунам, але жодна комунікація, електронна чи якась інша, не є абсолют-

но безпечною: розшифровка повідомлення — лише питання докладених зусиль.

Значно більше шпигунів тривожить те, що уразливість, яка допомагає їм красти таємниці інших людей, ускладнює збереження їхніх власних. До епохи комп'ютерів розвіддані зберігалися на папері. Доступ до них контролювали суворо; копіювання — ще суворіше. Така система була громіздка, зате давала змогу точно з'ясувати, хто дивився записи, коли й чому. Вкрасти весь реєстр розвідувальних документів було просто неможливо.

А тепер ситуація змінилася. Комп'ютери самою своєю природою сприяють більшому просочуванню інформації, ніж картотеки, які перев'язували шнурочком і тримали під замком. Проникнути можна в будь-яку мережу, сполучену з інтернетом. Вразливі навіть ті, що фізично не під'єднані до світової павутини. Апгрейднутий належним чином мобільний телефон може потай установити шпигунські програми на комп'ютері об'єкта й навпаки. На комп'ютерному чипі завбільшки із запонку для манжет можна переносити величезні масиви даних. Деякі служби, коли працюють із цілком таємними документами, повертаються до друкарських машинок та копірки.

Сноуден увиразнив це «слабке місце», коли, працюючи техніком нижчої ланки, здобув величезний масив документів НАБ та інших служб. Поки що опубліковано тільки незначну їх частку (і, за словами критиків, мало які з них стосуються головних для Сноудена питань: захисту приватного життя і стеження за ним). НАБ та інші служби досі намагаються з'ясувати, які документи взято, й оцінити заподіяну шкоду, скажімо, зрозуміти, чи могли вони потрапити до рук російських або китайських шпигунів. Британських та американських агентів уже переведено з місць, де їм тепер могла б загрозувати небезпека, дехто з них дістав нові ідентичності.

ЗНОВУ ПРО ПРОЛОМ

Сноуденів пролом, названий тієї пори найбільшою катастрофою західної розвідки, лише один із багатьох, що сталися останніми роками. 2013-го до 20 років ув'язнення засудили канадського морського офіцера Джеффри Деліля, заарештованого у 2012-му. Він п'ять років передавав Росії інформацію зі Stoneghost, таємної мережі обміну розвідданими країн «П'ятьох очей» (Америци, Австралії, Британії, Канади й Нової Зеландії). Файли, які оприлюднив Сноуден, безперечно, докинули подробиць у вогонь обурення і озброїли антизахідні пропагандистські структури. Але, за словами Джона Шиндлера, американського експерта в царині шпигунства, пролом Деліля показав, що російська розвідка «вже й так усе знала».

Чи не тяжчий провал спіткав американське Управління кадрами. Ця непомітна служба перевіряє на благонадійність мільйони американців, які працюють на федеральний уряд, а іноді також їхніх дружин і дітей. Але понад рік до її мереж та баз даних вільно навідувалися зовнішні користувачі (можливо, китайські шпигуни, хоча американські урядовці не кажуть цього публічно). Це призвело, за останніми оцінками, до втрати інформації про 22 млн осіб.

Там були серед іншого 127-сторінкові форми SF-86 для перевірки благонадійності: у них кандидати на важливі посади подають вичерпну інформацію про своє минуле, зокрема й про контакти з іноземцями. Інша загублена категорія файлів — так звані додаткові дані, в яких ідеться про важливі подробиці приватного життя, що призводили до певних труднощів на роботі, скажімо, дані про позашлюбні зв'язки, венеричні хвороби та інші проблеми зі здоров'ям, а також про результати перевірок на поліграфі. Заходи безпеки в Управлінні кадрами

ДЕЯКІ СЛУЖБИ ПОВЕРТАЮТЬСЯ ДО ДРУКАРСЬКИХ МАШИНОК І КОПІРОК ДЛЯ РОБОТИ З ЦІЛКОМ ТАЄМНИМИ ДОКУМЕНТАМИ

були сміховинно слабкі, інформацію не шифрували. Пролом стався, коли хакери вкрали логін та пароль працівника одного з комерційних підрядчиків, із яким працювало Управління. Директор останнього пішов у відставку.

Управління кадрами не опікується теперішнім персоналом ЦРУ та інших служб, але це невелика втіха. Отримана інформація дає змогу китайській (чи іншій) контррозвідці «виявляти шпигунів». Західна розвідка переважно посилає своїх агентів за кордон у ролі працівників посольств. Це явище відоме як «офіційне прикриття» і на певному рівні вдавання, що ніхто про це не здогадується, є елементом ввічливості. Титули на кшталт «аташе з економічних питань», «перший секретар (із зовнішніх питань)» і «радник (з питань інформації)» напівпублічно сигналізують про справжню суть їхньої роботи.

В інших випадках ідентичності агентів приховують дуже ретельно. Шпигуни можуть працювати адміністраторами нижчого рівня або службовцями консульств, виконуючи рутинні завдан-

ня, які, здається, не становлять ніякого інтересу для контррозвідки ворожої країни. Але реальне завдання набагато важливіше: збір таємних повідомлень від прихованих агентів, стеження за сигналами від інформаторів і т. ін. До їхніх функцій можуть входити зустрічі з агентами в непомітних місцях або підтримка інших шпигунів, які працюють під глибоким прикриттям без захисту дипломатичної служби.

Якщо, скажімо, у базі даних Управління кадрями зазначені 28 із 30 службовців певної дипломатичної місії, тоді можна ручатися, що ті двоє, які не перебувають на обліку, є агентами розвідки під прикриттям. Крім того, інформація звітти дає змогу з'ясувати, хто перейшов із розвідки на звичайну дипломатичну або іншу державну службу. Одне слово, якщо Управління кадрями сповіщає, хто справжній дипломат, то врахувати вдавання нескладно. Це допомагає ворожим іноземним розвідкам з'ясувати, на що спрямована діяльність шпигунів. Якщо придивитися до характеру минулих діяльності та контактів, які тоді здавалися невинними, то можна побачити, для чого вони насправді були потрібні. Це може закінчуватися арештами, ув'язненнями, а в деяких країнах стратою інформаторів.

Інша проблема полягає в можливості зловживати інформацією про особисті слабкості. Розвідники, які вербують інформаторів, покладаються на чотири слабінки, які можна коротко описати формулою ЦРУ: гроші, ідеологія, компромат та его. Наявність відомостей про фінансовий клопіт, політичні погляди, сексуальні похоті та особисті дивацтва потенційного завербованого значно спрощує це завдання.

Обізнані люди вважають, що американській розвідці знадобляться десятиріччя, щоб надолужити шкоду від витоку даних з Управління кадрями. Але за цифрової доби відбудувати традиційну розвідслужбу та набирати підходящих кадрів набагато важче. До появи електронних баз даних і біометричних систем створити нову ідентичність для шпигуна було дуже легко. Досить мати поширений паспорт на чуже ім'я, паку дорожніх чеків і кілька візитних карток.

А нині створити переконливу підставну ідентичність набагато важче. Будь-кого, хто не має багаторічної історії користування кредитною картою, мобільним телефоном і комунальних платежів, автоматично запідозрять у можливому шпигунстві на користь іншої сторони. Усі ці деталі теж можна підробити, але для цього потрібні час і зусилля. Ще гірша ситуація з біометричною інформацією. Якщо ви стверджуєте, що відвідуєте Росію вперше, проте структура кісток вашого обличчя, хода, скан сітківки і ДНК засвідчують, що ви вже були там під іншим ім'ям, тоді у вас проблема. Таку дилему розвідслужбам вирішити непросто, адже знаходити людей, які під власною ідентичністю шпигуватимуть на стороні, набагато важче, ніж підробляти ідентичності.

Технології перевернули світ розвідки з ніг на голову. Переваги від успішного шпигування сьогодні більші, ніж будь-коли раніше. Покарання за провали також — у вигляді і громадського обурення, і менш помітних для загалу катастроф. ■

Спустошення

Найбідніша країна Європи на межі банкрутства через скандал із банком

Коли картку Аліни, студентки з Молдови, наприкінці липня не обслужив банкомат, перше, що спало їй на думку: банк тишком збанкрутував. На щастя, то виявився лише технічний збій, але перша думка дівчини була недалеко від правди. Фінансовій системі Молдови завдано серйозного удару. У листопаді із трьох найбільших банків країни через серію шахрайських кредитів та переказів коштів було вкрадено \$1 млрд. Затиснута між Румунією та Україною, Молдова є найбільшою країною Європи. Вкрадені кошти становлять понад восьму частину її ВВП. Операція спричинила низку подій, унаслідок яких, за словами міністра фінансів, що в червні подав у відставку, уряд Молдови до кінця літа вже не зможе виплачувати зарплати.

Три фінустанови, з яких вивели кошти, стали неплатоспроможними, тож Національний банк Молдови узяв їх під свій контроль, вливши 12,5 млрд лейв (\$660 млн) нового капіталу. Однак такої суми в наявності не було, тому ці гроші довелося створити. Величезне збільшення грошової маси призвело до подвоєння інфляції — до 8% — і девальвації валюти: за цей рік лей упав відносно долара на 20%.

У відповідь на стрибок інфляції центробанк почав різко підвищувати облікову ставку: від 8,5% у січні вона підскочила до 15,5% зараз. Усе це на тлі вибитих із колії банків змушує бізнес обмежити інвестиції.

Ще один несприятливий чинник — економічна криза в Росії, яка є одним із найбільших торговельних партнерів Молдови та джерелом майже \$800 млн переказів від молдовських заробітчан додому за останній рік. За оцінками Світового банку, через рецесію в РФ зростання ВВП Молдови сповільнилося на 4,6 процентного пункту. Це значною мірою зумовило перехід економіки країни від зростання на рівні 5% у 2014-му до прогнозованого скорочення на 2% цього року.

На додачу до всіх цих лих країна опинилась у вирі політичного неспокою. Прем'єр Кіріл Габуріч пішов у відставку в червні, після того як державні прокурори й колеги-політики звинуватили його в підробці диплома про вищу освіту. Рішення про те, хто його замінить, ухвалили тільки минулого тижня.

Тим часом багато держав та міжнародних установ, які субсидують уряд Молдови, заявили, що припиняють допомогу до моменту, коли вона вирішить проблеми з корупцією та неефективним управлінням фінансами. Останнім наразі був демарш ЄС: 5 липня його представники оголосили, що заморожують програму допомоги обсягом €40 млн (\$44 млн). Світо-

вий банк обумовив відновлення кредитування виключно закриттям трьох збанкрутих фінустанов, оскільки вважає їх відкритими мішенями для дальшого шахрайства, навіть попри те що вони під контролем молдовського центробанку.

Уряд країни сподівається компенсувати дефіцит, який цього року прогнозують на рівні 7% ВВП, завдяки пільговим кредитам і донорській допомозі. Але зменшення податкових надходжень, зумовлене рецесією, тільки поглибить розрив бюджету. Урядовці вже урізали державні видатки, виділивши за перших п'ять місяців року на 20% коштів менше, ніж заплановано. Від липня заморожено всі інвестицій-

У ЛИСТОПАДІ ІЗ ТРЬОХ НАЙБІЛЬШИХ БАНКІВ МОЛDOVI ЧЕРЕЗ СЕРІЮ ШАХРАЙСЬКИХ КРЕДИТІВ ТА ПЕРЕКАЗІВ КОШТІВ БУЛО ВКРАДЕНО \$1 МЛРД

ні проекти. Дещо раніше цього року ненадовго закрились усі відділення, окрім швидкої та хірургії, у двох державних лікарнях Кишинєва. Але замороження держпослуг тільки погіршить проблеми Молдови.

Не зрозуміло, чи політична еліта країни надто зацікавлена в наведенні ладу. Більша частина інформації про банківський скандал з'явилась аж у квітні, коли спікер парламенту злив звіт про злочин від американської аудиторської компанії Kroll. Судова система в країні не достатньо сильна, аби побороти корупцію. За тиждень перед своєю відставкою Габуріч закликав до такого кроку генпрокурора країни — через бездіяльність щодо банківського скандалу.

«Факт пограбування, очевидно, приховували», — каже Франсіс Маліж із Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Останній нещодавно намагався викупити мажоритарну частку Victoriabank — однієї з найбільших приватних фінустанов, що залишились у Молдові, у надії забезпечити стабільний потік кредитів місцевому бізнесу. Уряд із незрозумілих причин заблокував операцію.

Підстав для такої безраднісної ситуації в Молдові немає, вважає Алекс Кремер із місцевого представництва Світового банку. У країні довгий кордон із ЄС і вкрай конкурентна робоча сила: місячна зарплата ледь перевищує €200. «Тут має бути стрімка експорторієнтована економіка, — стверджує він. — Якщо вони вирішать проблеми з державним управлінням і корупцією, такою вона і буде». ■

Не можеш осідлати хвилю — каламуть воду

Блефом і опортунізмом Володимир Путін набиває ціну реальній дипломатичній та стратегічній потузі своєї країни

Минув понад рік, відколи США та їхні союзники покарали Кремль за підтримку сепаратистів в Україні та анексію Криму, і тепер Росія підшукує нових друзів, а із Заходом взаємодіє з позиції дедалі більшої сили. В будь-якому разі з таким меседжем Володимир Путін звертається до росіян, та й узагалі до будь-кого, хто готовий його слухати.

Під час останнього сеансу гри м'язами 26 липня російський президент затвердив нову Морську доктрину, що має кинути виклик Північноатлантичному Альянсу в усіх сферах діяльності, — це відповідь на «неприйнятні» плани НАТО стосовно дислокації частини сил ближче до РФ, а відтак розширення своєї сфери впливу у світі. Замість нинішнього російського військово-морського флоту, чиї застарілі кораблі здебільшого тримаються ближче до берега, Путін хоче океанський, який був би особливо активний у арктичних і атлантичних водах.

Таким виявився апогей місяця дипломатичної показухи, впродовж якого в Уфі (місто на межі Європи й Азії) відбулися саміти двох організацій, що прагнуть оскаржити світове лідерство Америки. Одна — БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай і Південна Африка), тобто клуб країн здебільшого за економічними інтересами. Друга — Шанхайська організація співробітництва (ШОС), що зосереджується на обороні. До неї окрім РФ входять Китай

та колишні радянські середньоазійські республіки, а віднедавна Індія і Пакистан.

За версією російських державних ЗМІ, саміт БРІКС став новим кроком на шляху до створення противаги західній фінансовій системі. На ньому заплановано резервний фонд обсягом \$100 млрд, який має стати альтернативою МВФ у ролі стабілізуючого гравця на випадок валютних криз. Там-таки підтверджено плани створення банку розвитку — теж із капіталом \$100 млрд. У цьому чітко простежувався меседж: попри те що Росію витіснено із західних ринків капіталу, в неї є альтернативні економічні партнери.

Як дошкульно сказав заступник голови Комітету Ради Федерації з міжнародних справ Андрей Клімов, «коли людина повертається до вас спиною, у вас є два варіанти: можна дати їй копняка під зад або почати говорити з іншими».

Тим часом підписана 14 липня ядерна угода між Іраном та шістьма країнами — на чолі зі США, але й без участі Росії — дала Кремлеві нагоду стверджувати, що Заходу він досі потрібен. Коли Барак Обама подякував Путіну за допомогу з угодою, здається, можливо-владці РФ повірили, ніби Захід піде на поступки в питанні України чи інших східноєвропейських держав, бо прагне російської допомоги в Ірані або ж Сирії.

На засіданні Ради ООН з прав людини 3 липня Москві вдалося не так помітно, але знову-таки продемонструвати свою м'яку силу: більшість на чолі

з РФ та ісламськими державами проголосувала за резолюцію на захист традиційної сім'ї, підігравши Путіну, який захищає «традиційні цінності». Проти виступали США й Західна Європа, що наполягали на згадці нових форм родини на кшталт одностатевих шлюбів.

Голова Комітету Державної думи з міжнародних справ Алексій Пушков убачає в рішенні Верховного суду США про легалізацію одностатевих шлюбів черговий привід для кампанії спротиву під проводом Росії. Він стверджує, що Америка намагатиметься пропагувати такі союзи, однак їй це не вдасться.

Але наскільки сильна Москва у протистоянні західному тиску, якщо відкинути самовпевнені розповіді про економіку, оборону й цінності? Коли поглянути тверезо, риторика Путіна більше скидається на мішанину пустих вихвалень і прагматичного розрахунку.

Насамперед Китай навряд чи виправдає сподівання росіян — у ролі як постачальника капіталу, так і безпекового партнера. В економічному плані він значно випереджає північну сусідку й не поділяє захоплення Путіна сварками із Заходом. На думку професора Джорджтаунського університету Анджели Стент, до більшості економічних вигод від китайсько-російського співробітництва ще далеко. Наприкінці липня провалилися переговори щодо будівництва газопроводу для транспортування російського газу до Піднебесної. Для Пекіна проект Азійського банку інфраструктурних інвестицій — банку розвитку без участі США — пріоритет, важливіший за будь-який проект БРИКС.

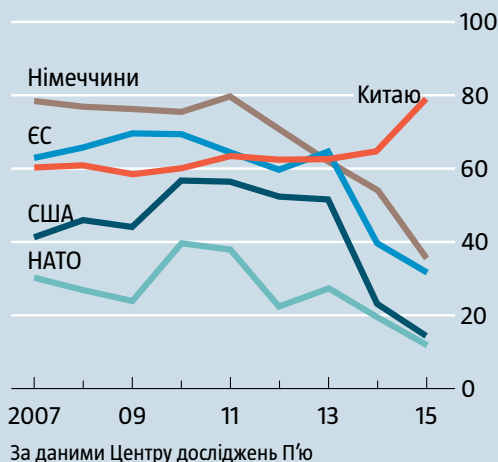
ШОС навряд чи стане таким згуртованим безпечним союзом, щоб конкурувати з НАТО. Попри те що Китай купує російську зброю, країни мають суттєві розбіжності в питаннях безпеки. Для нього, наприклад, неприйнятні давні зв'язки РФ із В'єтнамом. А російська експансія в Україні стривожила інших сусідів росіян, скажімо, Казахстан.

Вигоди від ядерної угоди з Тегераном для Москви теж сумнівні. Як зазначив редактор журналу «Россия в глобальной политике» Фьодор Лукьянов, Росія не підтримувала економічних санкцій проти Ірану (хоча врешті погодилася на них із поваги до західних партнерів), тож логічно було б припустити, що їх скасування зіграє на руку росіянам. Хоча насправді результат може виявитися протилежним, бо зняття обмежень із Тегерана знизить світові ціни на нафту й відкриє нові джерела газу для Європи. Крім того, за умовами угоди Росія, попри палке бажання, не зможе продавати зброю Іранові щонайменше п'ять років. Єдине, від чого вона може виграти в цьому випадку, — це невдоволення угодою Саудівської Аравії, що розчарована Америкою і шукає нових фінансових партнерів.

Із-поміж усіх ініціатив Москви найбільшу увагу західних столиць приверне власне нова Морська доктрина, затверджена в межах масштабної програми переозброєння: на неї, схоже, зменшення бюджетних видатків у РФ не поширюється. Верфі країни вже не здатні створювати великі надводні кораблі, особливо після втрати комплектуючих з України. Єдиний російський авіаносець побудовано 30 років тому, і він навряд чи придатний до експлуатації у відкритому морі. Новий у найкращому разі побудують до 2030-го, як запропоновано в доктрині.

Ми знаємо, що нам не до вподоби

% росіян, які схвально ставляться до:

Однак Росія завжди виготовляла непомітні й смертоносні субмарини й, схоже, вирішила деякі проблеми з новими видами підводних човнів: як традиційних, так і здатних нести ядерну зброю. Глибини океану вже борознять три найновіші російські атомні субмарини; у планах побудова ще семи. Попри те що американський військово-морський флот, який у найближчому майбутньому має налічувати понад 300 великих суден, серйозно переважає над усіма іншими, морські плани Москви не варто недооцінювати. За словами наукового співробітника лондонського Королівського об'єднаного інституту оборонних досліджень Пітера Робертса, нова доктрина росіян орієнтована на те, щоб вони змогли протистояти НАТО в будь-якому океані, де ходять західні кораблі (різними способами, не обов'язково доводячи суперництво до війни).

26 ЛИПНЯ ПУТІН ЗАТВЕРДИВ НОВУ МОРСЬКУ ДОКТРИНУ, ЩО МАЄ КИНУТИ ВИКЛИК ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОМУ АЛЬЯНСУ В УСІХ СФЕРАХ ДІЯЛЬНОСТІ

З огляду на шкоду, завдану російській економіці західними санкціями, якої, втім, керівництво РФ не визнає повною мірою, Москва зможе реалізувати ці плани, тільки якщо переконає власних громадян у необхідності зтягнути паски заради батьківщини, над якою нібито весь час нависає американська загроза. На думку Анни Глазової з пов'язаного із Кремлем Інституту стратегічних досліджень, доказів такої загрози безліч: один із беззаперечних полягає в тому, що Обама якось згадав дії Росії, Еболу й терор «Ісламської держави» в одній промові.

Усім, хто пам'ятає радянські часи, це поєднання захисного інстинкту й задержкуватості добре знайоме. А коли хтось забув про готовність Росії говорити «нет», то варто звернути увагу на ветоування 29 липня в Раді Безпеки ООН резолюції про створення трибуналу для розслідування збиття малайзійського пасажирського літака над контрольованою сепаратистами територією в Україні торік. ■

Зеєв Ханін:

«Держава Ізраїль узяла на себе елементи традиції як частину мейнстріму»

Спілкувалася
**Ганна
Трегуб**

Ультраортодокси-харедим — один з унікальних суспільних феноменів Ізраїлю. Частина науковців зараховує їх до табору єврейських фундаменталістів. **Тиждень** поспілкувався з політологом ізраїльського Університету Бар-Ілана Зеєвом Ханіним про причини політичної та суспільної впливовості харедим і моделі, завдяки яким вони можуть у майбутньому співіснувати з рештою суспільства своєї країни.

Харедим часто називають сучасними єврейськими фундаменталістами. Чи поділяєте ви такий погляд?

— Певні фундаменталістські елементи в середовищі єврейської неортодоксії знайти можна. Харедим є спадкоємцями (наголошую: не прямою копією) тієї єврейської неортодоксії, яка виникла між 1700 та 1800 роками на сході Речі Посполитої, тобто на українських, білоруських та польських теренах, які потім увійшли до складу смуги осілості в Російській імперії. Оця-от нова ортодоксія справді була реакцією в душі фундаменталістських рухів на модерн. Модернізація із заходу, яка слабенько проявлялась у XVIII столітті, стала значно сильнішою після Великої французької революції, з появою тих, кого євреї на згаданих теренах називали «епікойресами», тобто особами, готовими відійти від традиції заради благ, які можна отримати, відкривши єврейську громаду перед зовнішніми впливами. Реакцією на такі процеси були намагання законсервувати гетто зсередини. Це вилилось у певні загальні ідеї, що не набули форми фундаментальних концепцій.

Казати, що хасидизм від самого початку був фундаменталістською течією, некоректно і склад-

но. Очевидно, йдеться про своєрідний «протестантський» напрям, рух соціального протесту проти консервативного общинного істеблшменту у відносинах із зовнішнім середовищем. Власне, воно не так нав'язувало модернізацію, як намагалося змінити правила гри в межах зазначеної консервативної системи, що встановилася у 1500–1600-ті роки між єврейськими громадами й володарями Польщі, християнською церквою, тамтешньою економічною моделлю. Ситуація була така, що єврейська еліта із кредиторів володарів та аристократії перетворилася на позичальників. Її місце посіли католицькі монастирі та ін. Цю картину важкувато порівнювати із впливом модернізації, утім, коли все-таки поглянути на ситуацію крізь марксистську призму, погодившись із тим, що «ринку почав руйнувати традиційний лад» і розмивати статки, то можна сказати, що хасидизм Баал Шем Това й Дов Бера Шнеурі (Середнього ребе) (обидва — засновники хасидизму. — **Ред.**) можна розглядати як фундаменталістський рух. Але якщо чесно, то я так не робив би.

Певні трансформації, які сталися протягом XIX століття, вже після Великої французької революції, під впливом емансипації, модернізму, поява реформістських течій у юдаїзмі, Гаскала (рух єврейського просвітництва. — **Ред.**) справді спричинилися до спроби закритись у гетто, посилити елементи, які ніколи не були надто вагомими, й таким чином ніби спробувати зберегти той начебто традиційний лад єврейського життя, який уже тоді не був традиційним. Певні алюзії справді є, але автоматично називати все це фундаменталізмом важко.

Певною мірою фундаменталістською була литвацька течія юдаїзму (або ж міснагдим), що сама виявилася реакцією на реакцію. Ідеться не про вплив зовнішнього середовища, а про відповідь на хасидизм, про соціально-революційний перегляд традиційного єврейського ладу. Ось тут можна говорити про те, що Віленський Гаон (Еліягу бен Шломо Залман) та його послідовники переглянули Галаху (традиційне єврейське право, коментарі й законодавство, стандарти життя тощо) в певному сенсі з фундаменталістських позицій. Але не забуваймо, що ця система могла функціонувати у вузькому колі людей, відірваних від безпосередньої економічної активності, тих, хто перебував на утриманні єврейських громад. За таких умов рух не міг бути широким. Таким він став лише в Ізраїлі. Свого часу в Східній Європі до нього належали лічені особи, яких утримували громади. Тепер функцію останніх виконує Держава Ізраїль, що взяла на себе завдання економічного відтворення значної групи населення, чоловіча частина якого принаймні номінально зайнята тим, що вивчає Тору. Отут можна говорити про появу частини нації, що вигадала собі певний стиль життя, назвавши його традиційним, хоча він таким не є.

Застосування визначення фундаменталізму в такому вигляді, як воно сьогодні склалося, до харедим, як на мене, є доволі сумнівним. Зі мною можна не погоджуватись, але видається, що під фундаменталізмом ми розуміємо цілком конкретні речі. Йдеться про певні форми модернізму, упаковані в начебто повернення до коріння. Таким чином, фундаменталізм має дуже слабкий стосунок до традиційної релігійної, політичної, інтелектуальної чи культурної течії. Під цим начебто поверненням замасковано ідеї, які були лагентами й нехарактерними для певної доктрини: релігійної, політичної, ідеологічної тощо. Про абсолютну алюзію до ісламського фундаменталізму не йдеться.

Казати, що єврейська неортодоксія, як правильно було б її визначити, цілком відповідає наведеним визначенням, мені важко, але тут також можна дискутувати. Усе залежить від інтерпретацій.

Кожна течія, навіть ультраортодоксальна, може бути осмислена в найрізноманітніших категоріях. Це питання смаку. Явище харедим не підпадає під односторонню дефініцію. Але якщо її немає, то це ще не означає, що не існує самого явища.

Харедим не служать в армії, не платять податків і живуть на соцвиплати. Як сталося, що вони здобули доволі серйозний політичний вплив та фінансування від держави?

— Причини тут різні. Перша — в тому, що концепція ізраїльської демократії є інклюзивною, спирається на стару єврейську традицію концептуалізму. На відміну від традиції грецької демократії, яка є демократією більшості (тобто якщо ти не в мейнстрімі, то поза ухваленням рішень), єврейська політична традиція виходить із необхідності компромісу. Через це процес відновлення єврейської державності в новий час в особі сіоністського руху сприйняв таку ідею як фундаментальну. Навіть маленька група, хоч би яка маргінальна, повинна бути всередині, а не зовні суспільства. Тому досягнення компромісу має сенс.

У момент утворення Ізраїлю це було виражено в домовленості між Давідом Бен-Гуріоном та лідерами неортодоксальної партії хасидського типу «Агу-

Зеєв Ханін — ізраїльський політолог і соціолог. Працював науковим співробітником відділу історії Близького Сходу і Африки Тель-Авівського університету. Від 1998 року викладає політологічні предмети в Університеті Бар-Ілана, а від 2009-го також в Університетському центрі «Аріель» у Самарії. Його курси присвячені ізраїльському суспільству, різним єврейським громадам та суспільно-політичній ролі вихідців із СРСР в Ізраїлі.

дат Ізраель» про збереження світсько-релігійного статус-кво. Зокрема, було домовлено, що студентів єшив і колелів (єврейські релігійні вищі освітні заклади для неодружених та одружених чоловіків, де студіюють Талмуд. — **Ред.**) не забиратимуть до армії, держава розглядає це навчання як головний вид діяльності, котра може тривати мало не все життя, й готова фінансувати таку систему освіти, а заодно й різні альтернативні: арабську та ін. Отак відбувається націоналізація через бюджет. Але в 1948 році йшлося про 700 осіб, а нині — майже про 40 тис.

Держава Ізраїль узяла на себе елементи традиції як частину мейнстріму: єврейські свята в ролі державних, вони ж такі релігійно-національні, субота — вихідний день, дотримання кашруту в громадських місцях, армії, транспорті тощо. Це була певна поступка ультрарелігійному сектору в обмін на його абсолютну лояльність. Жодна із двох сторін, укладаючи цю угоду наприкінці 1940-х, не сумнівалася, що інша — тимчасове явище. Ультраортодокси вважали, що світський, навіть антирелігійний націоналізм — це дитяча хвороба, якою перехворіють і повернуться до коріння й традиції, а світські лідери — що сучасне суспільство потрошку витісняє релігійні мислення та спосіб життя. За логікою будь-якого із двох таборів статус-кво мав зникнути зі зникненням опонентів. Обидва вони, як виявилось, помилялися, тому процес триває. Жодна зі сторін не вважає продуктивним змінювати нині згаданий статус-кво (хоча певні такі спроби були), бо втрати від цього будуть більші, ніж вигода.

Друга причина у зміні демографічної ваги ультраортодоксів. Ультрарелігійні общини є доволі великою частиною електорату, а якщо врахувати ліберальний характер демократії, про що я вже сказав, із принципом, що кожна людина — це виборчий голос, то серйозна зміна статусу згаданої громади й тих можливостей, які вона дістає від держави, означатиме неабияке порушення правил демократичної гри, на що ізраїльське суспільство не піде. Так, електорат єврейських ультраортодоксів сильний, але не забуваймо: якби річ була лише в демографії, вони мали б набагато ширше представництво у Кнесеті. А їх там не надто багато. Від їхнього середовища постійно відколюються доволі великі групи населення, переходячи до інших категорій: світської, традиціоналістської, ортодоксів-модерністів тощо.

Як репрезентовані харедим серед сефардів і ашкеназі?

— Електорат ашкеназьких партій «Агудат Ізраель» та «Дегель ха-Тора» у складі блоку «Яхадут ха-Тора» — це сім'ї з найвищим рівнем неотрадиційного стилю життя, у яких працюють жінки, а чоловіки навчаються або формально записані до єшив і колелів, перебувають під впливом релігійних авторитетів литваків або хасидів. У сефардів інша історія: ті

10–12 мандатів, що має партія ШАС, і ті, які отримують групи, котрі від неї відкололися, на кшталт партії «Яхуд» Елі Ішая, поділені не між ультраортодоксами, а між сефардами-традиціоналістами, що працюють, сплачують податки і служать в армії.

Яким чином ашкеназькі й сефардські ультраортодоксальні партії, зокрема «Яхадут ха-Тора» й ШАС впливають на процес ухвалення світських соціальних реформ у сучасному Ізраїлі?

— Ультраортодоксальні общини сильно впливають на громадянське обличчя Ізраїлю. Зокрема, через них шлюби, розлучення чи похорони в країні не бувають цивільними. Археологічні розкопки, приміром, не можуть відбуватися на територіях давніх кладовищ. Купа речей є ультимативною монополією релігійної спільноти. Не тільки юдейської, а й мусульманської чи християнської. Отака-от ізраїльська аномалія.

В Ізраїлі релігія не цілком відокремлена від держави. Але зрозуміло, що єврейська ультраортодоксія виступає радикально проти змін цього статус-кво, бо вони серйозно урізали б її економічні можливості. Надання населенню релігійних послуг, яке перебуває в її руках, через відповідні ради, Міністерство у справах релігії, головний равинат тощо є сильним важелем економічного та політичного впливу. Хоча не гіперболізуємо. Ситуація вже давно змінилася б, якби значна частина ізраїльського суспільства була до цього готова. Запровадження цивільних шлюбів у Ізраїлі не відбулося тому, що проти і світські партії, і традиціоналістські, а не лише ультраортодокси. Більшість ізраїльтян розуміє, що розділити національний і релігійний компоненти традиції дуже важко, якщо взагалі можливо. Позбавлення Ізраїлю національно-релігійного характеру не є популярною ідеєю, тому багато хто, звичайно, обурюється релігійним засиллям, але, по суті, нічого змінювати не треба. Бо краще — ворог хорошого. У цьому також криється фактор впливу ультраортодоксів.

Тобто більшість ізраїльтян готова терпіти той факт, що податки, які вона сплачує, витратять на утримання харедим?

— Власне так. Так само, як жителі Ашдода марокканського походження, які голосують за партію ШАС, миряться з тим, що їхні податки витрачають на утримання оперних театрів. Звичайна картинка засідання муніципальної ради міста Беер-Шева: представник «Яхадут ха-Тора» запитує, навіщо той оперний театр, коли його виборці туди не ходять, на що мер міста, член партії «Авода» відповідає, що немає проблем, але задля компенсації він ліквідує субсидії ешивам. Отак ніхто нічого й не чіпає.

Чи намагаються ультраортодоксальні політичні партії впливати на міжнародну політику Ізраїлю та перебіг арабо-ізраїльського конфлікту?

— Одна із причин їхнього серйозного політичного впливу в тому, що в них немає зовнішньополітичних амбіцій. Тому вони є зручними партнерами хоч у правій, хоч у лівій коаліції. Їхня присутність там — питання ціни в найпримітивнішому значенні.

На індивідуальному рівні, скажімо, «Яхадут ха-Тора», ультраортодоксальна ашкеназька партія, близька до ультраортодоксів-модерністів, відповідного національного табору, але на рівні офіційної платформи зовнішньої політики формулюван-

ня дуже розмиті. Якщо взяти нині покійного Овадію Йосефа, засновника й духовного лідера партії ШАС, то його категоричний імператив звучить так: людське життя цінніше за територію. Грубо кажучи, з арабами можна домовлятися за моделлю «мир в обмін на територію». Хоча більшість виборців цієї партії проти такого принципу.

Тобто харедим радше переймаються внутрішнім життям країни й не мають впливу на ізраїльську армію. Хто з решти релігійної громади країни найсильніше впливає на військових?

— Релігійні сіоністи, які точно не є ані фундаменталістами, ані ультраортодоксами. Вони виходять із того, що месія вже прийшов, що це процес, а не особистість. Месією є Держава Ізраїль, її створення. Тому служіння державі є виконанням релігійних заповідей. Вони працюють, сплачують податки, здобувають сучасну освіту, служать в армії. До третини бійців армії країни — релігійні сіоністи, ешиви яких дають найбільш мотивованих і свідомих офіцерів. Окрім того, потужним освітнім закладом цієї частини ізраїльського суспільства є Університет Бар-Ілана. Маю на увазі доволі вдалу спробу вмонтування виконання релігійних приписів у контекст ліберального націоналізму з усім спектром питань, який він порушує. Коли йдеться про права жінок, то в цьому релігійні сіоністи дуже сильно розходяться з ультраортодоксальним табором. Якщо

В ІЗРАЇЛІ РЕЛІГІЯ НЕ ЦІЛКОМ ВІДОКРЕМЛЕНА ВІД ДЕРЖАВИ. ЄВРЕЙСЬКА УЛЬТРАОРТОДОКСІЯ ВИСТУПАЄ РАДИКАЛЬНО ПРОТИ ЗМІН ЦЬОГО СТАТУС-КВО, БО ВОНИ СЕРЬОЗНО УРІЗАЛИ Б ЇЇ ЕКОНОМІЧНІ МОЖЛИВОСТІ

казати грубо, то це глибоко побожні люди, які ведуть світське життя. Вони потужно впливають на всі сфери життя Ізраїлю. Але врахуйте, що вони не згуртовані, а розсіяні між різними партіями на відміну від ультраортодоксів, які зосередилися у спільних межах політиці, що стали інструментом фактичного витискання грошей із держбюджету.

Якщо поглянути на єврейську ультраортодоксію як певну проблему, в що вона прогнозовано може з часом вилитися для Ізраїлю?

— Це доволі складне питання, але можна накреслити кілька сценаріїв. Перший, доволі жахливий, такий: Ізраїль піде за іранською моделлю, влада і вплив максимально акумулюються в руках ультраортодоксів, один працівник утримуватиме вісім безробітних, і світські євреї почнуть утікати з країни, що призведе мало не до її краху. Але думаю, що це малоймовірно. Другий сценарій полягає в консолідованому розгромі ультраортодоксів релігійного суспільства, що теж мало ймовірно.

Найімовірніше, буде переглянуто певні елементи панівного світсько-релігійного статус-кво, зокрема щодо звільнення харедим від служби в армії. Йтиметься про кількісні зміни, а не про якісні. На це більшість погодиться. Цілком можливо, що в якомусь вигляді запровадять цивільний шлюб. Зрештою ізраїльське суспільство вирішить цю проблему методом компромісу. ■

Кому що болить

Едвард Лукас

2015 рік швидко збігає, і видався він, м'яко кажучи, не найкращим. Насамперед ідеться про Україну. Нинішня влада в Києві, може, й краща за всі попередні, однак і доброю її не назвеш. Незначні досягнення у вирішенні питання державного боргу не компенсують неспроможності лідерів подолати корупцію, створити ефективні інституції та належний клімат, у якому процвітав би чесний бізнес.

Я не засуджую українців за те, що все це їм остогидло, або за те, що вони обирають опозиційні партії чи симпатизують добровольцям, які воюють і вмирають, захищаючи країну. Однак Україні буде набагато складніше отримати допомогу ззовні, якщо в державі посилюватимуться нестабільність і своєрідна парамілітаризація політики, а також гучніше лунатиме жорстка риторика щодо минулого укупі з небажанням чути іншу думку.

Із Польщі теж не найкращі новини. Радек Сікорський (що пішов із політики після, як на мене, шокуючого інциденту з незаконним прослуховуванням приватних розмов) — мій друг. Я захоплююся поступом Польщі під розважливим керівництвом її влади останніх 10 років. Сьогодні вона важливіший торговельний партнер для Німеччини за Росію (навіть у енергетиці). Це беззаперечний військовий великоваговик серед «нових» членів ЄС. Її економіка стабільно зростає. Голова Європейської ради Дональд Туск є найвпливовішим поляком після Івана Павла II.

Це мало б слугувати трампліном для ще успішнішого розвитку. Та мене непокоїть польська політика. Я не фанат «Громадянської платформи», особливо зараз, під проводом непоказних лідерів. Партії, вочевидь, бракує талантів; публічні дискусії за участю її представників гарячкові й неглибокі. Зруйнувати позитивні тенденції в польській економіці непросто (а партія «Право і справедливість», яка має всі шанси перемогти на жовтневих парламентських виборах, хочеться сподіватися, усвідомить, що бізнес процвітає у спокійній обстановці, а не серед виру емоцій).

Вразливіша за економіку польська дипломатія. Чи справді новий президент Анджей Дуда із «Права і справедливості» прагне конфронтації з Німеччиною під проводом Ангели Меркель? У нинішньої ФРН чимало недоліків (як, зрештою, і в багатьох інших держав). Однак, якщо Польща хоче мати вплив у сучасній Європі, їй слід підтримувати близькі та дружні відносини з країною, яка там у всьому верховодить.

Добрі відносини з Німеччиною особливо важливі через брак альтернатив. Адміністрація Обами не дуже прагне відігравати активнішу роль у справах Європи. Дональд Трамп у ролі одного з кандидатів у президенти від Республіканської партії стверджує, що покращуватиме відносини з Росією,

відвернувшись від України. Зовнішні спостерегачі сприймають його як сміховинне й відразливе явище. Однак якісь елементи його «прагматичної» риторики можуть перейняти інші кандидати від Республіканської партії (що насправді свідчитиме про абсолютну наївність, та менше з тим).

Немає для Польщі альтернатив і серед країн Вишеградської групи: чеські політичні лідери дещо кумедні, дещо зловісні; президент Словаччини Андрей Кіска справляє враження, чого не скажеш про його уряд; прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан на шкоду своїй країні полюбає принаймні прикидатися, що йому байдуже до ліберальної демократії чи до думки друзів. Частково така поведінка є показною реакцією на несправедливу критику. Але тільки частково.

Не все гаразд і в Брюсселі. Кровопротиття в Сирії, криза з мігрантами, проблеми єврозони — усе це позначається на колективній волі Європи. Ми готові твердо протистояти зовнішнім загрозам за умови, що нас ніщо не відволікає і відповідь ця не обійдеться надто дорого.

Путін, звісно, теж має свої проблеми. Та, поки він вичікує і спостерігає, множаться наші. ■

НЕЗНАЧНІ ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ В ПИТАННІ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ НЕ КОМПЕНСУЮТЬ НЕСПРОМОЖНОСТІ ПОДОЛАТИ КОРУПЦІЮ, СТВОРИТИ ЕФЕКТИВНІ ІНСТИТУЦІЇ ТА НАЛЕЖНИЙ КЛІМАТ ДЛЯ БІЗНЕСУ

Рік виборів

У травні 2015 року в Польщі відбулися президентські вибори. У першому турі жоден кандидат не набрав більше ніж 50%, тому 24 травня довелося проводити другий, за результатами якого діючий до 6 серпня президент Броніслав Коморовський із правлячої партії «Громадянська платформа» поступився Анджею Дуді з опозиційної політсили «Право і справедливість». 25 жовтня поляки обиратимуть новий парламент. За результатами останнього опитування, проведеного GfK Polonia, 47% громадян Польщі збираються голосувати за Об'єднані праві сили, до яких входять партії «Право і справедливість», «Польща разом» і «Солідарна Польща». Правлячу «Громадянську платформу», співзасновником і головою якої є колишній прем'єр Польщі, а нині голова Європейської ради Дональд Туск, підтримують 30,3% громадян.

«Іван Васильевич меняет профессию»

Катерина Барабаш, Москва

Образ Івана Грозного в російському кіно як політичний флюгер

Перші монументальні. Дореволюційний Іван Грозний у виконанні Фьодора Шаляпіна і «сталінський» — Ніколая Черкасова стали зразками не лише мистецького, а й політичного осмислення образу царя

Торік московська богема вкотре від душі повеселилася: знамениті пітерські митці-мітьки влаштували в Центральному будинку художника перформанс під назвою «Мітьки дарують Івану Грозному нового сина». Мітьки — народ чутливий, звиклий іти з радянських часів на страждання людські, особливо колишні, відгукватися жваво. Хто не пам'ятає їхніх гуманістичних акцій «Мітьки приносять вухо ван Гогу» або «Мітьки відбирають у Маяковського пістолет»? Мітьківська акція стала відповіддю на запеклі суперечки, що несподівано спалахнули: чи вбивав Іван Грозний свого сина?

Спочатку збудилися комуністи, зажадавши вилучити знамениту картину Рєпіна «Іван Грозний та син його Іван» із постійної експозиції Третьяковської галереї. Потім на допомогу їм при-

йшли придворні історики, які заявили, що Іван Васильєвич абсолютно точно не вбивав свого сина. На щастя, Рєпін цього не чув — а то, диви, із вредності зажадав би притягнути до відповідальності Пушкіна з його безглуздими звинуваченнями на адресу Сальєрі. Годі й казати про Шекспіра з його не дуже поштивим ставленням до цілих англійських королівських династій.

Щоб закрити тему, мітьки вчистю при збіговиську арт-люду подарували вбраному царем чоловіку згорток з умовним немовлям, давши новому спадкоємцеві ім'я Зайка Івановіч. На тому суперечки навколо внутрішніх негараздів монаршої родини вщухли.

Але залишилося питання: чому саме нині в Росії посилюється інтерес до постаті Івана Грозного? Чому власне зараз знову настільки активі-

зувалися «государеві люди», заповзявшись відбілювати ім'я одного з найкривавіших правителів своєї країни?

Іван Грозний, правитель жорстокий, із садистськими схильностями, який почепив на дибучималу частину російського боярства, був, як кажуть нині, ефективним державним менеджером. Підкорив Казань і Астрахань, розгромив Лівонський орден, навів у країні «лад» за допомогою оприччини, збільшив царство за рахунок Сибіру, закликав до порядку Новгород із його вільнодумством, заклав підвалини антисемітизму, звелівши не пускати в Росію єврейських купців, і багато чого іншого ще накоїв, щоб із повним правом бути улюбленим для кожного російським правителем.

Уперше на кіноекрані він з'явився 1905 року в німому фільмі «Іван Грозний», що не зберігся. А першу стрічку про нього, яка до нас дійшла, було показано рівно 100 років тому, в 1915-му — це була повнометражна (58 хв) екранізація повісті Льва Мея «Псковитянка» — «Цар Іван Васильєвіч Грозний» молодого режисера Александра Іванова-Гая. Можна вважати, що із цієї картини знаменитий правитель почав свій хід кінематографом.

Фільм Іванова-Гая примітний окрім народження згодом популярного кінообразу тим, що це був дебют у драматичному мистецтві Фьодора Шаляпіна: саме йому довірили роль царя. Відзначивши акторську відвагу великого співака і про всяк випадок присівши в шанобливому реверансі, критики все-таки не забули вщент роздубати його кінодебют. «Гра самого Шаляпіна нагадала гру трагіків старого часу: багато пози, підкреслена міміка, вповільнений жест... Усе це бачити на екрані важко; вас охоплює почуття сорому за Шаляпіна, ніби перед вами ходить людина, що зіп'ялася на ходулі», — писав один із критиків того часу.

Зрозуміло, про жоден аналіз екранного втілення Івана Грозного мови не було: монархія хоч і доживала віку, однак не допускала вільнодумства в новому виді мистецтва. Образ, втворений із допомогою Фьодора Івановича, вийшов черговим монументальним, перенесеним із опери Рімського-Корсакова, де Шаляпін співав царя. До речі, у цьому фільмі зіграв свою першу роль — молодого опричника — відомий радянський артист Міхаїл Жаров. Йому було тоді 15 років.

Потім кінематограф забув про Івана Грозного на 30 років, захопившись іншими персонажами російської історії, на той момент ідеологічно більш запитаними: Петром I, Олександром Невським. Щоправда, напередодні війни вийшов фільм «Першодрукар Іван Федоров» із Павлом Шпрінгфельдом у ролі Івана Грозного, де цар поставав освіченим монархом, що дбав про розвиток книгодрукування. Та ні мистецькою, ні історичною вартістю стрічка не вирізнялася.

Зрозумівши, що Друга світова наближається до кінця і скоро почнуться мирні будні, коли списувати репресії на воєнний час буде вже ніяк (тобто знадобиться бодай який виправдання

політиці геноциду), Сталін наказує зняти кінокартину про Івана Грозного. Він задумав створити образ самодержця за своєю подобою: бо ж, як і цар Іван, зіткнувся з відносною опозицією в особі старих більшовиків, котрі стали на шляху прогресу, як свого часу частина бояр — на шляху «мудрої» політики Івана Грозного. Справу доручено, певна річ, Ейзенштейну, який правильно зарекомендував себе, створивши «Олександра Невського». Режисер збирає свою постійну команду, починаючи з оператора Едуарда Тіссе й закінчуючи виконавцем головної ролі Ніколаєм Черкасовим, знову запрошує Сергія Прокоф'єва написати музику й береться за виконання сталінського наказу.

«Ані грама пролітої крові ми не збираємося скидати з рахунків біографії царя Івана. Не облічити, а пояснити», — писав Ейзенштейн, готуючись до зйомок. Як наслідок — така постановка питання коштувала йому життя: не прийнявши цього підходу до постаті государя й вимотавши режисерові нерви, Сталін не схвалить другої серії «Івана Грозного», чим спровокує в Ейзенштейна два тяжкі інфаркти поспіль і забезпечить йому ранню смерть. Кінематографіст був потрібен генсекові саме для того, щоб відбілювати — пояснювати той не потребував.

Геній, попри всі старання, виконати стовідсотково ідеологічне замовлення диктатора не зможе: геніальність вільна, вона не вмє заганяти себе в межі замовлення, навіть якщо сам митець силкується її туди запхати. Хоч би як старався Ейзенштейн зняти власне кіно, принагідно

СТАЛІН ЗАДУМАВ СТВОРИТИ ОБРАЗ САМОДЕРЖЦЯ ЗА СВОЄЮ ПОДОБОЮ: БО Ж, ЯК І ЦАР ІВАН, ЗІТКНУВСЯ З ВІДНОСНОЮ ОПОЗИЦІЄЮ В ОСОБІ СТАРИХ БІЛЬШОВИКІВ

догодивши Хазяїну з його уявленням про Івана Грозного як прогресивного державника, на перший план у фільмі вийшов його, ейзенштейнівський цар. Іван Васильєвіч у трактуванні постановника — обдарована людина, освічена, яскрава, яка поступово через присвоєну абсолютну владу здійснює шлях від неабияких задумів до саморуйнування, від державної сили до державного садизму. Белінський назвав Івана Грозного «падшим ангелом», і режисер приблизно ту саму думку провів через фільм. Абсолютна влада, яка приходить разом із правителем на царський трон, розбещує абсолютно, і, навіть коли уявити собі, що на престолі опиняється ангел, його перетворення на Люцифера не забариться. Це була, по суті, формула самодержавства, яку Ейзенштейн вивів у «Івані Грозному». І вона, всупереч сталінському бажанню, заперечувала методи правління царя.

Сталін зрозумів це із другої серії, де самодержець показаний хворим, наляканим злочинцем-садистом, що розгубив рештки інтелекту й душі. Генсек відреагував невдоволено. Збереглася стенограма його зустрічі з Ейзенштейном і Черкасовим. Були там присутні й Жданов та Молотов. »

Заборонена за Сталіна друга серія фільму Ейзенштейна «Іван Грозний» вийшла на екрани лише 1958 року. Дивіться тут

Висловивши спочатку нерозуміння, чому головний персонаж задовго цілується з дружиною («У ті часи це не допускалося»), Сталін переключився на головні тези. «Цар у вас вийшов нерішучий, схожий на Гамлета, весь час йому підказують, що треба робити, а не він сам приймає рішення. Цар Іван був великий і мудрий правитель. Мудрість Івана Грозного полягала в тому, що він стояв на національних позиціях й іноземців до своєї країни не впускав, захищаючи свою країну від проникнення іноземного впливу». Або: «Іван Грозний був дуже жорстоким. Показувати, що він був жорстоким, можна, але потрібно показати, чому необхідно бути жорстоким. Одна з помилок Івана Грозного полягала в тому, що він не зумів ліквідувати п'ять великих феодальних родин, які залишилися, не довів до кінця боротьбу з феодалами» («Репресії потрібно показувати, але пояснювати, навіщо вони проводилися», — підгавкнув на цьому місці Молотов).

Другу серію «Івана Грозного» було заборонено. Зустріч зі Сталіним відбулася 24 лютого 1947 року, а менш ніж через рік, 11 лютого 1948-го, на радіо зачитали постанову ЦК зі звинуваченням Сергія Прокоф'єва, одного зі співавторів «Івана Грозного», у формалізмі. Того самого дня в Ейзенштейна стався другий інфаркт. Його кінатографіст уже не пережив. Драматична історія створення першого великого образу одного з найкращих російських правителів закінчилася.

Минуло ще майже 30 років. Іванові Грозному довго не знаходилося місця в радянському кіно. У СРСР недоторканим вважався, мабуть, єдиний російський вінценосець — Пьотр I. Йому була відведена роль реформатора, віконних справ майстра, «європеїзатора» вітчизни, добродієця, який «Росію подняв на дыбы». Ім'я Івана Грозного промайнуло в радянському кінатографі за роки застою лише одного разу — в 1973-му, коли на екранах з'явилася комедія Леоніда Гайдая «Іван Васильєвіч змінює професію» за п'єсою Міхаїла Булгакова «Іван Васильєвіч». Юрій Нікулін, для якого спочатку писався сценарій, зніматися в картині відмовився, бо вирішив, що вона відразу ляже на полицю. Після довгих пошуків актора на головну роль (були відкриті Георгій Віцин, Євгеній Лебедев, Євгеній Євстигнеєв та ще кілька блискучих кіноартистів) вибрали Юрія Яковлева, у якому щасливо ужилися жалюгідний кербуд Бунша і грізний цар. В останній момент довелося міняти й виконавця ролі Жоржа Мілославського: Андрей Міронов міг іти тільки в парі з Нікуліним. Відкинувши Вячеслава Невінного, Георгія Юматова, Сергея Ніконенка, Георгія Буркова, Гайдай зупинився на Леоніді Куравльові.

Безвинна, здавалося б, комедія обернулася для чиновників, які приймали картину, масою небезпек. Наприклад, у сцені бенкету Бунша-цар запитує Мілославського: «А хто платитиме за це?». У фільмі той відповідає: «Принаймні не ми», хоча у сценарії бадьоро каже: «Народ, батюшко, народ». У сцені допиту Бунші у відповідь на запитання: «Де живете?» — чуємо: «У палатах». У першому варіанті Іван Васильєвіч мовив: «Москва.

Кон'юнктура 2.0. Не виправдовуючи Івана Грозного, Лунгін, однак, зосередив увагу глядача на непересічності й глибині натури правителя-садиста, підкресливши його освіченість і спритний державний розум

Кремль». Але загалом чиновникам усе здалося милим, особливо той факт, що сам государ-батюшка, який самим ім'ям наводив жах на величезну країну, у кінострічці захоплено дивиться на досягнення соціалізму й, оглядаючи новобудови, вимовляє «Лепота!». Те, через що в 1935 році заборонили п'єсу Булгакова, у 1973-му вже значення не мало й бачилося тільки приводом до веселого фарсу. Тема деградації диктатури — від Івана Грозного до пияка Бунші — підказувала настільки явну аналогію зі Сталініним, що й мови про вихід п'єси не було.

А у фільмі Гайдая цар не набагато величний за свого двійника-кербуда, що звело булгаковську сатиру до незлого й беззубого радянського гумору. Зрештою, інакше в ті глухі часи й бути не могло.

Минуло майже 20 років — і на початку 1990-х одна за одною вийшли дві екранізації роману Алексея Толстого «Князь Серебряний». Спершу планували одну, але в процесі підготовки до зйомок продюсер і режисер розсварились, унаслідок чого фільм розпався на два. 1991 року з'явилася кінокартина «Гроза над Руссю» Алексея Салтикова, де Івана Грозного зіграв Олег Борисов, у 1992-му — «Цар Іван Грозний» із Кахі Кавсадзе в головній ролі. Обидві екранізації виявилися малоцікавими постановками із бляклими, незважаючи на відмінних акторів, царями, окрім однієї суттєвої деталі: в обох було порушено питання сексуальної орієнтації Івана Грозного.

Що цар Іван був геєм, підозрюють давно. Деякі історики в цьому впевнені стовідсотково. А коли кілька років тому знайшли статуетку, що зображає його з муфтою в руках — символом тогочасної «ЛГБТ-спільноти» (приблизно таким самим, як донедавна сережка у правому вусі чоловіка), полку впевнених у гомосексуальності самодержця різко прибуло. Перебудова вивільнила з-під гніту табуовані теми — і ось уже Іван Грозний хвацько

фліртує з жінкоподібним Фьодором Басмановим, який із ревності підлаштовує каверзи царським улюбленицям.

Тоді ж таки, у 1991 році, вийшов ще один фільм про Івана Федорова — «Одкровення Іоанна Першодрукаря», де одну з останніх своїх ролей зіграв Інокентій Смоктуновський. У цій наскрізь моралізаторській стрічці про зіткнення добра і зла, освіченості й відсталості в тодішній Росії живим і стражденним виявився один-єдиний персонаж — Іван Грозний у виконанні Смоктуновського. Утомлений, хворий, змучений власною недосконалістю, але впертий у людиноненависництві. Хоча і цей кіновір, і обидві екранізації «Князя Серебряного» майже ніхто не побачив: 1990-ті були не найкращим часом для російського кіно. І про те, що Смоктуновський чудово зіграв Івана Грозного, майже ніхто не знає.

Як дуже мало знають і про те, що роль Івана IV стала останньою для чудового Євгенія Євстигнєєва: він утілював царя в картині Валерія Ускова і Владіміра Краснопольського «Єрмак», що вийшла вже по смерті актора, 1996 року.

Кінець 2000-х ознаменувався сплеском інтересу до Івана Грозного як самостійної особистості, а не найяскравішої частини тла для тих чи тих історичних подій. Практично одночасно, з різницею в три дні, вийшли 16-серійний фільм Андрія Ешпая «Іван Грозний», котрий охопив усе життя царя від народження до смерті (Іван зіграв ізраїльський актор Александр Демидов), та кінострічка Павла Лунгіна «Цар». Причому серіал вийшов на головному федеральному каналі «Россия 1» у прайм-тайм. Усі 16 серій автори пояснювали, що Іван Васильєвич хоч і самодержець, але все-таки людина. Немовби ожив Іосіф Віссаріоновіч із його побажанням Ейзенштейнові: «Показувати, що він був жорстоким, можна, але потрібно показати, чому необхідно бути жорстоким». Позаяк до поради не прислухавсь Ейзенштейн, через 60 із гаком років нею вирішив скористатись Андрей Ешпай. Його цар сирій і нецікавий (утім, весь фільм теж) як явище мистецтва, але надзвичайно показовий політично. Такий Іван Грозний був немислимий ще 10 років тому: він істинно православний, нещасний, освічений, мов сотня Вольтерів, а опричнина — авжеж, вона була помилкою, але ж на тлі історії ті сім років, що вона протривала, менше ніж мить. А вже як кається цар Іван, як кляне себе за гріхи — він і гріхів-то стільки не зробив, щоб так ревно побиватись, як у фільмі. Ну та й сина, певна річ, не вбивав. Хто чутиливий до політичних вітрів, той не міг не вловити в появі цього фільму тенденції, що стала в Росії тепер основою політики.

На сьогодні остання кіноробота, де фігурує Іван Грозний, — це фільм Павла Лунгіна «Цар». Лунгін — режисер якоїсь нелюдської, звирячої інтуїції. Його чуття стосовно того, що зараз потрібно глядачеві, за якими темами й героями підсвідомо збудувався співвітчизник, свого часу забезпечило неймовірний успіх його картина «Таксі-блюз» та «Острів». У 1990 році в «Таксі-блюз» кіномитець точно визначив сумну тенденцію наступної епохи: прихід і перемогу хама

«Мітки дарують Івану Грозному нового сина». Акція, проведена в несподіваному ключі, привернула увагу до кривавого самодержця

в Росії. До 2006-го країна втомилася від свавілля й захотіла каяття — з'явився «Острів». Через три роки тема спокути була розкрита в «Царі» — картині про антагонізм абсолютної влади та вільного духу. Проти Івана Грозного (Пьотр Мамонов), який загруз у пороках і не впустив до країни Відродження, виступив митрополит Філіпп Количев (остання роль Олега Янковського), що не побоювався застерегти царя від трагічних наслідків божевільного владолюбства й поплатився за це життям. Не виправдовуючи Івана Грозного, Лунгін, однак, зосередив увагу глядача на непересічності й глибині натури правителя-садиства, підкрес-

ЩО ТВЕРДІША РУКА ПРАВИТЬ РОСІЄЮ, ТО БІЛЬШІ ІНТЕРЕС ТА ПІЄТЕТ ВИКЛИКАЄ ІВАН ВАСІЛЬЄВИЧ

ливши його освіченість і спритний державний розум. Заодно постановник досить відверто пококетував із Російською православною церквою, зобразивши її примирювачкою й переможницею. Разом із серіалом Ешпая лунгінський «Цар» досить точно окреслив вимоги до офіційного патріотичного кіно: російський правитель, навіть найкривавіший, може бути виправданий в умах нащадків своїм каяттям і внеском у зміцнення державності.

І все-таки чому саме зараз?

Що твердіша рука править Росією, то більші інтерес та пієтет викликає Іван Васильєвич, то активніше пояснюють населенню, що перегини в його правлінні, звичайно ж такі, були, однак для держави російської, для розширення її кордонів та зміцнення економіки він зробив стільки, скільки іншому правителів-тюхтію і не снилося. Тільки в країні з непередбачуваним минулим монарх так легко змінює професію, перетворюючись із реальної політичної постаті на флюгер, слухняний усім політичним вітрам. ■

Грім небесний

Лесь Терен

Головна новина тижня знову нагадала про паралелі між нашим кримським сьогоденням та історіями життя десь під халіфатом чи талібаном. Севастопольський «губернатор» відставний віце-адмірал Меньяйло представив колективу Херсонеського музею нового генерального директора. Музейники вже звикли до таких заходів: за останні чотири роки директори на цьому дохідному клаптику землі при морі змінюються вже вчетверте. Але цього разу гауляйтер таки здивував науковців, призначивши їхнім директором священника Сергія Халюту, настоятеля херсонеського Володимирського собору та «благочинного» над усім севастопольським округом УПЦ МП.

Від такої звістки колектив остовпів як від грому небесного. Історія стосунків учених та клерикалів у Херсонесі не проста. Колись один із провідних музеїв України, єдиний у Криму з національним статусом, внесений до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Херсонес був справжнім міжнародним науковим центром. Паралельно з прогресом науки розвивалась і «духовність». Відбудова собору XIX століття під особистим патронатом Кучми обійшлась Україні в сотні мільйонів гривень (сама лише мерія Києва колись надала 60 млн). Відтоді Херсонес став такою собі казенною «колискою православ'я», у котрій Леонід Данилович, а потім Віктор Федорович любили разом із Путіним обцілювати перед телекамерами ікони й поважно промовляти про «спільність цивілізаційних витоків» та інші геополітичні премудрості. Через часте спілкування з такими високопоставленими гостями усвідомив свою «виключну цивілізаційну значущість» і місцевий клір. Сусідувати з ним ученим ставало дедалі важче: то «благочинному» заманеться встановити альтанку над легендарним місцем хрещення князя Володимира, то залізу хвіртку над раптово виявленим «слідом стопи апостола Андрія» у прибережній скелі, то замостити все навколо храму бруківкою, поховавши під нею залишки середньовічних споруд. Настоятель уже хазяйським оком оглядав корпуси й самого музею, котрі в 1914 році зводили як монастирські їдальні, причому ще тоді російські археологи волали до царя із приводу розкрадання та паплюження монахами «язичницьких» пам'яток Херсонеса.

Тож визнати над собою начальником того самого настоятеля (що має світську освіту медбрата й колись на дозвіллі надрапав путівник печерними монастирями Криму, зархований духовною академією як «кандидатська») кандидати історичних наук та доктори Сорбонни відмовилися.

Називати директора «отче» й на планірках сповідатися йому в гріхах?..

Адмірала аж похитнуло під шквалом протестів, що вибухнув у залі (авжеж: на палубі він до цього не звик). Меньяйло спробував був гаркнути на «лічний состав», що рішення ним прийняте, узгоджене з Мінкультом та патріархією і обговоренню не підлягає, але годі там: наукова інтелігенція, не при звичана до строевих команд, почала скандувати: «Па-зор, па-зор!!!» «Напаінаєт Майдан», – огризнувся Меньяйло й покинув залу разом із Халютою.

Незабаром з'ясувалося, що «губернатор» збрехав: із Москви не підтвердили жодних узгоджень. Місто тим часом почало гудіти: навіть переконаним російським патріотам здалося, що «директор у рясі» для Херсонеса – це вже занадто. Тут пригадали і давню пам'ятну історію із призначенням колишнього міліціонера директором Севастопольського театру, і ліквідацію Меньяйлом двох славетних морських інститутів, і решту його «подвигів». «Большого вредителя у нас не было, наверно, со времен нацистов», – писали на міському форумі стовідсоткові «кримнашівці».

Його високопреподобіє «директор» із перших днів удався до здобування популістськими методами прихильності мас. Першими трудами Халюти на світській ниві стали скасування дріб'язкової плати за користування туалетом та обіцянка взагалі відмінити вхідні квитки на території заповідника. На які кошти жити музею, його не хвилює: головне, що за вільного доступу до храму церковна скарбничка поповнюватиметься швидше. Оголосив він і про намір збудувати новий музей (тож зі старого науковцям із їхніми мармуровими язичницькими божками доведеться вимітатися геть).

Роздратований гуркіт в інтернеті нарешті вилився в дію: всі на майдан! 12 серпня вирішено зібрати мітинг на площі Нахімова, де згадати «заслуги» неадекватного «губернатора» й вимагати його відставки. Обстановка почала небезпечно нагріватися.

...І тут розсунулися хмари, і плішивий ботоксний «бог» зглянувся із кремлівського наднебесся над своїми страждущими чадами. Путін оголосив, що від 1 серпня Херсонеський заповідник набуває «федерального» статусу й кадровими справами там займатиметься вже не міська управа Меньяйла, а безпосередньо Москва. Це, звісно, означає прощання з ЮНЕСКО, котре не визнає Херсонеса за Росією, але повертає подобу втраченого національного статусу й подає надію, що сиволапий «менеджер» буде незабаром замінений якимнебудь рафінованим російським фахівцем. Місто радіє: добрі вищі сили втруtilись і врятували!

Кажуть, «божество» має намір особисто завітати до Севастополя (вже, звісно, без українських «братів по цивілізаційних витках»), аби попірнати на дно морське в пошуках якихось скарбів. Місто вдячно чекає на «збавителя». ■

Банка з павуками

Станіслав Васін

До середини липня в лавах так званого ополчення ДНР, реорганізованого в цілу низку бригад, підпорядкованих тепер одному армійському корпусу, настала чергова криза. Численні внутрішні суперечності командного складу, що, як відомо, вилилися у внутрішні зіткнення в Донецьку (зокрема, й епізод із підривом автомобіля Філіпшової, секретаря Захарченка), посилилися внутрішнім становищем самих військових структур «ДНР», більшій частині з яких бракує спорядження і продовольства, а також, хоч як дивно, самих кадрів.

Останнє стало відомо завдяки приватній бесіді з одним із «республіканських» військових, який недавно звільнився з лав «ополчення» з цілої низки причин. Ця людина, що формально мала звання сержанта й командувала БМ-21, за весь період служби так і не отримала документів на підтвердження свого звання, продовжуючи фактично на добровільних засадах, без офіційного оформлення, служити в рядах «ДНР». За його словами, заборгованість із заробітної плати на початок липня в їхній бригаді становила рівно два місяці, й багато бойовиків просто пішли «на гражданку». Щоб утримати «ополченців», які лишилися, до осені, коли планується серйозний перший офіційний призов, а отже, й заміна незадоволених, їм виплатили заборгованість за півтора місяця, а потім «нашкребли» й за два тижні.

Треба сказати, таке плачевне становище аж ніяк не характерне для елітних підрозділів, які виконують конкретні бойові завдання й беруть участь у прямих зіткненнях із ЗСУ. До них можна зарахувати насамперед «Спарту», бойовики якої роз'їжджають Донецьком на дорогих іномарках, але водночас і частіше хоронять своїх «колег». Саме з цієї причини частина людей із «мирних» бригад «ополчення» намагаються перевестися в гарячі точки, де немає проблем із постачанням і виплатою грошей. Частина з них осідає в інших, прибутковіших структурах на кшталт прокуратури та МГБ.

Щодо внутрішніх «розборок» вищого командного складу, то останнім часом найбільше напруження спостерігалось навколо

«республіканського» ГРУ, у якому величезну вагу мав такий собі Андрій Фадеев. Він вступив до «ополчення» ще влітку 2014 року й очолив 2-гу роту спецназу місцевого ГРУ. Специфіка ситуації полягала в тому, що сам Фадеев — колишній лідер банди, яка діяла

в Донецьку на початку 2000-х і промишляла розбоями та грабунками. Ось як самого Фадеева описує один із місцевих прибічників «руського міра» Крутіков: «...Звичайні вуличні «відморозки» без стида і совісті. Але на чолі банди стояв цілком уже дорослий чоловік 1979 року народження — Фадеев Андрій Борисович. Високий, сильний, красивий, розумний, прекрасний організатор і харизматична особистість, при всьому цьому кінчений бандит із фашистськими нахилами. У 2007-му його на решті спіймали, засудили на 15 років за сукупністю заслуг (убивство, розбій, організація банди та втягування в злочинну діяльність неповнолітніх) й відправили в колонію під Слов'яносербськом. Відсидів він близько семи років. Улітку 2014-го слов'яносербська колонія виявилася в зоні бойових дій, і Фадеев просто пішов звідти, адже українські охоронці та міліція розбіглися ще раніше. Діставшись до рідного Донецька, вступив до «ополчення» й незабаром очолив 2-гу роту спецназу ГРУ. За короткий час Фадеев набрав до неї відданих особисто йому бійців. Вона швидко перетворилася на звичайну банду».

Особливо вибухонебезпечною ситуація в ГРУ виявилася після того, як у розташуванні частини став з'являтися червоний джип, за кермом якого була дівчина на ім'я Олександра. Розповідають, що поводитися вона вкрай грубо навіть зі старшими офіцерами й постійно хизувалася своїми зв'язками з першими особами «ДНР». Врешті-решт приблизно в травні 2015 року її ні з того ні з цього призначили першим заступником начальника ГРУ з присвоєнням військового звання «майор», що досвідчені спецназівці сприйняли як пряму образу.

Поведінка новоявленого майора справді не була б можливою, якби вона не мала серйозних покровителів, що в кінці й підтвердилося двома фактами: Олександра була помічена в тісних зв'язках із Фадеевим, а підірвана в Донецьку секретар Захарченка Філіпшова виявилася її матір'ю. Крім того, неважко припустити, що бомба призначалася саме для неї, оскільки підірваний червоний Range Rover і був тим автомобілем, яким майор прийїжджала в частину.

Після спроби замаху на матір «майор Сапа», як її позаочі називали «колеги», приказала вірній 2-й роті оточити розташування ГРУ, арештувати й «посадити на підвал» кількох кадрових командирів. Протягом доби в центрі Донецька мало не почалася кривава бійня, і знадобилося втручання армії та «зовнішніх сил», щоб захоплені офіцери ГРУ були звільнені, а «легендарна» 2-га рота роззброєна.

Таким чином, внутрішні суперечності й реорганізація частини військових «республіканських» структур із заміною їхнього керівництва відбуваються на тлі об'єктивних проблем із постачанням та фінансуванням бригад, які не беруть участі в прямих збройних сутичках, що поступово лиш піднімає градус незадоволення керівництвом «республіки» всередині вже самої «ДНР». ■

Інша Росія

Леонідас Донскіс

Небагато знайдеться політологів, у яких талант до метафоричності поєднується з проникливістю й точним аналізом. У когось проблеми з методологією, у когось із фабулою, як висловився б Умберто Еко. Утім, один політичний аналітик і письменник може похвалитися аналітичними здібностями й водночас умінням використовувати вишукані метафори. Звуть його Андрей Піонтковскій. Цього літа йому виповнилося 75 років. Піонтковскій позиціонує себе як непримиреного антагоніста Владіміра Путіна й путінізму. Він увів в обіг фрази на кшталт: «Усі ми — пил за вітром. І Путін наш президент...» або Путін «відкрито і демонстративно зраджував Росії з трупом Радянського Союзу». У безжальних, сповнених сарказму аналітичних нарисах Піонтковскій зображує Росію як країну, якій бракує любові і якій судилося опинитися в руках монстра, чий єдиний талант — залякувати цивілізований світ.

Однак Піонтковскій далекий від безнадії та фаталізму. Його полемічні нариси й політична аналітика сповнені іронії, дотепності, відвертості та відваги. Часом слова Піонтковського справді відгонять сумом і пригніченням, але це ненадовго. Щойно він знаходить слабе місце режиму, ми чуємо енергійний і міцний голос незламного й відданого інтелектуала та громадського діяча, який чудово знає, що не може собі дозволити відступитися від «правого діла». У радянські часи західні журналісти нерідко кепкували з радянських і кремлезнавців — так їх тоді називали. Недаремно, адже більшість постулатів та узагальнень таких дослідників були оманливими й сміховинними. Нічого дивного в цьому немає. Адже дослідження закритого світу радянської політики, у середовищі підозрливості, параної та недовіри, потребувало особливого вміння розшифрувати символи влади й лояльності в Кремлі. Людей, які були наближені до померлого лідера або які прощалися з ним винятково урочисто, кремленологи вважали легітимними й більш-менш очевидними наступниками партійної влади і спадку.

Нині, на превеликий подив, світ так само близький до цієї темної магії сучасності, як і в радянські часи. Чуємо марні прогнози результату чи принаймні подальшого розвитку війни в Україні та спричиненої нею кризи у відносинах між Заходом і Росією. З одного боку, нагадує дежавю: російська політика стала закритою і непередбаченою, достоту як за СРСР. З другого — ця ситуація викриває неприємні тенденції в нинішній журналістиці. Одна з них — постання індустрії страху.

Ми тисячу разів за день чуємо, що Захід слабкий, а Владімір Путін сильний, ЄС невдовзі зазнає краху через банкрутство Греції, падіння України не уникнути, — усе це свідчить лише про власні страхи тих,

хто це говорить, і їхню зневіру в нашій спроможності відстоювати ліберальні цінності та демократичну політику. Це не тільки викривлює реальність, а й створює умови, у яких нагнітаються страх і відчуття «зради», що, звісно, не допоможе нам позбутися нинішньої політичної напруженості, економічних проблем і моральних дилем.

Якщо слухати тих, хто нагнітає страх, то виходить, що нам слід привчатися панікувати. Щоб формувати громадську думку, маємо бути наляканими більше за інших. Як писав Гюнтер Андерс 1960 року: «Не бійтеся боятися, майте сміливість боятися. Наважуйтеся лякати інших. Заразьте сусідів страхом, щонайменше рівносильним вашому». Це явище, здається, глибоко укорінилося у фанатизмі апокаліпсису, за визначенням Паскаля Брюкнера.

Тим часом у політичній аналітиці й коментарях Андрея Піонтковського нічого подібного немає, натомість він, здається, намагається прищепити нам самовпевненість і тверезе мислення, які ми ризикуємо втратити. Якби мені довелося обирати кандидата на премію за інтелектуаль-

МИ ТИСЯЧУ РАЗІВ ЧУЄМО, ЩО ЗАХІД СЛАБКИЙ, А ВЛАДІМІР ПУТІН СИЛЬНИЙ, — УСЕ ЦЕ СВДЧИТЬ ЛИШЕ ПРО СТРАХИ ТИХ, ХТО ЦЕ ГОВОРИТЬ, І ЇХНЮ ЗНЕВІРУ В НАШІЙ СПРОМОЖНОСТІ ВІДСТОЮВАТИ ЛІБЕРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЧНУ ПОЛІТИКУ

ну відвагу, аналітичний розум, поміркований оптимізм і вміння не втрачати надію, я не вагаючись назвав би ім'я Піонтковського. Моїй країні, Литві, вдалося встояти й не піддатися масовому психозу, страху й паніці на тлі ядерного шантажу та інших провокацій з боку Росії лише завдяки таким авторам, як він.

Однак навіть Андрей Піонтковскій, попри проникливість і блискучий розум, може не знати одного важливого моменту: у боротьбі проти путінізму ми ризикуємо не залишитися ані переможцями, ані переможеними. Путін і його гротескний режим, поза сумнівом, приречені, однак нам цей крах може обійтися перебуванням на межі війни й миру. Подібні малоінтенсивні конфлікти й постійна напруженість викликають безпрецедентну непевність навіть тоді, коли правда, правомірність і тяжко здобутий успіх на нашому боці.

Саме тому варто подякувати Андрею Піонтковському не лише за нагадування нам, що йдеться про іншу Росію, де можна знайти таких захисників свободи та людської гідності, як він сам, а й за його безстрашність та оптимізм, адже саме цього найбільше бракує нашому неспокойному світу. ■

Львівська
міська
рада

9-13
вересня

**Львів — це
ФОРУМ
ВИДАВЦІВ
і ЧИТАЧІВ**

bookforum.ua

LAND CRUISER

TOYOTA

ALWAYS A
BETTER WAY

ЗАВЖДИ КРАЩЕ

РІВЕНЬ, ЯКОГО ТИ ГІДНИЙ

ЦІНА, ЯКА ВАРТА УВАГИ

ДЕТАЛЬНІШЕ ПРО УМОВИ ПРОДАЖУ ДІЗНАВАЙТЕСЯ В АВТОСАЛОНАХ
ОФІЦІЙНИХ ДИЛЕРІВ TOYOTA

Офіційний дистрибутор ПП «Тойота-Україна», м. Київ, пр-т Московський, 24Б. Тел.: (044) 492 7002
*Кредитус ПАТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК». Ліцензія НБУ № 99 від 12.10.2011

www.toyota.ua